

मेहता मराठी ग्रंथजगत

जून, २०१७ • पृष्ठे १०० • किंमत १५ रुपये
• वर्ष सतरावे • अंक सहावा

१८ जून
नेशनल
फादर्स डे

९ जुलै
जागतिक हास्य दिन

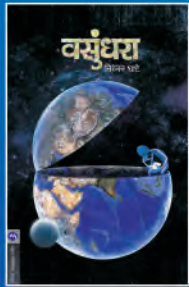
५ जून
जागतिक पर्यावरण दिन

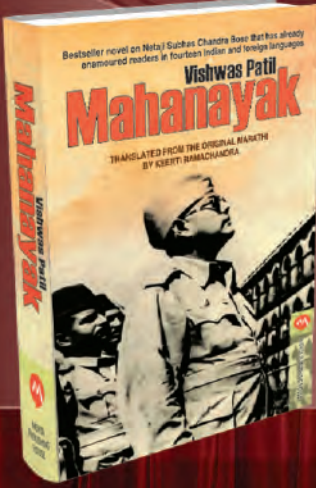
२९ जून
योगा दिन

४ जून
जागतिक
बालशोषणविरोधी दिन

आवर्जून वाचावे

प्रकाशन समारंभ...

3rd Edition of
Mahanayak
out now

'महानायक'च्या तिसऱ्या इंग्रजी आवृत्तीचे प्रकाशन करण्यात आले. या प्रसंगी लेखक विश्वास पाटील, प्रकाशक सुनील मेहता, महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचे कार्याध्यक्ष प्रा. मिलिंद जोशी, 'ब्रिगेडियर' (निवृत्त) हेमंत महाजन, 'ऑफबिट डेस्टिनेशन'चे नितीन शास्त्री, 'आशय'चे वीरेंद्र चित्राव, सतीश जकातदार, अॅड. मिलिंद पवार उपस्थित होते.

मेहता मसाठी ग्रंथजगत

। जून २०१७ । वर्ष सतरावे । अंक सहावा ।

मांडणी-अक्षरजुळणी

मेहता पब्लिशिंग हाऊस

संपादक-मुद्रक-प्रकाशक

सुनील मेहता,

१९४१ सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी,

बाजीराव रोड, टेलिफोनभवनसमोर,

पुणे - ४११ ०३०

फोन : ०२०-२४४७६९२४

२४४७५४६२

Extension

(ग्रंथजगत विभाग) - २६४/२२५

E-mail : info@mehtapublishinghouse.com

संपादक

सुनील मेहता

कार्यकारी संपादक

शंकर सारडा

संपादन सहाय्य

अंजली पटवर्धन

अंकाची किंमत १५ रु.

वर्गणी

मनीऑर्डरने अथवा

ऑनलाईन पाठवावी.

प्रसिद्धी

दरमहा ११ तारखेस

अनुक्रमणिका

संपादकीय	४	अध्यात्म	४४
अभीष्टचिंतन	८	साहित्य	७२
लेखक परिचय	१२	शब्द शब्द जपून ठेव...	८०
उपक्रम	१६	संध्या-छाया	८२
सरीवर सर...	२४	स्मरण	९०
पर्यावरण विशेष - १	३२	अभिप्राय	९६
पर्यावरण विशेष - २	३८		

संपादकीय

अमृतधारांचा वर्षाव

पाऊस कधी धो धो कोसळतोय. कधी संथपणे बरसतोय. आबालवृद्ध त्याच्या येण्याने सुखावलेत. शेतकऱ्याच्या डोळ्यांसमोर हिंरवीगार पिकं डोलू लागलीत. धबधबे फेसाळलेत. हिरव्या वळणांनी पायवाटा सजल्यात. हिरव्यागार गवतांतून मध्येच पांढरी, पिवळी, जांभळी फुलं डोकावताहेत. झाडांच्या पानांमधून पाण्याचे तुषार गळत आहेत. नद्या दुथडी भरून वाहत आहेत. किती छान आहे नाही हे सुखचित्र? प्रदूषण वाढलंय, पाऊस बेभरवशी झालाय, त्याने वेळापत्रक बदललं आहे, या पार्श्वभूमीवरही असं सुखचित्र पाहू शकतो का आपण? पाहू शकतो. कारण अजून काही ठिकाणी तरी असं लोभस आणि मनाला टवटवी देणारं चित्र पावसाळ्यात प्रत्ययाला येतं. कारण निसर्ग कृपाळू आहे. त्याचा स्वभाव मुक्त हस्ताने देण्याचा आहे; पण त्याच्या या सहनशीलतेचा, दातेपणाचा माणसाने किती फायदा घ्यायचा हे माणसानं ठरवायचं आहे.

पाऊस हल्ली प्रतीक्षा करायला लावतो, हे खरं आहे; पण उशिराने का होईना तो येतो. काही ठिकाणी अतिवृष्टी तर काही ठिकाणी त्याची अनुपस्थिती असं विषम चित्रही आहे; पण याची उत्तरं शोधून त्यावर

उपाययोजना करणंही माणसाच्या हातात आहे. ज्या भागांमध्ये अतिवृष्टी होते, तिथे नद्यांना पूर येऊन लोकांचे हाल होतात आणि पाणी वाया जातं ते वेगळंच. यासाठी नद्याजोड प्रकल्प राबवावा, असं कित्येक वर्षे घोळत आहे; पण पर्यावरणवादी त्याला विरोध करत आहेत. पर्यावरणवाद्यांच्या विरोधात कितपत तथ्य आहे आणि खरंच तथ्य असेल तर त्यातून काही मार्ग काढता येऊ शकतो का, याचा संबंधित विभागांनी विचार केला पाहिजे. जिथे पाऊस कमी पडतो, तिथे तो कमी पडण्याची कारणं शोधून ती दूर केली पाहिजेत. तरच सगळा भारत 'सुजलाम् सुफलाम्' होऊ शकेल.

पाऊस ही निसर्गाची एक अनमोल देणगी आहे. अवघ्या चराचराला संजीवनी देण्याचं सामर्थ्य पावसात आहे. पाऊस हे सकारात्मकतेचं प्रतीक आहे; कारण तो खऱ्या अर्थाने 'जीवन' घेऊन येतो. निसर्गाबरोबरच माणसाच्या चित्तवृत्तीही पुलकित करतो. पावसाळी सहली, पावसाच्या कविता, पावसाची गाणी आणि पावसात खाल्ले जाणारे गरमागरम पदार्थ अशा वातावरणाचा आनंद माणसं पावसाळ्यात लुटत असतात. हा आनंदाचा ठेवा पुढच्या पिढीसाठी ठेवायचा असेल, तर वृक्षतोड थांबवून 'झाडे लावा, झाडे जगवा' हा मंत्र आचरणात आणला पाहिजे.

माणसाच्या मानसिक प्रदूषणातून विविध प्रकारे झालेलं हे निसर्गाचं प्रदूषण त्याचं मानसिक प्रदूषण दूर होईल तेव्हा सर्वार्थाने थांबेल. माणसाला सदबुद्धि लाभून हे प्रदूषण लवकर दूर होईल, अशी आशा करून अमृतधारांच्या वर्षावात भिजायला सज्ज होऊयात.

'बालभारती' ते 'युवकभारती'

जून महिना हा जसा पावसाळ्याची चाहूल घेऊन येतो. तसा तो विद्यार्थ्यांसाठी नवीन पुस्तकांच्या आकर्षणाचा महिना असतो. आमच्या वेळेला आम्हाला आकर्षण असायचं ते मराठीच्या पुस्तकाचं (आता ते असतं की नाही माहिती नाही). प्राथमिक शाळेत बालभारतीचं ते पुस्तक

चित्रांनी सजलेलं असायचं. त्यातील कवितांसाठी आणि धड्यांसाठी रेखाटलेली चित्रं बालमनाला फार जवळची वाटायची आणि आनंद देऊन जायची. कोणत्या कविता आणि धडे आहेत, ही उत्सुकताही असायचीच.

आठवी-नववी-दहावीसाठी असायचं 'कुमारभारती.' अर्थातच हा स्तर (किंवा हा वयोगट) केवळ चित्रांनी मोहित होणारा नसल्यामुळे (किंवा चित्रांपेक्षाही 'शब्दांकडे' विद्यार्थ्यांनी आकर्षित व्हावं, अशी पाठ्यपुस्तक मंडळाची किंवा शिक्षणतज्ञांची अपेक्षा असल्यामुळे) 'भाषा' आणि 'आशय' याकडे जास्त लक्ष पुरविण्यात आलेलं असायचं. पहिला धडा महानुभाव वाङ्मयातून घेतलेला. तत्कालीन भाषेची आणि महानुभाव सांप्रदायाच्या तत्त्वज्ञानाची ओळख करून देणारा. त्यानंतर महात्मा फुले यांच्यासारख्या समाजधुरीणांनी लिहिलेल्या एखाद्या ग्रंथातील एखादं प्रकरण धडा म्हणून घेतलेलं असायचं. धडा सुरू होण्याच्या आधी त्या लेखकाचा थोडक्यात परिचय दिलेला असायचा. त्यावरून त्याचे कार्य आणि त्यांनी लिहिलेली पुस्तके याबद्दल विद्यार्थ्यांना माहिती मिळायची. तसेच तत्कालीन भाषा, तत्कालीन समाजव्यवहार याबद्दल विद्यार्थ्यांना माहिती व्हावी, हाही त्यामागचा उद्देश असायचा. इतर धडेही भाषा आणि आशय यांच्या दृष्टीने निवडलेले असायचे. पद्यामध्येही अभंग, पंडिती काव्य आणि अर्वाचीन कवितांचा समावेश भाषासमृद्धी, आशय आणि वाङ्मय इतिहासाचं ओझरतं दर्शन या दृष्टीने केलेला असायचा. असायचा म्हणण्यापेक्षा हेच पाठ्यपुस्तक मंडळाला किंवा शिक्षणतज्ञांना अभिप्रेत असावं, असं वाटतं.

अकरावी-बारावी म्हणजे कनिष्ठ महाविद्यालयीन स्तरावर मराठीचं पुस्तक 'युवकभारती' या नावाने आमच्या भेटीला आलं. त्यावेळेला त्याच्यात स्थूल वाचन या विभागाचा समावेश करण्यात आला होता. त्यात एका वर्षी (अकरावीला की बारावीला आठवत नाही) स्थूल वाचनात सगळ्या एकांकिका होत्या. त्यातील 'विठ्ठल तो आला

आला' ही पु.लं.ची एकांकिका पुनःपुन्हा वाचून आम्ही मनमुराद हसायचो. जयवंत दळवींची 'चोरी झालीच नाही' ही एकांकिकाही अशीच हसवणारी आणि मनुष्य स्वभावातील विसंगतींचं दर्शन घडविणारी. 'अबोल झाली सतार' ही पुरुषोत्तम दारव्हेकरांची एकांकिका एका सतारवादकाला झालेला अपघात आणि त्यात त्याला गमवावे लागलेले हात, या विषयावरची आणि मनाला स्पर्शून जाणारी. एकांकिका हा 'फॉर्म' आणि त्यातून व्यक्त होणारा आशय याकडे लक्ष वेधणारं हे स्थूल वाचन होतं. युवकभारतीच्या वळणावर अरविंद गोखले यांची 'माहेर', गंगाधर गाडगीळांची 'किडलेली माणसं', दिवाकर कृष्ण यांची 'अंगणातील पोपट', वसुंधरा पटवर्धन यांची 'पराभूत' आणि गो. गं. लिमये यांची 'मेकॅनो' या कथा भेटल्या. या कथाही त्यावेळेला केवळ अभ्यास म्हणून नाही, तर आवडल्या म्हणून पुनःपुन्हा वाचल्या गेल्या आणि स्मरणात राहिल्या.

तर 'बालभारती', 'कुमारभारती' आणि 'युवकभारती' ही केवळ पाठ्यपुस्तकं नाहीत. तर त्यात जीवनातील वास्तव आणि सौंदर्य यांचं दर्शन घडविण्याची क्षमता आहे. माणसातील संवेद्यतेची जाणीव आहे आणि माणसातील संवेद्यतेला आवाहन करण्याचं सामर्थ्य आहे.

ज्यांना इतिहास, भूगोल, गणित, शास्त्र या विषयांमध्ये रस नसतो त्यांना मराठीचा तास 'ओअॅसिस' वाटतो. हे ओअॅसिस ज्यांनी मनाशी जपलं, त्यांचं जीवन खऱ्या अर्थाने समृद्ध झालं, असं म्हणता येईल.

अभीष्टचिंतन

‘विशाखा’ मासिकाचे संस्थापक-संपादक आणि श्री विशाखा प्रकाशनचे संस्थापक श्री. गोविंद दिगंबर तथा राजा फडणीस यांनी २६ एप्रिल २०१७ रोजी ८१व्या वर्षात पदार्पण केले. त्यानिमित्त त्यांचे हार्दिक अभीष्टचिंतन! त्यांना मनःपूर्वक शुभेच्छा!

त्यांनी महाराष्ट्र साहित्य परिषदेत अनेक वर्षे विविध पदांवर कार्य केलं.

१९७६ ते २०११ या कालावधीत त्यांनी कोषाध्यक्ष, प्रमुख कार्यवाह आणि कार्यकारी विश्वस्त अशा विविध पदांवर काम केलं.

या काळात महाराष्ट्र साहित्य परिषदेची आर्थिक परिस्थिती सुधारण्यासाठी त्यांनी खूप प्रयत्न केले. त्यांनी श्री विशाखा प्रकाशनातर्फे सुमारे साडेतीनशे पुस्तके प्रकाशित केली. एकावेळी अनेक पुस्तकांचे संच प्रसिद्ध करण्याचे तंत्र हे त्यांच्या प्रकाशन व्यवसायाचे वैशिष्ट्य म्हणता येईल.

त्यांना लहानपणपासून वाचनाची आवड असल्याने वयाच्या १८व्या वर्षीच त्यांनी ‘विशाखा’चा पहिला दिवाळी अंक प्रसिद्ध केला.

आजही नियमितपणे नवनवी पुस्तके विकत घेऊन वाचण्याची त्यांची आवड कायम आहे.

त्यांना आरोग्यसंपन्न दीर्घायु लाभावे, ही सदिच्छा आणि शुभेच्छा!

- संपादक

मेहता मराठी ग्रंथजगत

नवनवीन पुस्तकांच्या अद्ययावत माहितीसाठी
आजच वर्गणीदार व्हा.

आमच्या छापील अंकाची वर्गणी

त्रैवार्षिक वर्गणी ३५० रुपये

पंचवार्षिक वर्गणी ५०० रुपये

डिजिटल अंकाची वर्गणी

त्रैवार्षिक वर्गणी ३०० रुपये

पंचवार्षिक वर्गणी ४०० रुपये

आमच्या पुस्तकांविषयी आणि नवीन योजनांविषयी
जाणून घेण्यासाठी

सर्व ग्रंथालयांना नम्र विनंती

कृपया आपला संपूर्ण पत्ता, (तालुका, जिल्हा, पिनकोडसहित),
मेल-आयडी, फोन नंबर, मोबाईल नंबर ही माहिती
आमच्या खालील व्हॉट्स अप नंबरवर कळवावी.

९४२०५९४६६५

वाचकांसाठी सुवर्णसंधी!

WORDPOWER

Books | Toys | Stationery | Music | Movies | Games

बेळगाव / कोल्हापूर / औरंगाबाद

पुस्तके, खेळणी, स्टेशनरी, म्युझिक, मूव्ही, गेम्स अन्यही बरेच काही आता वर्डपॉवरच्या एकाच दालनात उपलब्ध आहे. सुट्टीचा आनंद पुरेपूर लुटण्यासाठी अवश्य भेट द्या.

बेळगाव, कोल्हापूर, औरंगाबाद येथील वर्डपॉवरचा पत्ता पुढीलप्रमाणे पहिला मजला, भंडारी कॅपिटल, कॉसमॉस बँकेच्या वर, खानापूर रोड, टिळकवाडी, बेळगाव-५९०००६. टेलिफोन क्र. (०८३१)-४२००६७६
शॉप नं १, ग्राऊंड फ्लोअर, अथर्व एम्पाअर, ताराबाई पार्क, कोल्हापूर-४१६००३. टेलिफोन क्र.(०२३१)-६६१७६२५/२६
शॉप नं. - जी/१५, प्रोजेन मॉल, चिखल ठाणा, एमआयडीसी, औरंगाबाद - ४३१००६.

संपर्क. ९८९०३९७१९८ / ९९६०३०९८०८

अधिक माहितीसाठी संपर्क
www.wordpowerbookshop@gmail.com

Find us on
Facebook

<https://www.facebook.com/mehta.publishinghouse>

१० | जून २०१७ : मेहता मराठी ग्रंथजगत

सर्व प्रकारची महाविद्यालयीन पुस्तके, युपीएसी, एमपीएसी, सेट-नेट, इंजीनिअरिंग, मेडिकल, मॅनेजमेंट, सायन्स, कॉम्प्युटर इ. विविध विषयांवरील क्रमिक व संदर्भ पुस्तके यांचे माहेरघर

मेहता बुक सेलर्स

३२२, भाऊसिंगजी रोड, भवानी मंडपाजवळ,
कोल्हापूर ४१६ ०१२.

वेळ : सकाळी ९.३० ते रात्री ८ (शनिवारी बंद)

फोन : (०२३१) २५४२९०१/२५४२३०४/२५४१८८१

Email : mehtabooksellers@gmail.com

 amazon

 dailyhunt

 GET IT ON
Google Play

यांच्या संयुक्त विद्यमाने

नाहीत स्कॅन केलेली पाने किंवा नाहीत पीडीएफ्स...

मराठीत प्रथमच, खरीखुरी eBooks युजर फ्रेंडली, वाचायला सोपी,
सोयीस्कर- थेट तुमच्या कॉम्प्युटर, आयपॅड आणि अॅन्ड्रॉइड टॅब्लेटवर!

इथे मिळतील ई-बुक्स...

www.amazon.com

m.dailyhunt.in

play.google.com

eBooks

Online पुस्तके खरेदी करा www.mehtapublishinghouse.com

मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०१७ | ११

लैखक परिचय

स्वाती चांदोरकर

व.पुं.ची कन्या ही स्वाती चांदोरकरांची ओळख विविधरंगी साहित्य लिहून त्यांनी सार्थ ठरवली आहे. मेहता पब्लिशिंग हाऊसने त्यांच्या 'युथनेशिया', 'पवित्रम्', 'एक पायरी वर', 'फॉरवर्ड अँड डिलिट', 'अनाहत', 'उत्खनन,' या कादंबऱ्या प्रकाशित केल्या आहेत. तसेच 'गोल गोल राणी', 'सेलिब्रेशन', 'काळाकभिन्न', 'आणि विक्रमादित्य हरला' हे कथासंग्रह प्रकाशित केले आहेत. 'वपु' हे व. पु. काळे यांचं म्हणजे त्यांच्या वडिलांचं चरित्र त्यांनी लिहिलं आहे आणि तेही मेहता पब्लिशिंग हाऊसने प्रकाशित केलं आहे.

'युथनेशिया' ही डॉ. घैसास या व्यक्तिरेखेभोवती फिरणारी कादंबरी आहे. घैसास हे अतिशय बुद्धिमान, सेवाभावी डॉक्टर. त्यांची मुलगी विशाखा एका मुस्लीम धर्मीयाशी लग्न करते. तिचा मुलगा रेहान घैसासांना संपत्तीसाठी त्रास देतो. विशाखा आणि तिचा नवरा रोशन यांचा मृत्यू, त्यानंतर रेहानचा गुप्त रोगाने झालेला मृत्यू यामुळे डॉ. घैसासांचं जीवन मनोवेदनांनी व्यापून जातं. एका बाजूला सेवाभावी जीवन आणि दुसऱ्या बाजूला रेहानसारखी विकृती अशा द्वंद्वता सापडलेल्या डॉ. घैसासांची ही जीवनगाथा वाचकाला हलवून सोडते. एकूण ही कादंबरी मानवी जीवनाचा आणि मानवी मनाचाही व्यामिश्रतेने वेध घेणारी आहे.

'पवित्रम्' ही कादंबरी अंत्येष्टी विधीचा एका वेगळ्या दृष्टिकोनातून

विचार करणारी आहे; पण या विधीविषयी, त्याबद्दलच्या लोकांच्या समजाविषयी भाष्य करताना गावगाड्याचं, तेथील रीतीभातींचं, माणसांमाणसांतील संबंधांचं चित्रणही ही कादंबरी करते.

‘एक पायरी वर’ ही वैष्णवी आणि प्रतोष या नवरा-बायकोमध्ये वास्तवाशी जुळवून न घेता आल्यामुळे निर्माण झालेल्या बेबनावची कथा. माणसाचं स्वप्नात जगणं त्याला जीवनापासून किती दूर घेऊन जातं आणि सगळ्या नकारात्मक बाबींपाशी कसं नेऊन ठेवतं, याचं अतिशय वास्तवदर्शी चित्रण या कादंबरीत केलं आहे.

‘फॉरवर्ड अँड डिलिट’ ही आमोलिका या एका यशस्वी आर्किटेक्टची कहाणी. आमोलिका नरोत्तम नावाच्या उच्चपदस्थाशी विवाहबद्ध होते; पण नरोत्तम एक विकृत मनोवृत्तीचा पुरुष असतो. तो आमोलिकाच्या भावनांची दखल घेत नाही. तिच्या शरीराशी आणि मनाशी विकृतपणे खेळत राहतो; पण जीवनाच्या एका टप्प्यावर आमोलिका अतिशय हुशारीने त्याला अशा जाळ्यात पकडते, की तो सुखाने जगूही शकणार नाही आणि मरूही शकणार नाही. त्या अर्थाने ही एक आगळीवेगळी सूडकथा आहे. या कादंबरीला २०१४मध्ये नांदेडचा प्रसादबन पुरस्कार प्राप्त झाला आहे.

‘अनाहत’ मध्ये चित्रित केला आहे एका राजपुत्राचा एक युवराज ते संगीतसाधनेत रमून गेलेला एक साधक असा प्रवास. राजसत्तेच्या मोहात न अडकता संगीताच्या अनाहत नादाकडे आकृष्ट झालेल्या राजपुत्राचा हा मनोप्रवास वाचनीय झाला आहे.

‘उत्खनन’ ही पूर्वजन्म या संकल्पनेतून साकारलेली कादंबरी. जेव्हा एखाद्या माणसाला अतोनात त्रास होतो, तेव्हा त्याच्या मनात एक प्रश्न नेहमीच उमटतो, ‘मी पूर्वजन्मी काहीतरी पाप केलं असलं पाहिजे.’ असाच पूर्वजन्म माहीत करून घेण्याची सिद्धी प्राप्त झालेल्या माँ प्रत्युज्ञा यांच्याभोवती फिरणारी ही कादंबरी आहे. माँ प्रत्युज्ञांचा आश्रम, त्यांची प्रवचनं, त्यांचे भक्त, भक्तांच्या समस्या याचं चित्रण या कादंबरीत केलं आहे. ‘माँ’ ही पदवी मिळवूनही प्रत्युज्ञा यांना जीवनाचं सत्य उमगलेलं नसतं. त्या सत्याच्या शोधाचा प्रवास म्हणजे ‘उत्खनन.’

‘गोल गोल राणी’ हा मध्यमवर्गीय माणसांच्या सुख-दुःखांचा आणि त्यांच्या जीवनाचा सखोलतेने वेध घेणारा संग्रह आहे. सेलिब्रेशन’ आणि ‘काळाकभिन्न’मध्येही मानवी जीवनाची आणि मनुष्य स्वभावाची विविध रूपं चितारली आहेत. तर ‘आणि विक्रमादित्य हरला’ या कथासंग्रहातील कथांतून माणसाच्या जीवनातील अतर्क्यतेचं आणि त्याच्या जीवनाला व्यापून राहिलेल्या प्रश्नांकित बाजूचं व्यामिश्र दर्शन घडवलं आहे. त्यांच्या या कथासंग्रहाला २०१४मध्ये महाराष्ट्र साहित्य परिषदेचा, तसेच पुणे मराठी ग्रंथालयातर्फे देण्यात येणारा ‘राजेंद्र बनहट्टी कथा पुरस्कार’ मिळाला आहे.

‘वपु’ या चरित्रातून आपल्या वडिलांचं व.पु. काळे यांचं व्यक्तिमत्त्व त्यांनी ओघवत्या भाषेत आणि विविधांगाने उलगडण्याचा प्रयत्न केला आहे. आई-वडिलांचं सहजीवन, इतर नातेसंबंध, आई-वडिलांचा मृत्यू, व.पु.च्या सहवासातील नामवंत व्यक्ती यांचंही चित्रण त्यांनी या चरित्रातून केलं आहे. मुलगा, भाऊ, पती, वडील, लेखक, कलावंत आणि माणूस म्हणून व.पु.चं हृद्य चित्र त्यांनी रेखाटल आहे.

तर स्वातीताईची ही साहित्यसंपदा त्यांच्या संवेदनशीलतेची आणि चिंतनशीलतेची साक्ष देणारी आहे. मेहता पब्लिशिंग हाऊसतर्फे त्यांना मनःपूर्वक शुभेच्छा!

आपल्या आवडत्या लेखकांची पुस्तके online खरेदी करा
www.mehtapublishinghouse.com

e-books

आपल्या आवडत्या लेखकांची पुस्तके आता
 Computer, i-pad आणि Tab वर वाचा.

play.google.com/store/books • m.dailyhunt.in/Ebooks/marathi
www.amazon.com उपलब्ध....

मेहता मराठी ग्रंथजगत (Digital Edition)

पाच वर्षांचे सभासद व्हा आणि आमच्या सर्व पुस्तकांवर
 ३०% सवलत मिळवा. वर्गणी - ४०० रुपये. (स्वामी सोडून)

T-Book Club

TBC ची मेंबरशीप घ्या. आणि उत्तमोत्तम
 अनुवादित पुस्तके निम्म्या किंमतीत मिळवा.

मेहता पब्लिशिंग हाऊस • 📞 : 9422046575 • sales@mehtapublishinghouse.com

नवं कोरं

महावीर सिंग फोगाट यांचे जीवनचरित्र

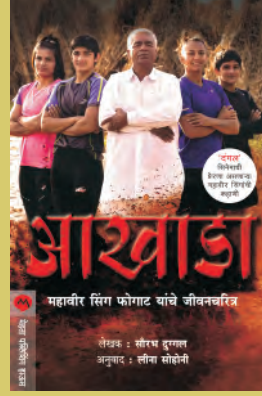
आश्वाडा

मूळ लेखक

सौरभ दुग्गल

अनुवाद

लीना सोहोनी

किंमत : २२० /-रु. । पोस्टेज : ५०/-रु.

गीता आणि बबिता यांच्या विजयामुळे एक अत्यंत महत्त्वपूर्ण बदल घडून आला. “देशाच्या मागासलेल्या, ग्रामीण, अविकसित भागात राहत असलेल्या मुलींच्या आई-वडिलांना आमच्या यशामुळे प्रेरणा मिळाली. त्यांनी आपल्या मुलींना खेळात प्रगती करण्यासाठी प्रोत्साहन देण्यास सुरुवात केली. बलालीपासून दूर असणाऱ्या खेड्यापाड्यांमधून आणि जिल्ह्याच्या ठिकाणांहून प्रवास करून लोक मुद्दाम बलालीला माझ्या वडिलांची भेट घेण्यासाठी येऊ लागले. आपल्या मुलींनी क्रीडा क्षेत्रात नाव कमवावं, यासाठी नेमकं काय केलं पाहिजे, असा सल्ला ते माझ्या वडिलांना विचारू लागले. मुली या मुलांपेक्षा कमजोर असतात, त्यांना क्रीडाक्षेत्रात काहीच भविष्य नाही, अशासारखे जे गैरसमज समाजात पसरलेले होते, ते दूर होण्यास आमच्या या विजयामुळे मोठी मदत झाली. स्त्रियांना आपल्या समाजात जी दुय्यम दर्जाची वागणूक देण्यात येत होती, त्यात बदल घडून आला आणि हे काम करण्यात आमची अप्रत्यक्षपणे मदत झाली याचा मला फार आनंद वाटतो. आता मुली केवळ प्रेक्षक म्हणून मागे न राहता प्रकाशात आल्या आहेत, त्यांनी स्वतःचं एक स्थान निर्माण केलेलं आहे.”

मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०१७ । १५

उपक्रम

दिनविशेष

दिसामाजि काहीतरी ते लिहावे।
प्रसंगी अखंडित वाचित जावे॥

श्री समर्थ रामदास स्वामी

✽ वाचकांसाठी सुवर्णसंधी ✽
करा मैत्री पुस्तकांशी
'मेहता पब्लिशिंग हाऊस' चा नवीन
उपक्रम

१६ जून २०१७ ते १५ जुलै २०१७
दरम्यानचा दिनविशेष

आपल्या लाडक्या लेखकांना वा अनुवादकांना शुभेच्छा
या ईमेलवर पाठवा.

authors@mehtapublishinghouse.com

१६ | जून २०१७ : मेहता मराठी ग्रंथजगत

दिनविशेषानिमित्त पुस्तकसंचावर ५० टक्क्यांपर्यंत सूट

१८ जून - नॅशनल फादर्स डे

‘चिकन सूप फॉर द फादर्स सोल भाग १ व २, मित्र जोडा आणि लोकांवर प्रभाव पाडा, चीपर बाय द डझन, चिकन सूप फॉर द सोल अँट वर्क, वॉरन बफे, वॉरन बफेच्या यशाचे ५० मंत्र, यशप्राप्तीचा जाहीरनामा, सूत्रे प्रभाव पाडण्याची!, गेटिंग थिंग्ज डन, व्हाय मेन डोन्ट लिसन अँड विमेन कान्ट रीड मॅप्स, ‘स’ सुखाचा!, तो आणि ती, द मॅजिक ऑफ थिंकिंग बिग’ या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत.

संचाची मूळ किंमत - २९४५/-
१८ जून ते २१ जूनपर्यंत

सवलत किंमत
१८४९/-

२१ जून - स्वाती चांदोरकर यांचा जन्मदिन

‘अनाहत, आणि विक्रमादित्य हरला, सेलिब्रेशन, पवित्रम्, एक पायरी वर, फॉरवर्ड अँड डिलिट, गोल गोल राणी, काळाकभिन्न, वपु, उत्खनन, युथनेशिया’ या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत.

संचाची मूळ किंमत - १९४५/-
२१ जून ते २४ जूनपर्यंत

सवलत किंमत
१०९९/-

२१ जून - जागतिक संगीत दिन

‘मायकल जॅक्सन : एक जादू आणि बेधुंदी’ या अनुवादित पुस्तकावर विशेष सवलत.

मूळ किंमत - ७९५/-
२१ जून ते २४ जूनपर्यंत

सवलत किंमत
४४९/-

२१ जून - योगा दिन

संच १ - 'आपण आपले ताणतणाव : एक चिंतन, आरोग्यासाठी योग, पाठदुखी घालवण्यासाठी योगसाधना, 'ची' रनिंग, ध्यानसूत्र, 'स' सुखाचा!, चिंता सोडा सुखाने जगा, पाणी एक अद्भुत उपचारपद्धती, धन्वंतरी घोघरी, चला जाणून घेऊ या! चालणे, फिट फॉर ५० प्लस फॉर विमेन' या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत

सवलत किंमत
१०९९/-

संचाची मूळ किंमत - १७५५/-
२१ जून ते २५ जूनपर्यंत

संच २ - 'निरामय यशासाठी ध्यान, द माइंड जिम, २० मिनिटे तंदुरुस्तीसाठी, सौंदर्य आणि तारुण्य टिकवण्यासाठी योगसाधना, स्थूलतेला करा टाटा!, स्वतःचा शोध, अर्थाच्या शोधात, मनावर विजय, एकच प्याला शिवाम्बूचा, चला जाणून घेऊ या! तंदुरुस्ती, चला जाणून घेऊ या! आहार आणि आरोग्य, Healthy habits for fit family' या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत

सवलत किंमत
११९९/-

संचाची मूळ किंमत - १८६०/-
२१ जून ते २५ जूनपर्यंत

संच ३ - 'चिंतामुक्त जीवन, 'कार्यमग्न, व्यस्त लोकांसाठी योगसाधना', सर्व वयोगटांसाठी योगसाधना आणि ध्यानधारणा, फिट फॉर ५० प्लस फॉर मेन, हसत-खेळत ध्यानधारणा, सुंदर मन, अन्नपुराण, लव्ह मेडिसिन आणि मिरॅकल्स, प्रिझनर्स ऑफ अवर थॉट्स, चला जाणून घेऊ या! योगविद्या' या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत

सवलत किंमत
१०४९/-

संचाची मूळ किंमत - १५९०/-
२१ जून ते २५ जूनपर्यंत

२२ जून - डॅन ब्राऊन यांचा जन्मदिन

‘द दा विंची कोड, एन्जल्स अॅण्ड डेमन्स, डिसेप्शन पॉईंट, डिजिटल फॉर्ट्रेस, द लॉस्ट सिम्बॉल, इन्फर्नो’ या अनुवादित पुस्तकांवर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत - २८६०/-
२२ जून ते २५ जूनपर्यंत

सवलत किंमत
१६९९/-

२६ जून - छत्रपती शाहू महाराज जयंती

‘छत्रपती राजर्षी शाहू महाराज, आदिपर्व, श्रीमानयोगी’ या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत.

संचाची मूळ किंमत - ९७०/-
२६ जून ते २८ जूनपर्यंत

सवलत किंमत
६४९/-

२७ जून - राम प्रधान यांचा जन्मदिन

‘पहिली फेरी, वादळ माथा ते १९६५ भारत-पाक युद्ध’ या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत.

संचाची मूळ किंमत - ५००/-
२७ जून ते २९ जूनपर्यंत

सवलत किंमत
२५०/-

१ जुलै - जागतिक हास्य दिन

‘कसं बोललांत! भाग १ ते ७, हसाल तर वाचाल’ या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत.

संचाची मूळ किंमत - ७६५/-
१ जुलै ते ७ जुलैपर्यंत

सवलत किंमत
४४९/-

१ जुलै - राष्ट्रीय डॉक्टर दिन

‘मृत्यूवर मात, द पेशंट, मेकिंग द कट, लव्ह मेडिसिन आणि मिरॅकल्स, वेदना आणि व्याधींसह चांगलं जीवन, चाळीशीनंतरची वाटचाल, डॉक्टरांकडे जाण्यापूर्वी, धन्वंतरी घरोघरी, अन्नपुराण, जीव जिथे गुंतलेला..., संजीवनी उच्च तंत्रज्ञानाची, अफलातून मेंदू’ या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत.

सवलत किंमत
१७४९/-

संचाची मूळ किंमत - २९६०/-

१ जुलै ते ७ जुलैपर्यंत

२ जुलै - जागतिक युएफओ दिन

‘पृथ्वीवर माणूस उपराच, देव? छे! परग्रहावरील अंतराळवीर’ या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत

सवलत किंमत
१९९/-

संचाची मूळ किंमत - २६०/-

२ जुलै ते ३ जुलैपर्यंत

७ जुलै - रिमल चंगेडे यांचा जन्मदिन

रिमल चंगेडे लिखित ‘आजचा मेनू’ या पुस्तकावर विशेष सवलत

सवलत किंमत
११०/-

मूळ किंमत - २२०/-

७ जुलै ते ८ जुलैपर्यंत

११ जुलै - झुंपा लाहिरी यांचा जन्मदिन

झुंपा लाहिरी यांच्या ‘द नेमसेक’ या अनुवादित पुस्तकावर विशेष सवलत

सवलत किंमत
१०९/-

मूळ किंमत - २००/-

फक्त ११ जुलै

१२ जुलै - आंतरराष्ट्रीय मलाला दिन

मलाला युसूफजई यांच्या 'मी मलाला' या अनुवादित पुस्तकावर विशेष सवलत

मूळ किंमत - २९५/-

१२ जुलै ते १४ जुलैपर्यंत

सवलत किंमत
१४९/-

१३ जुलै - माधुरी शानभाग यांचा जन्मदिन

'अँज आय सी - भारतीय पोलीस सेवा, अँज आय सी - नेतृत्व आणि प्रशासन, अँज आय सी - स्त्रियांचे सक्षमीकरण, जे आर डी एक चतुरस्त्र माणूस, स्वप्नाकडून सत्याकडे, कीप ऑफ द ग्रास, स्मार्ट लीडरशिप' या अनुवादित पुस्तकांवर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत - १०००/-

१३ जुलै ते १७ जुलैपर्यंत

सवलत किंमत
५९९/-

१३ जुलै - बाजीप्रभू बलिदान दिन

'पावनखिंड, श्रीमानयोगी' या पुस्तकांवर विशेष सवलत

संचाची मूळ किंमत - ६९०/-

१३ जुलै ते १४ जुलैपर्यंत

सवलत किंमत
४४९/-

आमचे लेखक-अनुवादक यांचा जन्मदिन वा स्मृतिदिन यानिमित्त तसेच दिनविशेषावर आधारित विषयावरील पुस्तकसंचावर विशेष सवलत.

❖ किमतींमध्ये बदलाची शक्यता ❖

अधिक माहितीसाठी संपर्क :

फोन : ०२०-२४४७६९२४/२४४७५४६२

website : www.mehtapublishinghouse.com

मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०१७ । २१

जानेवारी असो वा असो डिसेंबर
बारा महिने अनुभवा पुस्तकांचा बहर
महिन्यांच्या नावातलं निवडा आद्याक्षर
बारा महिने मिळवा दमदार ऑफर

J U N E महिना विशेष

'J' आद्याक्षरापासून सुरू होणाऱ्या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत.

संचाची मूळ किंमत - ६,०१५/-

१ जून ते ३० जून

सवलत किंमत
४,०१०/-

'U' आद्याक्षरापासून सुरू होणाऱ्या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत.

संचाची मूळ किंमत - ३,६१५/-

१ जून ते ३० जून

सवलत किंमत
२,३५०/-

'N' आद्याक्षरापासून सुरू होणाऱ्या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत.

संचाची मूळ किंमत - ८,१३०/-

१ जून ते ३० जून

सवलत किंमत
५,४२०/-

'E' आद्याक्षरापासून सुरू होणाऱ्या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत.

संचाची मूळ किंमत - ५,९८०/-

१ जून ते ३० जून

सवलत किंमत
३,८८७/-

वरीलप्रमाणे 'J', 'U', 'N', 'E' या सर्व आद्याक्षरांपासून सुरू होणाऱ्या पुस्तकसंचासाठी कमीत कमी ३००० रुपयांच्या नेट खरेदीवर ३७.५० टक्क्यांची सवलत. एका पुस्तकाच्या दोन प्रती मिळवा.

१ जून ते ३० जूनपर्यंत

JULY महिना विशेष

‘J’ आद्याक्षरापासून सुरू होणाऱ्या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत.

संचाची मूळ किंमत - ६,०१५/-

१ जुलै ते ३१ जुलै

सवलत किंमत
४,०१०/-

‘U’ आद्याक्षरापासून सुरू होणाऱ्या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत.

संचाची मूळ किंमत - ३,६१५/-

१ जुलै ते ३१ जुलै

सवलत किंमत
२,३५०/-

‘L’ आद्याक्षरापासून सुरू होणाऱ्या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत.

संचाची मूळ किंमत - ५,०३५/-

१ जुलै ते ३१ जुलै

सवलत किंमत
३,२७३/-

‘Y’ आद्याक्षरापासून सुरू होणाऱ्या पुस्तकसंचावर विशेष सवलत.

संचाची मूळ किंमत - २,१८०/-

१ जुलै ते ३१ जुलै

सवलत किंमत
१,४१७/-

वरीलप्रमाणे ‘J’, ‘U’, ‘L’, ‘Y’ या सर्व आद्याक्षरांपासून

सुरू होणाऱ्या पुस्तकसंचासाठी कमीत कमी ३०००

रुपयांच्या नेट खरेदीवर ३७.५० टक्क्यांची सवलत. एका

पुस्तकाच्या दोन प्रती मिळवा.

१ जुलै ते ३१ जुलैपर्यंत

अधिक माहितीसाठी संपर्क :

फोन : ०२०-२४४७६९२४/२४४७५४६२

website : www.mehtapublishinghouse.com

❖ किमतींमध्ये बदलाची शक्यता ❖

सरीवर सर...

पावसाच्या कवितांमध्ये पावसात न्हालेल्या निसर्गाचं वर्णन बहुतांश वेळेला केलेलं असतं. निसर्ग कवितांमध्ये निसर्गाचं वर्णन केलेलं असतं. काही वेळेला पावसाशी आणि निसर्गाशी कवी/कवयित्रीचं भावरूप तादात्म्य झालेलं असतं. या अंकासाठी निवडलेल्या कविता या दोन प्रकारांत बसणाऱ्या आहेत.

त्यापैकी 'पाऊस' ही कविता म्हणजे पावसात न्हालेल्या आसमंताचं शब्दचित्र आहे. या शब्दचित्रांत निसर्ग तर अपरिहार्यपणे येतोच; पण प्राणी आणि पक्ष्यांचे उल्लेखही येतात.

“पावसानन्तर’ या कवितेतून पावसानंतर सृष्टीचं बहरलेलं सौंदर्य आणि त्यातून ओसंडणाऱ्या चैतन्याचं वर्णन शान्ताबाईंनी केलंय; मात्र ‘पावसानन्तर’ या कवितेच्या शेवटी शान्ताबाई म्हणतात, ‘मेघ जेव्हा दाटून येतात आणि नंतर बरसतात, तेव्हा सगळीकडे प्रसन्नता पसरते; पण कधी कधी माझ्या मनात जेव्हा मेघ दाटून येतात, तेव्हा मला मागूनही अशी प्रसन्नता का लाभत नाही?’ तर या ओळीतून त्यांची कातर भावावस्था प्रत्ययाला येते.

‘तर लावण्याने आणि भावसौंदर्याने नटलेल्या शान्ताबाईंच्या शब्दकळेची ही एक प्रसन्न आणि टवटवीत अनुभूती. वृत्तबद्धतेचा सौंदर्यपूर्ण आविष्कार या कवितांमधून अनुभववायला मिळतो.

‘थेंबांची माळ’ या कवितेत एका आजीच्या नजरेने टिपलेला पाऊस आहे. त्या अनुषंगाने पावसाचं वर्णन यात येतंच; पण पावसात भिजायला गेलेल्या मुलाच्या आणि सुनेच्या निमित्ताने आजींना आपलं तारुण्य आठवतं. नातवाला पाऊस दाखविताना त्या लहान होतात.

‘हिरवं जग’मध्ये निसर्गाचं विशेषतः हिरव्यागार शेताचं वर्णन आनंद यादव यांनी केलं आहे; पण शेतात डोलणाऱ्या हिरव्यागार पिकांसाठी शेतकऱ्याला किती कष्ट करावे लागलेले असतात, याचीही जाणीव यादव या कवितेतून करून देतात.

पाऊस

पावसाच्या धारा
येती झरझरा
झांकळलें नभ, वाहे सोंसाट्याचा वारा

रस्त्यानें ओहळ
जाती खळखळ
जागजागीं खांचांमध्ये तुडुंबलें जळ

ढगावर वीज
झळके सतेज
नर्तकीच आली गमे लेवुनिया साज

झोंबें अंगा वारे
काया थरथरे
घरट्यांत घुसूनिया बसलीं पांखरें

हर्षलासे फार
नाचे वनीं मोर
पानांतून हळूं पाहे डोकावून खार

पावसाच्या धारा
डोईवरी मारा
झाडांचिया तळीं गुरें शोधिती निवारा
नदीलाही पूर
लोटला अपार
फोफावत धांवे जणूं नागीणच थोर

—झाडांची पालवी
चित्ताला मोहवी
पानोपानीं खुलतसे रंगदार छवी
थांबला पाऊस
उजळे आकाश
सूर्य येई ढगांतून, उधळी प्रकाश

किरण कोंवळे
भूमीवरी आले
सोनेरी त्या तेजामध्ये वस्तुजात खुलें

सुस्नात जाहली
धरणी हांसली,
वरुणाच्या कृपावर्षावानें सन्तोषली!

— शान्ता शेळके

पावसानन्तर

(सुनीत : शार्दूलविक्रीडित)

जोरानें नुकतीच ही सडसडा येऊन गेली सर
गेले पांगुनि मेघ धूसर, दिसे आकाश आतां निळें
झाला सूर्य पुन्हां प्रकाशित, पडे हें ऊनहीं कोंवळें
रंगांच्या विविधच्छटा खुलुनिया शोभे किती अंबर!

झाले वृक्षहि तृप्त, शीतल, सुखें आनंदुनी डोलती
ओलावून सुरेख हिरवळ अतां ही हांसते निर्भर
पाचूचेच जणूं सतेज हिरवे हे भासती अंकुर
कीं हीं गूढमनोगतें धरणिचीं बाहेर डोकावतीं?

सोनेरी मधुहास्य रम्य विलसे सृष्टीचिया आननीं
वेगानें हलवीत पंख अपुले जाती नभीं पांखरें
वान्याच्या झुळका हळूं बिलगतां चैतन्य अंगीं भरे
वाटे शीतलतेत देह निघतो आहे जणूं न्हाउनी!

माझ्याही हृदयांत मेघ असले येती कधीं दाटुनी
ऐशी गोड प्रसन्नता परि तिथें येई न कां मागुनी?

— शान्ता शेळके
(‘वर्षा’ या कवितासंग्रहातून)

थेंबांची माळ!

सरता वैशाख, रणरण ऊन, पण भर दुपारी अंधारलं,
खरपूस भाजक्या भिंती नि अंगण, टपोऱ्या थेंबांनी गंधारलं ॥

गार-गार वारे, ढग काळे-काळे, आभाळात लखकन चमकले,
कामाने दमलेले सुनबाई-मुलगा, त्यांचेही डोळे चमकले ॥

नातवाला म्हणतात, 'आजीसोबत थांब हं!' दोघेही गच्चीवर पळत गेले,
'कशाला?' काय बाई विचारता उगाच! उगाच का पावसाळे इतके
पाहिले॥

दोघांत तिसरा काही वेळापुरता, हवा होता त्यांना फक्त पाऊस,
सांगून गेले, 'म्हातारी दळतेय, छळत्येय,' गच्चीत नको येऊस ॥

मी ही मनात मिष्किल हसून, नातवाला खिडकीशी उभं केलं,
पहिल्या पावसाचं नवल दाखवता, जुन्या स्मृतींनी शिंपण केलं ॥

वाहून गेला उदास धुरळा, बागेतलं पान-फूल तरारलं,
बोबड-बोलाचं कुतूहल शमवता प्रौढमन माझं फुलारलं ॥

तारेवर ओघळत्या थेंबांची माळ, नातवाला सगळ्यात आवडली,
'हातांत देऽनाऽ' लाडिक हट्टानं आजी पुरती अवघडली ॥

— शुभदा सुरेश नाईक
(‘कविता दोघांची’ या कवितासंग्रहातून)

हिरवं जग

कसं हाय हे हिरवं जग!
किती दिसतंय गुलजार!
लांबनंच बघताना डोळं भरून
जीव हुतोय सुखानं बेजार!

‘पावसानं दिलीया हिरवी साडी
धरणीला; डोहाळ-जेवण करताना,
न्हाईतर नेसलं असंल ठेवणीचं लुगडं
आला असंल कुणीतरी पावणा!’

लांबनंच बघताना येत्यात
असं मनात लई इचार;
पर खरं रूप न्हाई कळायचं
आतमंदी गेल्याबिगार.

—मऊ गवात दिसतंय बांधावर;
पर तळाला हाईत बाभळ-बोरीचं काटं.
ही हिरवी मखमाल कापताना
चाळणीगत हुत्यात हाता-पायांची बोटं.

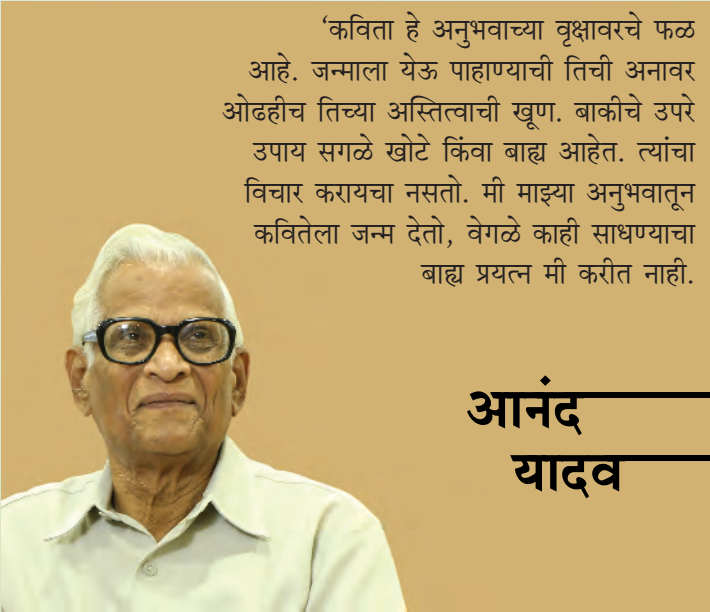
ह्यो डौलारू डंगरी जुंधळा;
दिसताना दिसतोय लई गोड;
पर ढेकळं फोडताना इथलीं
आवळ्यागत आलं हुतं फोड!

भुईमुगाच्या गार गार जाळ्या,
ही रसरसलेली गाजरं,
ही पिकीवताना जात्यात
तोंडात मातीचं तोबरं.
असलं हाय हे

हिरवं जग!

मैतरा, तुझ्या समाधानापायी
हे लांबनंच बघ!

— आनंद यादव
(‘मळ्याची माती’ या कवितासंग्रहातून)

‘कविता हे अनुभवाच्या वृक्षावरचे फळ आहे. जन्माला येऊ पाहाण्याची तिची अनावर ओढहीच तिच्या अस्तित्वाची खूण. बाकीचे उपरे उपाय सगळे खोटे किंवा बाह्य आहेत. त्यांचा विचार करायचा नसतो. मी माझ्या अनुभवातून कवितेला जन्म देतो, वेगळे काही साधण्याचा बाह्य प्रयत्न मी करीत नाही.

आनंद
यादव

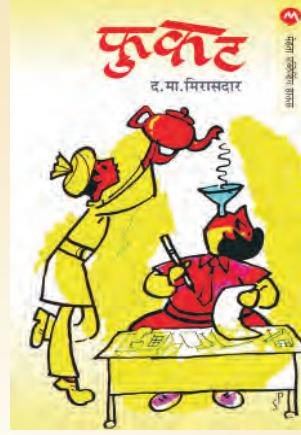
नवं कोरं

अपूर्व कल्पनाशक्तीने रंगवलेल्या धमाल
विनोदी कथा

फुकट

द. मा. मिरासदार

किंमत : १२०/-रु. । पोस्टेज : ५०/-रु.

ते आपल्या भाषणात म्हणाले, “आज माझ्या हातून सगळीकडं मिळून आठ-दहा उद्घाटनं झाली. त्यामुळं हे कशाचं उद्घाटन आहे, हे आता माझ्या लक्षात नाही; पण तरीसुद्धा हे उद्घाटन झालं, हे मी जाहीर करतो. जीवनात उद्घाटनाला फार महत्त्व आहे. त्याशिवाय एकही गोष्ट होत नाही. मुलगा शाळेला जातो पहिल्या दिवशी, म्हणजे त्याच्या शिक्षणाचं उद्घाटनच असतं. मुलगा जन्माला येतो म्हणजे तर काय? त्याच्या जन्माचं उद्घाटन. फार काय हिंदी सिनेमात सुहागरात दाखवल्यात, ते म्हणजे संसाराचं एक प्रकारे उद्घाटनच असतं!” या थाटात खुशालरावांचे सुमारे दोन तास भाषण झाले. हसून हसून लोकांची पोटे दुखू लागली. त्यांचे हे भाषण प्रारंभीचे न ठेवता मनोरंजनाच्या कार्यक्रमातच ठेवले असते, तर फार बरे झाले असते, असे अनेकांना वाटले.

ओझोनचा क्षय

पर्यावरण आणि ऋतुचक्र हे दोन्ही शब्द मनाला प्रसन्नता देणारे; पण पर्यावरणाला विविध प्रकारे प्रदूषित करून माणसाने ऋतुचक्रही बिघडवले. पर्यावरणाच्या न्हासाची जी काही कारणे आहेत, त्यातील ओझोनचा क्षय हे एक महत्त्वाचं कारण म्हणता येईल. मेहता पब्लिशिंग हाऊसने प्रकाशित केलेल्या 'पर्यावरण प्रदूषण' या पुस्तकात या ओझोनच्या क्षयाची सविस्तर चर्चा केली आहे. त्या चर्चेचं हे स्वतंत्र प्रकरण...

इ. स. २०५०. पॅरिसमध्ये आणि फिलाडेल्फियात, बंगालमध्ये आणि थायलंडमध्ये पुराचं थैमान चालू आहे. सागराकाठच्या अनेक शहरांतून सखल भागात चार ते पाच फूट पाणी आहे आणि इथले लोक देशाच्या अंतर्भागात आसऱ्यासाठी गेले आहेत. मोतीबिंदू, नागीण, कावीळ आणि इतर विषाणुजन्य आजारांनी धुमाकूळ घातलाय. गेल्या दहा वर्षांप्रमाणेच यावर्षाही त्वचेच्या कर्करोगाचं प्रमाण वाढलंय आणि पृथ्वीवरच्या ५० कोटी लोकांना त्वचेच्या कर्करोगांनं ग्रासलंय.

घबराट उडवायचा हा प्रकार नाही किंवा विज्ञानकथेतलं चित्रणही नव्हे. आज आपण नीट वागलो नाही तर आजपासून पन्नास वर्षांनी पृथ्वी कशी असेल याचं चित्रण आहे. मानवनिर्मित रसायनं आणि कार्बन-डाय-ऑक्साईड याचं वाढतं प्रमाण यामुळे पृथ्वीभोवती असलेला ओझोनचा थर कमी कमी होत आहे. हा थर अतिनील किरण थोपवतो. त्यांची तीव्रता कमी करतो. तो कमी झाला तर पृथ्वीवर येणाऱ्या अतिनील किरणांचं प्रमाण वाढत

जाणार आहे. याशिवाय ही रसायनं आणि कार्बन-डाय-ऑक्साईड वायू पृथ्वीनं परावर्तित केलेली उपारूण प्रारणं (इन्फ्रारेड रेडिएशन) अडवतात. यामुळे हळूहळू वातावरणाचं तापमान वाढतं. यालाच ग्रीन हाऊस इफेक्ट म्हणजे 'काच घर परिणाम' म्हणतात.

बऱ्याच वनस्पती उद्यानात वनस्पतींना उबदार वातावरण मिळावं म्हणून काचगृहे असतात. त्याप्रमाणेच ही रसायनं व कार्बन-डाय-ऑक्साईड वागतात म्हणून काचघर परिणाम, यामुळे पृथ्वीचं सरासरी तापमान खूप वाढण्याची शक्यता आहे.

पिकांवर परिणाम

ओझोन थर कमी होण्यानं पृथ्वीवर येणाऱ्या अतिनील किरणांचे प्रमाण त्याबरोबर वाढत जाणार आहे. अतिनील किरणांमुळे त्वचेचे अनेक प्रकारचे कर्करोग होतात. या किरणांमुळे सागरातले कठीण कवचधारी प्राणी, खेकडे, शेवंडे वगैरे कमी होतात नि प्लँक्टन नावाच्या सूक्ष्म वनस्पतींचा नाश होतो. याशिवाय अनेक मानवोपयोगी वनस्पतींच्या पिकावरही या अतिनील किरणांचा परिणाम होतो. यात कोबी, फ्लॉवर, सोयाबीन, टोमॅटो यांचा समावेश होतो. याशिवाय स्मॉग म्हणजे धूरयुक्त धुकं किंवा धुरकं यांचं प्रमाण प्रचंड वाढल्यानं श्वसनविकार वाढणार आहेत ते वेगळंच.

काचघर परिणामामुळे पृथ्वीचं तापमान सरासरीने १.५ अंश ते ४.५ अंश सें. एवढं वाढण्याची शक्यता आहे यामुळे ध्रुवीय प्रदेशातील बर्फ वितळू लागेल. यामुळे म्हणजे सागराची पातळी १॥ ते ३ मीटर वाढेल. याचा परिणाम म्हणजे सध्याची सर्व महत्त्वाची किनारी शहरं पाण्यात जातील. आजचे सर्व सुपीक प्रदेश नापीक तर बनतीलच, पण यातल्या बऱ्याच भूभागात वाळवंट बनलेलं असेल. याउलट ध्रुवीय आणि अतिशीत पट्ट्यावरील बराच मोठा भूभाग सुपीक बनेल.

विशेषतः क्तोरोफ्लुओरोकार्बन्स (सी. एफ. सी.) गटांतील रसायनं धोकादायक आहेत हे रशियासह सर्व औद्योगिक देशांना मान्य झालेलं आहे. मात्र हे प्रदूषण किती धोकादायक आहे यावर मात्र या देशात मतभिन्नता आहे. अमेरिका, कॅनडा आणि स्कॅंडनेवियन देशांना सीएफसीचं उत्पादन ताबडतोब कमी करावं नि हळूहळू ते जवळजवळ पूर्णपणे थांबवावं असं वाटतंय. याउलट युरोपीय सामाजिक बाजापेठेतले देश यापैकी काही रसायनांचा वापर

थांबवायला तयार असले तरी सर्वच उत्पादने बंद करायची त्यांची तयारी नाही, तर याबाबत अधिक अभ्यास करायला हवा असं त्यांचं म्हणणं आहे.

युरोपीय राष्ट्रांच्या दृष्टीनं हे सी.एफ.सी. गटातले वायू फार महत्वाचे आहेत. जमिनीवर त्यांचं प्रदूषण तीव्र नसतं. किंबहुना जवळजवळ नसतेच. ते खूप स्वस्त असून अनेक उद्योधंध्यात नि दैनंदिन जीवनात ते महत्त्वपूर्ण कामगिरी बजावत असतात. एरोसोल डब्यांमध्ये ते प्रेरक म्हणून काम करतात. घरच्या फ्रीजमध्ये आणि गाड्यांच्या वातानुकूल यंत्रणातून ते वापरले जातात. बहुवारिक रेणूंच्या विशेषतः पॉली युरोथेन संयुगाच्या निर्मितीत ते वापरण्यात येतात. तसेच सूक्ष्म इलेक्ट्रॉनिक भागांची सफाई करतानाही यांचा वापर अत्यावश्यक असतो. जर सी. एफ. सी. वर तत्काळ शंभर टक्के बंदी घातली तर जगभर रासायनिक उद्योग धडाधड बंद पडतील, अशी परिस्थिती आहे. याशिवाय मोटार उद्योग, संगणक निर्मिती आणि इतर उद्योगांवर याचा गंभीर परिणाम होईल. याशिवाय यात आणखी एक भीती आहे. काही उद्योग समूह सी.एफ.सी. ला पर्याय शोधण्यात यशस्वी झाले आहेत. ते इतर उद्योगांवर आर्थिक मात करतील, ही भीती आहेच. याहीपेक्षा ही बंदी घालण्यास आणखी एक महत्वाचे कारण आहे, असे युरोपीयन देशांना वाटते. ते कारण नक्की काय घडणार याबद्दल वैज्ञानिक ठामपणे बोलू शकत नाहीत. सर्वच सी.एफ.सी. मुळे वातावरणास विशेषतः ओझोन थरास धोका पोहोचेल व त्याचबरोबर काचघर परिणाम वाढीस लागेल हे मान्य करतात. पण यात धोका किती आणि तो केव्हा याची निश्चिती नसल्यानं ते निश्चित झाल्याशिवाय ही बंदी घालू नये असं युरोपीय देशांना वाटते. याउलट अमेरिका व स्कॅंडिनेवियन देशांच्या मते ही बंदी आताच घातली गेली नाही तर तो आपला बेजबाबदारपणा ठरणार आहे. आपण ओझोन स्तराला जीवदान घायला हवं!' असं या मंडळींचं मत आहे.

दोन बाजू

‘आपण या धोक्याचं निश्चित स्वरूप कळेपर्यंत थांबलो, तर खूप उशीर झालेला असेल!’ असं रिचर्ड बेनेडिक या अमेरिकन प्रतिनिधीने सांगितलं. याउलट ‘उगीचच घाबरून काही तरी करणं योग्य नव्हे!’ असं फ्रेंच प्रतिनिधीचं म्हणणं आहे.

या दोन्ही बाजूंनी आपापल्या बाजूने भरपूर पुरावे गोळा केले आहेत.

संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या परिस्थिती की समितीनं (युनायटेड नेशन्स एन्व्हायर्नमेंटल प्रोग्रॅम) सी. एफ. सी. व हॅलोजनयुक्त वायूंमुळे वातावरणाच्या एकूण हानीपैकी ९० टक्के हानी होते हे मान्य केलं आहे. 'नासा'ने केलेल्या अभ्यासानुसार या प्रमाणात औद्योगिक प्रगती होत राहिली तर येत्या ७० वर्षात ओझोन स्तरातील ९ टक्के ओझोन कमी होणार आहे.

याउलट अमेरिकेच्या नॅशनल एर्शनिक अँड अँटमॉस्फेरिक अँडमिनिस्ट्रेशन (नोआ) च्या मते आतापर्यंत जमा केलेल्या माहितीवरून सी. एफ. सी. चा ओझोन स्तरावर परिणाम होतोच असं अजून पूर्णपणे सिद्ध झालेलं नाही. सुझान सॉलोमन या स्त्री शास्त्रज्ञाच्या मते कदाचित ओझोनस्तर घटण्याचं एखादं आपल्याला अजून अज्ञान असलेलं कारणही असू शकेल. १९७० नंतर डच आणि अमेरिकन शास्त्रज्ञांनी ध्वनीपेक्षा जास्त वेगानं आणि खूप उंचीवरून उडणारं काँकॉर्ड विमान ओझोनस्तराचा नाश करेल, अशी भीती व्यक्त केली होती. कारण या विमानानं निष्कासित केलेली वायुरूप रसायनं वातावरणाच्या थरात सहज पोहोचू शकत होती. पण अशी आवाजापेक्षा वेगाने वाहतूक करणारी विमानं फारच कमी प्रमाणात बांधली गेली. यामुळे ओझोन घटण्याचं कारण दुसरंच काही तरी असावं, असा संशय शास्त्रज्ञांना येऊ लागला.

१९७४ मध्ये सी. एफ. सी. बदल प्रथम संशय व्यक्त केला गेला. आयर्विन इथल्या कॅलिफोर्निया विद्यापीठातल्या दोन शास्त्रज्ञांनी म्हटले आहे की, सी. एफ. सी. वायूचं वातावरणाच्या खालच्या स्तरात विघटन होत नाही तर ते वातावरणात वर वर जातात आणि स्तरितांबराच (स्ट्रॅटोस्फीअर) काही जटिल रासायनिक प्रक्रियांमुळे त्याचं विघटन होतं. या प्रक्रियांमध्ये ओझोनचंही विघटन होतं. वातावरणात ओझोनचा हा स्तर १३ ते ४० कि. मी. या उंचीवर आढळतो. हा शोध जाहीर झाल्यावर एरोसोल स्प्रे (केसांवर आणि शरीरावर उडवायचे फवारे) वर अमेरिकेत बंदी घालण्यात आली. कॅनडातही या मागोमाग बंदी आली तर युरोपात सी. एफ. सी. चा वापर ३५ टक्के कमी झाला. यामुळे सी. एफ. सी. चा खप ४० टक्के झाला पण १९८५ पर्यंत वाढून तो आता पूर्वीपेक्षा जास्त झाला आहे.

आणखी एकदा चिंता

१९८५ मध्ये ओझोन स्तराबद्दल पुन्हा एकदा चिंता व्यक्त करण्यात

आली. अमेरिकेच्या निम्बस ७ या उपग्रहानं दक्षिण ध्रुवावर ओझोन स्तरास भोक पडल्याचं सिद्ध केलं. दरवर्षी सप्टेंबर व ऑक्टोबर महिन्यात हे दक्षिण ध्रुवावर भोक पडतं. या काळात स्तरितांबरातला दक्षिण ध्रुवावरचा ओझोन स्तरातील ओझोन ४० टक्के कमी होतो हे का घडतं? याची कारणं सांगण्यात येतात. अर्थात याची खात्री देता येत नाही. कारण ही वेगवेगळ्या शास्त्रज्ञांची मते आहेत, तर्क आहेत. या भागातल्या वाऱ्यांचा हा परिणाम आहे, असं काहीजण म्हणतात, तर सूर्यावरच्या डागांमुळे हे घडत असावं असा अंदाज काही शास्त्रज्ञ बांधतात. तर 'ओझोन किलर' ऊर्फ सी. एफ. सी. मुळं हे घडत असावं असं शास्त्रज्ञांचा एक मोठा गट मानतो. गेल्या वर्षी डोनल्ड हीथ या शास्त्रज्ञाला उत्तर ध्रुवावरही असंच एक छोटं भोक ओझोन थरात आढळल्यानं ओझोनसंबंधी चिंता आणखी वाढीस लागली आहे. हे ओझोन भोक नॉर्वेतील स्पिट्झबर्गेन वर आहे.

हा ओझोनक्षयाचा प्रश्न आंतरराष्ट्रीय आहे. १९८० सालापासून याची आंतरराष्ट्रीय पातळीवर चर्चा चालू आहे. १९८५ मध्ये ओझोन स्तरासंबंधी सुसूत्रीकरण समिती अधिकृतरीत्या स्थापन करण्यात आली. यात अमेरिका, रशिया, युरोप, सामाजिक बाजारपेठ, जपान आदि २७ देश आहेत. पृथ्वीचं ओझोन कवच सुरक्षित ठेवण्याचे प्रयत्न करण्यासाठी हे एकत्र आले आहेत. ब्राझिल आणि भारतानं सी. एफ. सी. वर तत्काळ बंदी घालायला विरोध केलाय याचं कारण बहुराष्ट्रीय कंपन्या लगेच सी. एफ. सी. स पर्याय बाजारात आणतील आणि विकसनशील देशांची लूटमार करतील ही भीती.

दरवर्षी पाश्चात्य देशात ७ लक्ष ५० हजार टनाहून अधिक सी. एफ. सी. ११ व १२ या रसायनांचं उत्पादन होत असतं. रशियात हे उत्पादन ६० हजार टन आणि इतरत्र आणखी २ लक्ष टन आहे. म्हणजे दरवर्षी जवळजवळ १० लक्ष टन सी. एफ. सी. तयार केलं जातं. हे सी. एफ. सी. सौंदर्य प्रसाधनांपासून फ्रीझपर्यंत आणि प्लॅस्टिक खेळण्यांपासून संगणक उद्योगापर्यंत सर्वत्र वापरलं जातं. आता नवे पर्यायी पदार्थ आले तरी त्यांच्या योग्य वस्तू बनवताना पहिल्या वस्तूत बदल घडवणं आवश्यक ठरणार आहे.

पर्यायी रसायन

आज ना उद्या सी. एफ. सी. वर बंदी येणार हे जाणून बऱ्याच रसायन कंपन्या सी. एफ. सी. ११ व १२ ला पर्याय शोधून काढण्यात गुंतल्या

आहेत. यात ड्यू पाँ. इंपिरियल केमिकल्स वगैरे आघाडीवर आहेत.

हे झालं ओझोन क्षयाबद्दल! काचघर परिणामाकडे या वादात थोडं दुर्लक्ष होतं. जेव्हा जेव्हा आपण पुराजीव इंधन म्हणजे खनिज तेल, नैसर्गिक इंधन वायू आणि दगडी कोळसा जाळतो तेव्हा वातावरणात कार्बन-डाय-ऑक्साइड वाढत असतो. बरं, हे इंधन जाळणं पूर्णपणे बंद करणं शक्य नाही, इतके आपण त्यांच्यावर अवलंबून आहोत.

आज आपण जगतोय ते काचघर परिणामामुळंच. हा परिणाम नसता तर पृथ्वीचं वातावरण उणे २० अंश सेल्सियस एवढंच असतं. पण याच काचघर परिणामाचा अतिरेक होऊन आपण हळूहळू पृथ्वीच्या वातावरणाचं तापमान वाढवत चाललोय. त्यातच शेतीची वाढकरण्यासाठी आपण जंगलांची तोड केली तरी विकसनशील देशात इंधनासाठी जंगलांची वारेमाप तोड झाली आहे.

तोंड देणे अवघड

गेल्या शतकात अलास्कामधील जमीन २ ते ४ सेल्सियसने तापली आहे. क्लोरो फ्लुरोकार्बन्स आणि कार्बन-डाय-ऑक्साइड यांच्यामुळं पृथ्वीचं तापमान वाढलं तर त्याला तोंड देणं अवघड जाणार आहे. सर्वच बंदरं पाण्याखाली जातील, शेतीची जमीन उजाड होईल, उजाड जमिनी शेतीखाली येतील, या दरम्यानच्या काळात उपासमारीनं बरीच माणसे मरतील. सध्या हे धोके डोळ्यांसमोर दिसत असले तरी हे टाळण्यासाठी काय करावं हे ठरलेलं नाही. या जिनिवा बैठकीतही काही निष्पन्न होईल असं नाही. पण या प्रश्नावर चर्चा होते हेही काही कमी नाही.

मध्यंतरी टोक्यो परिषदेत १९९७ मधे यावर बरीच गरमागरम चर्चा झाली. अमेरिकेच्या आडमुठ्या धोरणामुळे ह्या परिषदेतही फारसं काही हाती आलं नाही. जोपर्यंत औद्योगिक प्रगत राष्ट्रे त्यांची मनमानी वृत्ती सोडत नाहीत तोपर्यंत पर्यावरणाच्या प्रश्नांवर तोडगा निघणं अवघड आहे. हेच पुन्हा एकदा सिद्ध झालं आहे.

— निरंजन घाटे
(‘पर्यावरण प्रदूषण’ या पुस्तकातून)

राचेल कार्सन - पर्यावरणवादाची उद्गाती

पर्यावरण हा फार व्यापक विषय आहे. पर्यावरण तज्ज्ञ त्याचा विविध अंगांनी विचार करत असतात. आमच्या 'वेध पर्यावरणाचा' या पुस्तकात राचेल कार्सन या पर्यावरण तज्ज्ञाची कामगिरी जाणून घेतली आहे.

राचेल कार्सनचा जन्म १९०७ साली झाला. पेनसिल्वानियातील अलेघनी खोऱ्यातल्या निसर्गरम्य वातावरणात ती वाढली. अगदी लहान वयातच आपण लेखक होणार असं तिच्या मनात आलं. तिनं तिच्या स्प्रिंगफील्ड गावच्या सेंट निकोलस लिटररी जर्नल फॉर चिल्ड्रेनमध्ये वयाच्या दहाव्या वर्षी लिहायला सुरुवात केली. ती एकलकोंडी होती. पुस्तकातला किडा म्हणून तिला ओळखलं जात असलं तरी तिनं एकटीनंच पक्षी निरीक्षणाचा छंदही जोपसला होता. निसर्गात एकटीनंच हिंडणं तिला आवडत असे. ती कॉलेजात जायला लागली तरी तिनं लिहिण्याचा नाद सोडला नव्हता. 'पेनसिल्वानिया कॉलेज फॉर वुमेन'च्या नियतकालिकात तिच्या कविता प्रसिद्ध झाल्या त्यामुळं स्फूर्ति घेऊन तिनं इतरत्रही कविता पाठवल्या आणि त्या प्रतिष्ठित नियतकालिकांमधून प्रसिद्धही होऊ लागल्या. इंग्रजी वाङ्मयाचा अभ्यास करणारी ही मुलगी पुढं पर्यावरण शास्त्रज्ञ म्हणून गाजेल ह्यावर कुणी विश्वासही ठेवला नसता. इंग्रजी विषय घेऊन पदवी मिळविण्याची तयारी करीत असतानाच त्यांच्या महाविद्यालयातल्या प्राणीशास्त्र विभागाशी तिचा संबंध आला. ह्या विभागाच्या संपर्कात आल्यावर तिचं निसर्गप्रेम पुन्हा जागृत झालं आणि इंग्रजी भाषेच्या अभ्यासास रामराम ठोकून राचेल प्राणीशास्त्राची उपासक बनली. निसर्गाची रहस्य सोडवणं तिला जास्त महत्त्वाचं वाटू लागलं. १९२९ मध्ये ती प्रथमश्रेणी पदवी मिळवून

पदव्युत्तर शिक्षणासाठी जॉन हॉपकिन्स विश्वविद्यालयात दाखल झाली. पुढं घरच्या जबाबदाऱ्यांमुळं डॉक्टरेट करण्याचं तिचं स्वप्न मात्र अपूर्णच राहिलं.

ह्यानंतर काही काळ राचेलन मेरिलँड विद्यापीठामध्ये प्राणी शास्त्राचं अध्यापन केलं. आणि उन्हाळ्याचे सुट्टीत वुड्सहोल, मॅसॅच्युसेट्स इथल्या सागरी जीवशास्त्र संशोधन संस्थेमध्ये ती संशोधन करू लागली. इथंच तिचा सागर संशोधनावर जीव जडला.

इ.स. १९३५ मध्ये 'रे' कार्सननं मत्स्यविभागासाठी लेखन सुरू केलं. राचलेला तिचे मित्र मैत्रिणी 'रे' म्हणत. ह्याच नावानं ती नभोवाणीसाठी मत्स्यविभागासंबंधी अधिकृत अहवाल लिहू लागली. त्यामुळं तिला शासकीय मत्स्य विभागात कनिष्ठ जीवशास्त्रज्ञ म्हणून नोकरी मिळाली. नोकरी करता करता जास्तीचं उत्पन्न म्हणून ती बाल्टीमोर सन ह्या वृत्तपत्रात लिहू लागली. हे बहुतेक सर्व लेख सागर विज्ञान आणि सागरी प्राण्यांबद्दल होते. तिचे हे लेख वाचकांना आवडत होते.

एका शासकीय नियतकालिकासाठी लिहिलेला तिचा एक लेख इतका सुंदर होता की त्या नियतकालिकाच्या संपादकानं राचेलला बोलवून घेतलं आणि शासकीय प्रकाशनात हा लेख वाया जाईल, तो अटलांटिक मंथली मध्ये पाठवावा, असंही सुचवलं. हा लेख 'अंडर सी' ह्या नावानं अटलांटिक मंथलीत प्रसिद्ध झालाच पण त्या नियतकालिकाच्या संपादकांनी राचेलनं आणखी काही असेच लेख लिहावेत, असंही सुचवलं.

'सन' ह्या सुप्रतिष्ठित वृत्तपत्रात तिचे लेख येत होतेच. ह्याच बाल्टीमोर सन मध्ये 'चीझापेक इल्स सीक द स्तरागालो सी' हा राचेलचा लेख प्रसिद्ध झाला आणि चांगलाच गाजला. राचेलच्या 'अंडर द सी- विंड' ह्या पुस्तकाची ही सुरुवात होती. १९४१ साली प्रसिद्ध झालेलं हे कार्सनचं पहिलं पुस्तक, तिचं स्वतःचं खूप लाडकं होतं, पण वाचकांनी आणि समीक्षकांनी त्याची फारशी दखल घेतली नव्हती. दरम्यान अमेरिकेच्या 'फिश अँड वाईल्ड लाईफ सर्विस'च्या पूर्वज असलेल्या ब्युरो ऑफ फिशरीजमध्ये तिच्यावर संपादनाची पूर्ण जबाबदारी टाकण्यात आली होती. १९४९ मध्ये ह्या विभागाची 'प्रमुख संपादक' बनली.

१९५१ मध्ये तिच्या दुसऱ्या पुस्तकाचं हस्तलिखित १५ नियतकालिकांनी नाकारलं. पण न्यूयॉर्करनं ती लेखमाला 'अ प्रोफाईल ऑफ द सी' ह्या नावानं प्रसिद्ध केली. जुलै ५१ मध्ये पुस्तक रूपानं ही लेखमाला 'द सी अराउंड अस' ह्या नावानं प्रसिद्ध झाली. ह्या पुस्तकाला 'नॅशनल बुक

ॲवॉर्ड' मिळालं. एका वर्षात ह्या पुस्तकाच्या हार्डकव्हर आवृत्तीच्या २ लक्ष प्रती खपल्या. ह्यामुळं कार्सननं फिशरीज विभागातून स्वेच्छानिवृत्ती स्वीकारली आणि पूर्ण वेळ लेखनाचा निर्णय घेतला.

इ.स. १९४६ पासून राचेल आणि तिची आई मेन राज्यातल्या शीपस्कॉट नदीच्या काठी सागर किनाऱ्याजवळ वेस्ट साऊथपोर्ट इथं सुटी घालवायला येत असत. इथंच जमीन विकत घेऊन राचेलनं एक घर बांधलं. ह्याच बरोबर आता ती सार्वजनिक भाषणंही देऊ लागली. ह्याच सुमारास राचेलनं मॅडिसन इथल्या पाटुक्सेंट इथं चालू असलेल्या डीडीटी ह्या कीटक नाशकाच्या चाचण्यांसंबंधी एक लेख रीडर्स डायजेस्टला पाठवला पण तो नाकारण्यात आला. तेव्हा राचेल परत शासकीय सेवेत रुजू झाली. ह्याच वेळी तिनं सागरासंबंधीचं तिचं तिसरं पुस्तक लिहायला घेतलं होतं. हे पुस्तक पूर्ण झाल्यानंतर राचेलनं परत डीडीटीच्या चाचण्यांचा मागोवा घ्यायला सुरुवात केली. दरम्यानच्या काळात रासायनिक कीटकनाशकांमध्ये बरीच भर पडली होती. ह्यात डीडीटीपेक्षा कितीतरी अधिक पटीनं संहारक अशा डायलेड्रीन, पॅराथिऑन, हेप्टॅक्लोर, मॅलॅथिऑन आणि अशाच इतर अनेक रसायनांचा समावेश होता. शेतकी विभागामार्फत ही रसायनं सार्वजनिक वापरसाठी पुरवायची अमेरिकन शासनाची योजना होतीच शिवाय ह्या रसायनांचं मोठ्या प्रमाणावर उत्पादन करण्यासाठी तयारीही जोरात सुरू होती.

ह्या बातम्या कानावर पडताच राचेल अस्वस्थ झाली. तिनं ह्या कीटकनाशकांचे दुष्परिणाम बघितले होते. तेव्हा कीटकनाशकांसंबंधी एक पुस्तक लिहायचं राचेलनं ठरवलं. 'निसर्ग प्रेमी म्हणून ज्या काही माझ्या भावना होत्या त्या सर्वांना ही कीटक नाशकं सुरुंग लावणार आहेत हे माझ्या लक्षात आलं होतं,' असं ह्या बाबतीत राचेल म्हणते. ह्यामुळं मोठ्या जिद्दीनं राचेलनं ह्या कीटकनाशकांच्या परिणामांची माहिती गोळा करायला सुरुवात केली.

राचेल कार्सनची लेखन म्हणून प्रसिद्धी, तिचं वक्तृत्व आणि शास्त्रज्ञ म्हणून ख्याती, तिच्या मदतीस आली. ह्यामुळं बऱ्याच शास्त्रज्ञांनी आणि निसर्गप्रेमींनी तिचं बोलणं लक्षपूर्वक ऐकून त्यात तथ्य आहे, हे मान्य केलं. तरीही अमेरिकन प्रसिद्धी माध्यमांनी ह्या निराशावादी वक्तृत्वाकडं आणि लेखनाकडं दुर्लक्ष केलं. रीडर्स डायजेस्टनं ह्याच कारणसाठी राचेलचे लेख नाकारले. इ.स. १९५७ मध्ये मॅसॅच्युसेट्स राज्यातल्या डुक्सबरी इथं डासांच्या विरुद्ध एक मोठी मोहीम हाती घेण्यात आली. ह्या मोहीमेनंतर ह्या

भागात फार मोठ्या प्रमाणावर वन्यजीवांची हानी झाल्याचं दिसून आलं.

डक्सबरी मागोमाग पूर्व लॉग आयलंडच्या परिसरामध्ये डीडीटी आणि डीडेलच्या मिश्रणाची फवारणी करण्यात आली. जिप्सीमॉथ ह्या पतंगाचा नाश करण्यासाठी ही मोहीम हाती घेण्यात आली होती. त्या मागोमाग अमेरिकेच्या दक्षिणी राज्यात फायर अँट ह्या चावत्या मुंग्यांविरुद्ध अशीच एक मोहीम काढण्यात आली. ह्या मोहिमेमुळं इतर वन्यजीवांचं इतकं नुकसान झालं की दक्षिणेतल्या शेतकऱ्यांनीच ही मोहीम आता आवरा अशी शासनाला गळ घातली. ह्यानंतर १९५९ मध्ये क्रॅनबेरीच्या झाडांवर अमायनोड्रायाझोलची फवारणी करण्यात आली तेव्हा ह्या संपूर्ण क्रॅनबेरी उत्पादनाच्या विक्रीवर बंदी घालून ते नष्ट करावं लागलं. अनेक शास्त्रज्ञ ह्या कीटकनाशकांच्या वापराबद्दल ह्या काळात सावधगिरीच्या सूचना देत होते पण तिकडं कुणी फारसं लक्ष दिलं नव्हते. कार्सनच्या 'एक लोहार की' म्हणतात तशा दणक्यानं ह्या सर्व विरोधकांचं म्हणणं शासनाच्या आणि समाजाच्या गळी उतरलं. राचेल कार्सनचं 'सायलेंट स्प्रिंग' अमेरिकन जनतेचे आणि शासनाचे डोळे उघडायला कारणीभूत ठरलं.

'सायलेंट स्प्रिंग'ची प्रकरणं लेखमाला स्वरूपात १९६२ मध्ये न्यूयॉर्करनं छापली. ह्या लेखमालेच्या सुरुवातीलाच राचेल विरुद्ध अमेरिकन बहुराष्ट्रीय कंपन्यांनी प्रचाराची झोड उठवली. राचेलला वकिली नोटीसा पाठवल्या, तिची पद्धतशीर टिंगलटवाळी करण्याची मोहीम हाती घेण्यात आली. राचेल कार्सनच्या मनावर परिणाम झाला असल्याचं सूचित करणारे लेख प्रसिद्ध झाले. अमेरिकेतल्या रासायनिक उद्योगांनी तिच्याविरुद्ध प्रचाराची फळीच उभारली. ह्या फळीचं नेतृत्व भारतात जननिक पिकांचे प्रयोग करायला निघालेल्या 'मोन्सांटो' ह्या कंपनीकडं होतं. टाईमसारख्या साप्ताहिकानंही राचेलच्या म्हणण्यावर टीका केली होती. १९६२ मध्येच ह्या लेखमालेची न्यूयॉर्कमध्ये न आलेली प्रकरणं ऑद्युबॉन आणि नॅशनल पार्कस मॅनेज्मिन ह्या नियतकालिकांनी छापली. राचेल कार्सनवर जी टीकेची झोड उठली त्यामुळं तिच्या म्हणण्याकडं खरं तर सामान्य जनांचं लक्ष वेधलं गेलं नाहीतर एखाद्यावेळी 'सायलेंट स्प्रिंग' दुर्लक्षित राहिलं असतं, ही शक्यता नाकारता येत नाही. सायलेंट स्प्रिंगची पहिली आवृत्ती हातोहात खपली. त्या पुस्तकाला आंतरराष्ट्रीय ख्याती मिळाली. आजही हे पुस्तक 'पर्यावरणवादी चळवळीचा पाया' म्हणूनच ओळखलं जात.

कार्सन ही काही चळवळी स्त्री नव्हती. ती एक बुद्धिमान आणि स्वतःच्या

मतांशी ठाम असलेली निसर्गप्रेमी व्यक्ती होती. आपण जे लिहिलंय त्यात वावरां काही नाही, ह्या बदल तिला खात्री होती. तिच्या विरुद्ध जो आरडाओरडा झाला त्यामुळं बिथरून न जाता तिनं तिची मतं यशस्वीपणे जनतेच्या गळी उतरवली. कदाचित मृत्यूची चाहूल लागल्यामुळं असेल पण ती ह्या प्रसंगात न डगमगता तिचे विचार भक्कमपणे मांडत राहिली. तिला कर्करोगाची बाधा झालेली होती. एप्रिल १९६४ मध्ये वयाच्या ५६ व्या वर्षी तिचं कर्करोगानं निधन झालं.

आजही रसायनांमुळं पर्यावरणाचं प्रचंड मोठ्या प्रमाणावर नुकसान होतं आहे. जर त्यावेळी राचेल कार्सननं रसायनांविरुद्ध आवाज उठवला नसता तर आज काय परिस्थिती असती ह्याचा विचार करवत नाही. सायलेंट स्प्रिंगनं संपूर्ण मानव जातीत एक क्रांती घडवून आणली. निसर्गाचं रूदन सायलेंट स्प्रिंगद्वारा पहिल्यांदाच अतिशय प्रभावीपणे मानवी कानावर पडलं होतं. सायलेंट स्प्रिंग विसाव्या शतकातलं एक महत्वाचं पुस्तक मानलं जातं. कार्सनची भाषा काव्यमय असल्यानं असेल पण सायलेंट स्प्रिंगचा वाचकांच्या मनावर परिणाम झाला.

राचेलनं जरी सायलेंट स्प्रिंग लिहिलं नसतं तरीही ती ह्या शतकातली एक प्रभावी लेखिका ठरली असती. निसर्ग मानव परस्परसंबंधांना उजाळा देणारी लेखिका म्हणून ती गाजली असती; इतकी तिची सागर विषयक पुस्तकं प्रभावी आहेत पण 'सायलेंट स्प्रिंग'नं त्यावरही कडी केली आहे.

“अमेरिकेच्या मध्यभागी एकेकाळी एक छोटासा गाव होता. तो निसर्गाशी तादात्म पावलेला होता. मग ह्या भागावर एक विचित्र काजळीची छाया पसरली आणि तिथं एकाएकी बदल घडून येऊ लागला. सर्वत्र एक विचित्र शांतता पसरली. जे काही थोडे पक्षी दिसत होते ते निर्जीव भासत होते. ते उडू शकत नव्हते, त्यांचं शरीर जोरात थरथरत होतं. तो एक आगळाच वसंत ऋतू होता. त्यात ध्वनीला स्थान नव्हतं. जिथं पहाट पक्ष्यांच्या गुंजारवानं थरारून जाग यायची तिथं एक भयाण शांतता पसरली होती; शेतांवर, वनांवर आणि नदीकाठच्या पाणथळ जागेवर ह्या शांततेचंच आवरण होतं.” ह्या सायलेंट स्प्रिंगच्या सुरुवातीनं निसर्गाचं दुःख ज्या पद्धतीनं मानवासमोर आणलं ते अनेक संशोधकांच्या आकडेवारीसही कधी शक्य झालं नसतं.

— निरंजन घाटे

(‘वेध पर्यावरणाचा’ या पुस्तकातून)

नवं कोरं

विविध विषयांवरील
खुसखुशीत भाष्य

अंगतपंगत

द. मा. मिरासदार

किंमत : २५०/-रु. । पोस्टेज : ५०/-रु.

मन हे विशाल साहित्याचा शाश्वत विषय आहे.

या मनाचा कधीच काही थांग लागत नाही.

अथांग सागराप्रमाणे किंवा अमर्याद आकाशाप्रमाणे हे मानवी मन आहे. 'अणुरेणुया थोकडा! तुका आकाशाएवढा' असे वर्णन या मनामुळेच तुकोबा करतात. माणसाची सगळी सुखदुःखे, आशा-आकांक्षा, विचार-विकार या मनातच पहिल्यांदा उगम पावतात आणि मग त्यानुसार घटना घडत राहतात.

या मनाची पुन्हा गंमत अशी आहे की, त्यात अनेक प्रकारच्या विसंगती असतात. मोठी माणसेही काही वेळा क्षुद्रपणाने वागतात, अत्यंत क्षुद्र आणि स्वार्थी माणसेही कधीकधी अत्यंत चांगुलपणाने वागतात. हा मनुष्य नावाचा प्राणी फार गमतीदार आहे. तो जसे बोलतो तसे वागत नाही, जसा वागतो तसा बोलत नाही.

'बोले तैसा चाले, त्याची वंदावी पाऊले' असे संतवचन आहे ते काय उगीच?

संत कबीर

भारतीय संतकवींमध्ये कबीरांचं स्थान वैशिष्ट्यपूर्ण आहे. त्यांच्या दोह्यांमधून त्यांनी माणसाला खऱ्या अर्थाने जीवनाभिमुख व्हायला सांगितलं. जीवनाचा खरा अर्थ उलगडून दाखवला. कबीरांच्या या विचारांना ओशोंचा चिंतनस्पर्श झाला आणि त्यातून जन्माला आली रसाळ आणि चिंतनशील प्रवचनं. या प्रवचनांच्या माध्यमातून कबीर आणि ओशो असं अद्वैत आणि त्या अद्वैतातून निर्माण झालेला परमानंद वाचकांपर्यंत पोहोचविण्याचं काम मेहता पब्लिशिंग हाऊसने केलं आहे... 'म्हणे कबीर दिवाणा', 'भक्तीत भिजला कबीर', 'साद घालतो कबीर', 'प्रेमरस कबीरांचा' इ. पुस्तकांतून. 'म्हणे कबीर दिवाणा' या पुस्तकाच्या प्रस्तावनेत आरसी प्रसाद सिंह यांनी कबीर आणि ओशो यांच्याबद्दल म्हटलं आहे, " साहित्य जगतामध्ये ओशो अद्वितीय आहेत तसेच कबीरही अद्वितीय आहेत हे सांगण्याची आवश्यकताच नाही. दोघांची जोडी विलक्षण आहे. दोघेही एकाच काळात जन्मले असते आणि समोरासमोर बसून एकमेकांशी बोलत असते तर त्यांनी काय करून दाखवले असते, कल्पनाच करवत नाही. दोघे एकमेकांशी बोलले असते तरी की नाही? की दोघे एकमेकांकडे डोळे भरून पाहात राहिले असते आणि डोळ्यांनीच बोलले असते,

मन मस्त हुआ तो क्या बोले?

सुरति कलारि भई मतवारी, मदवा पी गई बिन तौले ।

ओशोंचे असोत की कबीरांचे, शब्दांचे बाण लागतील,

मनाला विंधतील, जिवाची तडफड होईल. पण तुम्ही हसत राहा. खळखळून हसत राहा. प्रश्न विचारा, प्रवचन ऐका. वादविवाद करू नका. तर्कामध्ये तुम्ही त्यांच्याशी जिंकू शकणार नाही. त्यांनी मनात आणले तर दिवसा तारे दाखवून देतील आणि रात्री सूर्याला उगवणे भाग पाडतील. ही जादूच अशी आहे की जी डोक्यावर चढून बसते. तुम्ही तुमचा भाव अभाव होऊ देऊ नका. कबीराच्या या वचनाचे स्मरण ठेवा.

यह तो बाडी प्रेम की, खाला का घर नाय ।

सीस उतारे भुई धरे, सो आवे एहि ठाय ।

तर — सुनो भाई साधो !

तसेच 'प्रेमरस कबीरांचा' या पुस्तकाच्या मनोगतात अनुवादक प्रज्ञा ओक यांनी म्हटलं आहे, " कबीरांच्या कवनांचे अनुवाद करताना ओशांच्या भाषेनं काहीवेळा स्तिमित केलं, वेडंपिसं केलं आणि समोर लख्खकन काहीतरी प्रकाश पडला. त्या प्रकाशात अतीव आनंद मिळाला."

तर कबीर आणि ओशा यांच्या चिंतनरूपी अद्वैताचं हे अंशरूप दर्शन...

मन रे जागत रहिये भाई ।
गाफिल होइ बसत मति खोवै ।
चोर मुसै घर जाई ।
षट्चक्र की कनक कोठरी ।
बस्त भाव है सोई ।
ताला कुंजी कुलफ के लागै ।
उघड़त बार न होई ।
पंच पहिरवा सोई गये हैं,
बसतैं जागण लागी,
जरा मरण व्यापै कछु नाही ।
गगन मंडल लै लागी ।

करत विचार मन ही मन उपजी ।
ना कहीं गया न आया,
कहै कबीर संसा सब छूटा ।
राम रतन धन पाया ।

मन रे जागत रहिये भाई

माणसाच्या चेतनेचे दोन पैलू आहेत. एक मूर्च्छा, एक अमूर्च्छा. मूर्च्छा म्हणजे झोपेत जगणं. शुद्ध न येता जगणं. अमूर्च्छा म्हणजे जागृत अवस्थेमध्ये जगणं. जागृत, विवेकपूर्ण. मूर्च्छाचा अर्थ आहे आतला दिवा विझला आहे. अमूर्च्छाचा अर्थ आहे आतला दिवा जळतो आहे.

‘मूर्च्छा’मध्ये प्रकाश बाहेर असतो. बाहेरच्या प्रकाशातच माणूस चालत असतो. इंद्रियं जिथे घेऊन जातील तिथे जात असतो. इंद्रियांची इच्छा स्वतःची इच्छा भासू लागते कारण स्वतःचा काही पत्ताच नसतो. मन जे काही सुचवेल तीच जीवनशैली बनून जाते. कारण स्वतःच्या स्वरूपाचा काही बोधच नसतो. लोक जे सांगतील, समाज जे सांगेल जो रस्ता दाखवेल तिथे माणूस चालू लागतो. कारण ना आपल्या अस्तित्वात कुठे मुळं रुजलेली असतात, ना स्वतःचं भान असतं. मी कोण आहे याचा काही पत्ताच नसतो.

तर जीवन असंच असतं - नदीमध्ये वाहणाऱ्या लाकडाच्या तुकड्यासारखं. जिथे लाटा नेतील तिथे जातो. जिथे वाऱ्याचे धक्के पोचवतात तिथेच जाऊन पोचतो. स्वतःचं काही अस्तित्व नाही, ‘स्व’ नाही. जीवन म्हणजे एक भटकणं होऊन जातं.

अशा वाट चुकून भटकणाऱ्या प्रवासात ध्येय प्राप्त होणार नाही हे तर निश्चितच आहे. नीट विचार करून टाकलेल्या पावलांनीच ध्येयापर्यंत जाता येतं. फिरणं, भटकणं खूप होईल, त्याला यात्रा नाही म्हणता येणार. यात्रेचा अर्थ तर असा होतो की तुम्ही कोण आहात याचा तुम्हाला पत्ता आहे, कुठे आहात हे माहीत आहे, कुठे जाता आहात, का जाता आहात हे सारं तुम्हाला माहीत आहे. पूर्ण जाणीव असतानाच यात्रा होऊ शकते. संपूर्ण जाणीवेनेच तीर्थयात्रा होऊ शकते. म्हणूनच ज्ञानी लोकांनी संपूर्ण जाणीवेलाच तीर्थ म्हटलं आहे.

अमूर्च्छित चित्त, जागृत झालेले मन अगदी वेगळ्याच रीतीने जगत असतं. त्याच्या जीवनाची सर्व पद्धत अगदी मुळापासून वेगळी असते. ते जागृत मन दुसऱ्या कुणासाठीही काही करत नाही, स्वतःच्या विचारानेच करते. ते सर्वांचं सांगणं ऐकून घेतं पण स्वतःच्या अंतरातील सांगणंच मान्य करतं. ते गुलाम नसतं. आतल्या मुक्तीलाच जीवनामध्ये आणतं. कितीही अडचण आली तरी जो मार्ग ध्येयापर्यंत पोचवणारा असेल त्याच मार्गावर चालत राहतं. आणि कितीही सुखसोयी असल्या तरी जो मार्ग कुठेच घेऊन जाणारा नाही, त्या मार्गावर जात नाही.

कारण त्या सुखसोयींचा अर्थ काय? रस्ता कितीही सुंदर असो, त्यावर काटेकुटे अजिबात नाहीत, चोरचिलटं नाहीत, रस्त्यावर सर्व सुरक्षा आहे, पण तो मार्ग कुठेही घेऊन जाणारा नाही तर त्या मार्गाचं सौंदर्य आणि सोयींचा उपयोग काय? रस्त्यावर काटेकुटे आहेत, चोरडाकूंनी बुजबुजलेला आहे, जंगली जनावरांचं भय आहे पण तो रस्ता कुठेतरी पोचवतो आहे तर त्यावर जाणं योग्य आहे.

अमूर्च्छित माणसाचं जीवन निरुद्देश भटकणं नसतं, ती एक नीट नियोजन केलेली यात्रा असते. पण हे नियोजन कोण करून देतं? समाज हे नियोजन नाही करून देऊ शकत. समाज म्हणजे तर आंधळ्यांची गर्दी आहे. तो तर मूर्च्छित लोकांचा जमाव आहे. तुम्ही समाजाचं सांगणं ऐकलंत तर अंधारात भटकत राहाल. जमावाकडून काही बोध मिळत नाही. मिळण्याची शक्यताही नसते. कधी कधी अनेकांमध्ये एखाद्यालाच बोध प्राप्त होतो. म्हणजे हा जमाव बुद्धांचा नसतो.

अमूर्च्छित व्यक्ती स्वतःच्या अंतरात आपल्या जीवनाची विधी शोधतो. आपल्या जाणिवेमध्ये स्वतःच्या आचरणाला शोधतो. आपल्या अंतःकरणाच्या प्रकाशात चालतो. हा आंतरिक प्रकाश कितीही थोडा असला तरी त्याला पुरेसा असतो. अगदी एकाच पावलापुरता असला हा प्रकाश तरीही पुरेसा असतो. कारण जगात कोणीही एकाच वेळी दोन पावलं तर टाकूच शकत नाही.

लहानातला लहान दिवासुद्धा एका पावलापुरता प्रकाश नक्कीच देतो. एक पाऊल टाका, मग आणि एका पावलापुरता प्रकाश पडतो. एक एक पाऊल टाकत हजारो मैलांची यात्रा पूर्ण होऊन जाते.

अमूर्च्छित माणूस बंडखोर असतो. अमूर्च्छित माणूस दर क्षणाला, दर

पळाला एकाच गोष्टीची साधना करत असतो. आणि ती गोष्ट म्हणजे मूर्च्छा वाढेल, मूर्च्छा येईल असं माझ्या हातून काहीही घडू नये. लक्षात ठेवा. थेंब थेंब पाणी पडत राहिलं तर पहाडही तुटून पडू शकतात. एक एक थेंब चेतनेचा, शुद्धीत असण्याचा पडतो आणि तुमचा जन्माजन्मांचा असलेला मूर्च्छेचा, निद्रेचा पहाड तुटून जातो. पण तो एक एक थेंब पडायला हवा.

तर दर क्षणाला अमूर्च्छित, जागृत माणसाचा हाच प्रयत्न असतो की प्रत्येक क्षणाचा उपयोग एकच धन मिळवण्यासाठी करायचा. ते धन म्हणजे माझ्या अंतरातला विवेक अधिक प्रगाढव्हावा, जागृत व्हावा.

मूर्च्छित, झोपलेल्या मनाच्या तीन अवस्था आहेत, त्या आपल्याला माहीत आहेत.

एक - ज्याला आपण जागृत म्हणतो. हा शब्द योग्य नाहीच आहे. कारण मूर्च्छित माणूस जागा कसा असू शकेल? त्याचं जागं असणं नावापुरतंच जागं असणं आहे. सांगण्यापुरतंच जागं असणं आहे. सकाळी सूर्य उगवतो, पशुपक्षी जागे होतात, झाडं जागी होतात, तुम्हीही जागे होता. मग पशुपक्ष्यांना जागृत म्हणता येईल? झाडांना जागृत म्हणता येईल? तुम्हीही नाही आहात. शरीराची विश्रांती पुरी झाली म्हणूनच केवळ तुम्ही उठता, चालता, बसता. असं वाटतं की जागे आहात. पण असं फक्त वाटणंच असतं. या जागं असण्याचा जागृत असण्याशी दूरचाही संबंध नाही.

मी ऐकलं आहे की मुल्ला नसरुद्दीनला गावाकडच्या एका ओळखीच्या माणसानं, शेतकऱ्यानं गावाकडून एक कोंबडी भेट म्हणून पाठवली. कोंबडी घेऊन आलेल्या माणसाचं साहजिकच नसरुद्दीननं भरपूर स्वागत केलं. कोंबडीचा रस्सा बनवून घेतला. त्या माणसाला खाऊ घातला. तो चांगलाच खुश झाला. गावात परतल्यावर त्यानं सगळ्यांना सांगितलं, फार चांगला माणूस आहे आणि पाहुण्याला तर देवच मानतो.

मग काय - गावातल्या लोकांचं येणं सुरूच झालं. दुसऱ्याच दिवशी दुसरा माणूस हजर झाला. नसरुद्दीननं विचारलं, 'आपण कोण?' त्यानं सांगितलं, 'ज्यानं कोंबडी पाठवली होती त्याचा दूरचा नातेवाईक आहे मी.' त्याचंही नसरुद्दीननं आगतस्वागत केलं. घरी आलेला माणूस! दूरचा असला तरी नातेवाईकच आहे ना त्याचा - कोंबडी पाठवणाऱ्याचा.

पण मग गोष्ट फारच हाताबाहेर जायला लागली. नातेवाईकांचे

नवं कोरं

निर्विकार काळाची कहाणी...

कालपुरुष

मूळ लेखक - दिनकर जोषी
अनुवाद - सुषमा शाळिग्राम

किंमत : २५०/-रु. । पोस्टेज : ५०/-रु.

सत्कृत्य काय किंवा दुष्कृत्य काय, माणसानं स्वतःला केंद्रस्थानी ठेवून रचलेल्या केवळ व्याख्या आहेत सगळ्या.

जे तुला सत्कृत्य वाटतं त्यालाच दुसरा कोणी दुष्कृत्य म्हणेल.

स्वाभाविक आहे ते.

प्रत्येक जण आपापल्या समजुती-नुसार आपापले हित लक्षात घेऊन एखाद्या गोष्टीला त्या त्या वेळी सत्कृत्य किंवा दुष्कृत्य ठरवत असतो. कालपुरुष म्हणजे केवळ वर्तमान नव्हे.

म्हणूनच तुमच्या समजुतीनुसार आणि तुमच्या हिताच्या दृष्टीने केलेल्या कृत्याची तो दखल घेत नसतो. तो पराकोटीचा निर्विकार असतो. त्याच्या वाट्याला आलेलं कर्म एकच-कशाचीही दखल घेतल्याविना आपल्या प्रवाहाच्या तटावर जे कोणतं दृश्य निर्माण होईल त्याचं प्रतिबिंब झेलत राहायचं. सरोवरात केवळ सूर्य-चंद्राचंच प्रतिबिंब पडत नसतं. किनाऱ्यावरची घाणेरडी कुत्री-डुकरंसुद्धा तोंड घालून प्रतिबिंब पाडू शकतात. काळाला त्याची मुळीच पर्वा नसते.

नातेवाईक यायला लागले. नातेवाईकांच्या नातेवाईकांचे मित्र यायला लागले. नातेवाईकांच्या नातेवाईकांच्या मित्रांचे मित्र यायला लागले. पत्नी अस्वस्थ होऊ लागली. म्हणाली ही कोंबडी तर फारच अपशकुनी ठरली आहे. तीच घ्यायला नको होती. हे तर सगळं गाव यायला लागलं आहे. नसरुद्दीननं खूप विचार केला. काहीतरी केलंच पाहिजे. दुसऱ्या दिवशी सकाळी आणखी एक माणूस दारात उभा. 'तुम्ही कोण?' त्यानं सांगितलं, 'ज्यानं कोंबडी पाठवली होती, त्याच्या नातेवाईकांच्या नातेवाईकांच्या मित्राचा मित्र आहे.' नसरुद्दीन म्हणाला, 'या, या' तुमचं स्वागत आहे.

जेव्हा या माणसाला जेवायला वाढण्यात आलं तेव्हा तो गोंधळूनच गेला. रस्सा म्हणून फक्त थोडं कोमट पाणी वाढलं होतं. तो म्हणाला, 'बाकी सगळं ठीक आहे पण मी तुमच्या पाहुणचाराची खूप वर्णनं ऐकली होती आणि इथे तर फक्त कोमट पाणी आहे.' नसरुद्दीननं उत्तर दिलं, 'माफ करा. कोमट पाणी नाहीये ते. कोंबडीच्या रश्शाच्या रश्शाच्या रश्शाचा रस्सा आहे.'

तुमची जागृती म्हणजे फक्त कोंबडीच्या रश्शाच्या रश्शाच्या रश्शाच्या रश्शासारखी आहे. बुद्धाची जागृती जागृती असेल तर तुमची जागृती नातेवाईकांच्या नातेवाईकांच्या मित्राच्या मित्रासारखी आहे. खूप दूरचा प्रवास आहे. बुद्धाला आपण जागृत म्हटलं आहे. बुद्ध या शब्दाचा अर्थच आहे - जो जागा झाला, जो चेतनेनं भरून गेला आहे.

जर बुद्ध हे आपण जागृतीचं प्रमाण मानणार असू तर तुमची जागृती किती आहे? एक खोटं नाणं - जे नाण्यासारखं दिसतं पण नाणं नाहीच आहे. एक असत्य - जे सत्य असल्याचा दावा करतं आहे पण सत्य नाही आहे. एक प्रेत - अगदी जिवंत माणसासारखं वाटणारं, नाकडोळे अगदी जिवंत माणसासारखे पण शरीरात प्राण नाही. एक विझलेला दिवा - ज्याच्यात सर्व काही आहे, दिवा आहे, वात आहे, तेल आहे पण ज्योत नाही.

मूर्च्छेचे तीन प्रकार आहेत. एक म्हणजे ज्याला आपण जागृती म्हणतो - जी अगदी खोटी असते. कारण जागे असूनही तुम्ही जागे झालेले नसता. जागे असताना तुम्ही जे काही करत असता त्यावरूनच कळतं की तुम्ही झोपलेले आहात.

तुम्ही हजार वेळा ठरवलेलं असतं की पुन्हा रागवायचं नाही आणि मग एखादा माणूस तुमचा अपमान करतो किंवा त्यानं अपमान केला असं तुम्हाला

वाटतं. किंवा गर्दीत एखाद्या माणसाचा तुमच्या पायावर पाय पडतो आणि एका क्षणात - क्षणही लागत नाही, एका क्षणाचाही उशीर न करता आग उफाळून येते आणि तुम्ही खूप वेळा ठरवलं आहे की आता रागवायचं नाही. हजार वेळा शपथा घेतल्या आहेत. हजार वेळा पश्चात्ताप केला आहे. तो सगळा पश्चात्ताप कुठे गेला? ती आठवण इतक्या लौकर कशी हरवून जाते? जाणीव असती तर आठवण राहिली असती. बेशुद्धीमध्ये आठवण कशी सोबत राहाणार? क्षणात आग पेटून उठते. पुन्हा तोच क्रोध उभा आहे. घडीभरानं तुम्हाला पश्चात्ताप होईल पण ना तुमच्या पश्चात्तापाला काही किंमत आहे, ना तुमच्या रागाला काही किंमत आहे. तुमचा पश्चात्तापही खोटा आहे. कारण तुम्ही किती वेळा पश्चात्ताप करून झाला आहे? आता थांबता येत नाही. आता थांबा.

एक माणूस माझ्याकडे आला आणि म्हणाला - 'आयुष्य संपत आलं.' त्याचं वय असेल पासष्टीचं. 'बस् एकाच गोष्टीचा मला त्रास होतो आहे - माझा राग. यामुळे माझं सगळं घर त्रासलेलं आहे. माझी मुलं, माझी पत्नी, माझं जीवन म्हणजे भांडणांची एक लांबलचक कहाणी आहे. पण हा राग काही माझा जात नाही. अजून तसाच आहे. मृत्यू जवळ येत चालला आहे तरी, हा क्रोध मला अंगीसारखी भीती दाखवतो आहे.

'आणि मी हजार वेळा पश्चात्ताप केला आहे. मंदिरांमध्ये जाऊन, साधूंच्या पायांवर डोकं ठेवून शपथा खाल्ल्या - त्यांच्या कृपेचं साह्य मिळावं म्हणून. देवाला साक्षी ठेवून मंदिरामध्ये शपथ वाहिली, तिचाही काही उपयोग झाला नाही. रागाची पकड बसली की देवाचं सामर्थ्यही उपयोगी पडत नाही. त्या वेळी मी सगळं विसरूनच जातो. त्या क्षणी मी माझा राहातच नाही. मागे वळून पाहतो तेव्हा मी हे असं केलं हे खरंच वाटत नाही. काय करू? तुम्ही साक्षी राहा. माझ्याकडून संकल्प करून घ्या.'

मी सांगितलं, 'दुसऱ्यांनी तुझ्या बाबतीत जी चूक केली आहे ती चूक मी करणार नाही. मी तुला फक्त एकच प्रार्थना करतो की तू पश्चात्ताप करणं सोडून दे. राग येऊ दे. एवढं तर तू नक्की करू शकतोस की आता राग आला तरी पश्चात्ताप करणार नाहीस.'

तो माणूस हसू लागला. म्हणाला, 'हे तर मी करू शकतोच. यात काय अडचण आहे?' त्याला हे ठाऊक नाही की जो राग सोडू शकत नाही तो पश्चात्तापही सोडू शकत नाही. काहीही त्यागणं ही जाणीवेची गोष्ट आहे. मी

सांगितलं, 'मग ज्या दिवशी पश्चात्ताप करणं सुटेल त्या दिवशी परत ये. त्याच दिवशी तुझा राग पण घालवून टाकीन.'

महिऱ्याभरानंतर तो माणूस परत आला आणि म्हणाला, 'तुम्ही मला फसवलंत. पश्चात्तापही सुटत नाही.' 'यात तर काही अडचण नाही आहे. हे तर कोणत्याही शास्त्रानं तुम्हाला सांगितलेलं नाही, हे तर तुम्ही सोडू शकताच. पश्चात्तापाला विरोध कोणीही केलेला नाही. क्रोधाच्या विरोधात तर सगळं जग आहे. तू पश्चात्ताप सोडून दे.' तो म्हणाला, 'नाही. आता माझ्या लक्षात आलं. तुम्ही जे सांगण्याचा प्रयत्न करत होतात ती गोष्ट मला स्वच्छ दिसली. मी काहीच सोडू शकत नाही. मी नाहीच आहे.'

जोपर्यंत तुम्ही जागे होत नाही तोपर्यंत तुम्ही नसताच. तुमचं असणं हा एक भ्रम आहे. फक्त एक कल्पना आहे. या कल्पनेला कसलाही आधार नाही. फक्त एक स्वप्न आहे. ज्याचं सार्थक अशक्य आहे आणि ज्यामध्ये काही 'पौढगलिकता' नाही, ज्यात कोणताही पदार्थ नाही, ज्यात कसलंही बळ नाही, तुम्ही ना पश्चात्ताप सोडू शकत ना क्रोध सोडू शकत. करता नक्की. खरं तर मी हे करतो असं म्हणणंही योग्य नाही. असं म्हणणं योग्य होईल की असंही होतं. तुम्ही यंत्रासारखे आहात. नाही तर सोडू शकला असतात.

जे काम तुम्ही करता ते तुम्ही सोडू शकता हा नियम आहे. जे काम तुम्ही करतच नाही ते तुम्ही सोडू कसे शकणार? जे आपोआप घडतं ते तुम्ही कसं सोडून देणार? बटण दाबता, विजेचा दिवा पेटतो. न पेटणं विजेच्या दिव्याच्या हातात असतं का? किंवा त्याला हवं तेव्हा पेटणं? किंवा जेव्हा त्याच्या मनात नसेल तेव्हा सांगून टाकायचं की आता नको. मी आता आराम करतो आहे? नाही बटण दाबलं की विजेचा दिवा पेटणारच. कदाचित तो विजेचा दिवाही मनातल्या मनात विचार करत असेल की मी पेटतो, मी विझतो. तो भ्रमात आहे. तुम्हीही विझत नाही आणि जळतही नाही.

एका माणसानं शिवी दिली - बटण दाबलं - पेटलात. एक माणूस आला, म्हणाला, किती सज्जन आहात तुम्ही - खुश झलात. एका माणसानं म्हटलं किती सुंदर मूर्ती आहे तर आत फुलं उमलली. आणि एका माणसानं म्हटलं जरा आपला चेहरा आरशात बघा - इतकं वाईट रूप आजपर्यंत कुठेच पाहिले नाही. की आग लागलीच. बटणं आहेत. तुम्ही नाहीच आहात.

बुद्धाकडे एक माणूस आला आणि म्हणाला, मला काहीतरी शिकवा. मला जगाची सेवा करायची आहे. बुद्ध उदास झाले. त्या माणसानं विचारलं,

तुम्ही उदास का झालात? बुद्धानी सांगितलं, उदास झालो कारण तू अजून नाहीसच. जगाची सेवा कोण करणार? आणि तू सेवेच्या नावाखाली दुसऱ्यांना त्रास घायला लागशील. तू कृपा कर - प्रथम स्वतःची सेवा कर - तू हो तर आधी.

गुर्जिएफ - एक मोठा रहस्यवादी पाश्चिमात्य संत - याच शतकातला - म्हणत असे, आत्मा सर्वांच्या अंतरात नसतोच. त्याच्या बोलण्यात थोडंफार तथ्य आहे. कारण जे जागृत झाले आहेत त्यांच्यात अंतरात आत्मा आहे. बाकीचे सगळे तर मातीचे पुतळे आहेत. बाकीचे सगळे पदार्थ आहेत. त्यांच्या अंतरात अजून आत्मा प्रकट झालेला नाही.

त्याच्या बोलण्यात सत्य आहे. कारण आत्मवान होणे याचा एकच अर्थ होतो की तुम्ही स्वतःचे मालक झालात. आता जे तुम्हाला हवं तेच घडेल. आता तुम्ही वाऱ्यानं थरथरणारं पान नाही आहात - वारा आला की थरथरणारं आणि वारा नसला तर कितीही मनात आलं तरी थरथरू न शकणारं. आता तुम्ही यंत्रवत् नाही आहात. तुम्ही मनुष्य आहात. मनुष्य याचा अर्थ आहे - आता तुमची कृत्यं तुमच्या आतून निघतील. बाहरेच्या घटनांमुळे नाही निर्माण होणार. आता परिस्थिती नाही, तुम्ही मूल्यवान आहात. म्हणून तर तुम्ही आत्मवान आहात. नाही तर आत्मा आहे हा केवळ सिद्धांत ठरेल.

कधीकधी एखाद्या व्यक्तीमध्ये आत्मा असतो. तुमच्यामध्येही आत्मा असा आहे जसा बीजामध्ये वृक्ष असतो. आहे-नाही एकच. होऊ शकतो पण झालेला नाही. आणि होऊ शकणं आणि होणं यात खूप फरक आहे. ती केवळ शक्यता आहे बीजाची की नीट योग्य जमीन मिळेल. योग्य ते खत मिळेल, योग्य ती सुरक्षितता मिळेल, पुरेसं पाणी, हवा तेवढाच सूर्यप्रकाश मिळेल तर शक्यता आहे की, त्या बीजामधून वृक्ष निर्माण होऊ शकेल. पण बऱ्याचशा अटी पूर्ण झाल्या तरच. नाही तर बीज, बीज म्हणूनच मरून जाईल, त्याचा वृक्ष होणारच नाही.

बहुतांश लोक शरीराच्या पद्धतीनंच जगतात आणि शरीराच्या तऱ्हेनंच मरून जातात. त्यांचं बीज असंच हरवून जातं. संधी येते आणि निघून जाते. आत्मवान होण्याचा अर्थ आहे. जाणीव, विवेक जागृती. तुमची कृत्ये तुमच्या अंतरातून निर्माण होतील. आता तुमची कर्म कर्म नाहीत तर प्रतिकर्म आहेत. प्रतिकर्म म्हणजे रिअॅक्शन कोणीतरी काहीतरी करतं त्याची प्रतिक्रिया म्हणून तुमच्या अंतरात काहीतरी होतं. कोणी प्रेम केलं तर तुम्ही प्रेम करता. आणि

कोणी तिरस्कार केला तर तुम्ही तिरस्कार करता.

येशूचं वचन आहे, 'शत्रूवरही प्रेम करा.' याचा अर्थ काय होतो? हा काही नीतीचा पाठ नाही. येशूसारखा व्यक्तींना नीतीमध्ये काय उत्सुकता वाटणार? हे धर्माचं गहनतम सूत्र आहे. येशू म्हणतात शत्रूवर प्रेम करा. ते असं सांगत आहेत की मित्रावर प्रेम करणं ही तर प्रतिक्रिया आहे, ते सगळेच करतात. ज्यानं शत्रूवरही प्रेम केलं तो मालक झाला. त्यानं प्रतिक्रिया संपवली. तो स्वतःच्या कर्माचा स्वतः स्वामी झाला.

तुम्ही तिरस्कार करावा यासाठी शत्रू तर पुरेपूर प्रयत्न करतच असतो. पण तुम्ही त्याचे प्रयत्न फुकट घालवलेत. तो तर तुमच्या क्रोधाचं बटण दाबत होता पण तुम्ही प्रेमाचा प्रवाह निर्माण केलात. जर तुम्ही आपल्या शत्रूवर प्रेम करू शकलात तर त्याच क्षणी यंत्रवत् जगण्यातून मुक्त झालात. तेव्हा प्रतिकर्म संपून गेली. आता तुम्ही कर्मवान झालात.

आणि सर्वांत गमतीची गोष्ट अशी आहे की प्रतिकर्म बांधून ठेवतात, कर्म नाही बांधत. खरं म्हणजे प्रतिकर्मांमुळेच कर्माची शृंखला तयार होते. जेव्हा एखादा माणूस जाणीवपूर्वक कर्म करतो तेव्हा त्या कर्मांमुळे कोणतंही बांधन निर्माण होत नाही.

तुम्ही आयुष्यात एक तरी कर्म जाणीवपूर्वक केलं आहे? जाणीवपूर्वक करणं याचा अर्थ आहे, तुमच्या शरीराचं यंत्र जे कर्म करू इच्छितं ते नव्हे, तुमच्या आतली जाणीव, शुद्ध जे करू इच्छिते ते तुम्ही कधी केलं आहे? शरीर सांगत होते रागव, मन सांगत होतं रागव. मनामध्ये शिव्या तयार होत्या, शरीरानं काठी उचलली होती. असं कधी झालंय - काठी हातात राहिली, शिव्या मनात राहिल्या आणि तुम्ही अंतरात अस्पर्शित राहिलात? तुमच्या ज्योतीवर या काठीची सावलीही नाही पडली? तुमच्या ज्योतीवर शिव्यांचा डंख नाही उमटला? तुमची ज्योती निष्कलंक राहिली - कमळासारखी? पाण्याचा स्पर्शही नाही?

असं जर तुम्ही कधी केलं असेल तर तुम्हाला प्रथमच जाणवेल की अमूर्च्छा म्हणजे काय, जागृती म्हणजे काय, शुद्धीत असणं म्हणजे काय आहे. त्याच क्षणी परम-आनंदानं भरून जाल. तुम्ही मुक्त होऊन गेलात. आता तुम्हाला कोणी चालवू शकत नाही. आता तुम्हाला कोणी पेटवू शकत नाही. आता तुम्ही स्वतःचे मालक आहात. हीच तर मालकी आहे आपण जी शोधत होतो ती. आता तुम्ही सम्राट झालात.

जोवर तुम्ही यंत्रपणाशी बांधलेले आहात तोवर तुम्ही भिकारी असता. तुमचं जागं असणं अगदी नावापुरतंच आहे. खोटं नाणं आहे. मूर्च्छाचं पहिलं रूप आहे - जागं असणं. सकाळपासून रात्रीपर्यंत जे जागं असणं तुम्हाला ठाऊक आहे ते जागं असणं अगदी वरवरचं आहे. आतमध्ये तर झोप वाहातच असते. तुम्ही कधी विचार केला आहे? डोळे बंद करून थोडा वेळ बसा. त्या क्षणी तुम्ही स्वप्न बघायला सुरुवात कराल. डोळे उघडे होते तेव्हा सगळं दिसत होतं - झाडं, लोक, रस्ता, बाजार. डोळे बंद केले - स्वप्न सुरू.

मुल्ला नसरुद्दीनला फुटबॉलचा खूप शौक होता असं मी ऐकलं आहे. हा शौक खूपच वाढला होता. नेहमी होतो तसाच. पूर येतो तेव्हा कोणत्याही सीमेचा विचार करून थोडाच येतो? क्रिकेटवेडे असतात. त्यांची टीम हरली तर कॉमेंट्री ऐकत असतात तो रेडिओच उचलून आदळतात. हॉकीचेही वेडे असतात. मुल्ला नसरुद्दीन फुटबॉलवेडा होता.

पत्नी वैतागली. कारण तो दिवसा खुर्चीवर बसल्या बसल्या लाथा उडवत असे - फुटबॉल. रात्री झोपला तर स्वप्नातही लाथा मारत असे आणि दंगा करत असे. पत्नी डॉक्टरकडे गेली. म्हणाली, 'आता फार झालं. या फुटबॉलचा उपाय करायलाच हवा. डॉक्टरनं तिला औषध दिलं - हे ट्रॅक्विलायजर आहे. शांत करणारं औषध आहे. हे घेऊन जा. एक गोळी दिलीस तर रात्रभर मुल्ला शांत राहिल.

पत्नी घरी आली. तिनं मुल्लाला सांगितलं मी ही गोळी घेऊन आले आहे. आता तू शांतपणे झोपू शकशील. रात्री झोपायच्या वेळी घ्यायची आहे. मुल्लानं सांगितलं - आज न घेता उद्या घेतली तर काय हरकत आहे? त्याच्या पत्नीनं विचारलं, का? आज काय गडबड आहे? मुल्लानं उत्तर दिलं आज फायनल मॅच आहे - स्वप्नात.

तुम्ही डोळे बंद करून बसलात तर तुमच्या लक्षात येईल की स्वप्नांमध्ये किती प्रकारच्या मॅचेस चालू असतात. जरा डोळे बंद केले की स्वप्न धावायला लागतं. स्वप्न धावतच होतं. फक्त डोळे उघडे होते, तुम्ही बाहेर गुंतलेले होतात म्हणून लक्षात आलं नाही. स्वप्न हे झोपेचं लक्षण आहे कारण झोपेखेरीज स्वप्न असूच शकत नाही. हे तुम्ही एखाद्या सूत्रासारखं लक्षात ठेवा. स्वप्न हे झोपेचं लक्षण आहे. आणि जर जागेपणीही तुमच्या अंतरात स्वप्न चालूच असेल तर त्याचा अर्थ आहे तुमच्या आतही झोपच चालू आहे. वरवरच्या पातळीवर तुम्ही थोडे जागे आहात असं वाटतं. आतमध्ये स्वप्न

चालू असतं.

तुम्ही रस्त्यावरून जाणाऱ्या लोकांकडे पाहा. ते त्या रस्त्यावर चालत असतात - वरवर. आतमध्ये दुसरेच रस्ते असतात आणि त्यांच्यावर त्यांचं मन चालत असतं. लोकांना जेवताना-खाताना बघा. घास करतात, तोंडात घालतात. अगदी चांगले शुद्धीत आहेत असं वाटतं. पण जरा निरखून त्यांच्या चेहऱ्याकडे बघा. आत दुसरंच काहीतरी चालू असतं. कदाचित आपण जेवतो आहोत याचा त्यांना पत्ताही नसेल. ते कोणत्यातरी दुसऱ्याच जगात एखाद्या स्वप्नात दंग आहेत. त्यांचे ओठ थरथरताहेत. कोणाचा तरी विचार चालला आहे - तो तिथं हजर नाहीच आहे.

लोक रस्त्यानं चालत असतात, त्यांचे ओठ हलत असतात. हातानं काहीतरी हालचाली केल्या जात असतात. जणू काही ते तिथे हजर असलेल्या कोणाशी तरी चर्चा करताहेत. तुम्हाला नाही दिसत तो, तो त्यांच्या स्वप्नात हजर आहे.

तुम्ही स्वतःचं निरीक्षण करा. तुम्ही जे काही करता ते वरवरचं असतं असं तुमच्या लक्षात येईल. आतमध्ये दुसरंच काहीतरी चाललं आहे. आतमध्ये स्वप्न चाललं आहे. आतमध्ये झोप भरून राहिली आहे. वर एक पातळशी साय आहे जागेपणाची. ती काम-चलाऊ आहे. त्यानं आत्म्याचीही प्राप्ती होणार नाही आणि परमात्म्याचीही प्राप्ती होणार नाही. तो प्रकाश इतका कमी, इतका मंद आहे की त्या प्रकाशात तो प्रगाढअंधकार नाहीसा होणार नाही. हा अंधकार तुमच्या जीवनामध्ये अगदी तळापर्यंत पोचला आहे.

तो प्रकाश असा आहे - एखाद्या काजव्यासारखा. काजवा चमकतो हे खरंच आहे पण त्याच्या प्रकाशात बसून तुम्ही गीता वाचू शकत नाही. असंच तुमचं जागेपण आहे. काजव्यासारखं. त्याच्या प्रकाशात तुम्ही आतल्या परमात्म्याला पाहू शकणार नाही. त्या प्रकाशात तर काहीच दिसणार नाही आहे. त्या प्रकाशात काजवासुद्धा दिसू शकत नाही तर दुसरं काहीतरी काय दिसणार? बस, थोडीशी चमक. तेवढंच तुमचं जागेपण आहे. तीही चमक क्षणभराचीच आहे. काजव्याचे पंख उघडले की चमक. पंख बंद झाले की चमकही बंद. असेच दर क्षणाला तुम्ही झोपत असता, जागे होत असता. जाणीव येते आणि जाते.

दुसरी अवस्था आहे तुमच्या स्वप्नाची. स्वप्न ही एक मोठी विलक्षण घटना आहे. कारण जे नाहीच आहे ते तुम्हाला स्वप्नात खरं वाटतं. तुमची

गुंगी किती गाढआहे बघा. आणि तुम्ही काही एखादं स्वप्न नव्यानं पाहात नाही आहात. रोज रात्री तुम्ही पाहता. माणूस साठ वर्षं जगला तर कमीत कमी वीस वर्षं झोपतो. रोज आठ तास झोपणार. एक तृतीयांश दिवस झोपणार. साठ वर्षं जगला तर माणूस वीस वर्षं झोपेत घालवणार. रोज तुम्ही झोपता. रोज रात्री तुम्ही स्वप्न पाहता. आणि रोज रात्री तुम्हाला स्वप्नात स्वप्न खरं वाटतं. तुम्हाला शुद्ध अजिबात नाही आहे. जर पहिल्या प्रथमच स्वप्न पाहिलं आणि ते खरं वाटलं - कारण माहितीच नव्हतं. पण रोज सकाळी उठता आणि स्वप्न खरं नव्हतं हे तुम्हाला कळतं. वीस वर्षं झोपाल-उठाल. प्रत्येक वेळी कळेल की स्वप्न खोटं होतं. पुन्हा झोपाल आणि स्वप्न खरं वाटेल.

हे तुमचं जागं असणं कोणत्या प्रकारचं जागं असणं आहे? तुमचा अनुभव हा काय प्रकारचा अनुभव आहे? तुमच्या आयुष्यात तुम्ही एक तरी अनुभव साठवून ठेवता की नाही? त्यातून तुम्हाला काही ज्ञान मिळतं की नाही?

लहान मुलानं एकदा चूक केली तर आपण म्हणतो, जाऊ दे माफ करू. पुन्हा दुसऱ्या वेळी तीच चूक केली तर आपण म्हणतो, जाऊ दे लहान आहे. पण तिसऱ्या वेळी आपण विचार करू लागतो की आता काहीतरी करावं लागेल. पण तुम्ही तर करोडो वेळा तीच चूक करत आला आहात. रोज रात्री झोपता तेव्हा तुम्हाला ठाऊक असतं की रात्री जे दिसतं ते खोटं आहे. सकाळी उठल्यावरही तुम्हाला माहित असतं की खोटं आहे. पण रात्रीच्या आठ तासांमध्ये ते सगळं खरं असतं तुमच्यासाठी. म्हणजे जे तुम्हाला माहित होतं ते आतवर पोचलेलंच नसतं. काटासुद्धा जास्त खोल रुतत असेल, इतकं तुमचं जाणणं उथळ असतं. या जाणण्याची साधी रेषाही तुमच्यावर उमटत नाही.

महाभारतातली कथा आहे. पाची पांडव वनामध्ये फिरत होते. ते एका तळ्याच्या काठी आले. तहान लागली आहे. धाकट्या भावाला पाठवलं आहे पाणी आणायला. पण तो पाणी भरायला वाकतो तेवढ्यात त्या तळ्याचा मालक असलेला यक्ष ओरडतो - थांब. या तळ्याचा असा नियम आहे की जो माझ्या तीन प्रश्नांची उत्तरं देईल तोच पाणी घेऊ शकेल आणि अट अशी आहे की तू उत्तर देऊ शकला नाहीस किंवा चुकीचं उत्तर दिलंस तर तू या तळ्याच्या काठाशी मरून पडशील.'

तहानेला होता नकुल, त्याचे भाऊही तहानेले होते. म्हणाला, 'मी उत्तरं

घायला तयार आहे.' पण उत्तर देऊ शकला नाही. मरून पडला. दुसरा भाऊ आला, तिसरा भाऊ आला. तळ्यावरून चारही भाऊ परतले नाहीत म्हणून युधिष्ठिर त्यांना शोधण्यासाठी आले. किनाऱ्यावर चौघांची प्रेतं पडली आहेत. विचारात पडले की काय झालं?

आवाज आला. पाणी पिण्यासाठी वाकले तर आवाज आला, 'थांब. तुझ्या भावांचं जे झालं तेच तुझंही होईल. परीक्षा आहे. तीन प्रश्न आहेत. उत्तरं दे. कारण या तीन प्रश्नांची उत्तरं मिळाली की मी या यक्षयोनीतून मुक्त होईन. हा माझा उःशाप आहे. म्हणून मी उत्तरं शोधतो आहे. आणि जोपर्यंत मला उत्तरं मिळणार नाहीत तोपर्यंत मी पाणी पिऊ देणार नाही. पाणी प्यालास तर मरशील. उत्तर न देता पळून जाण्याचा प्रयत्न केलास तरी मरशील. उत्तरं हवीतच मला. उत्तरं चुकीची असतील तरी मरशील.' युधिष्ठिरानं सांगितलं, 'तू विचार तर आधी.'

त्यानं पहिलाच प्रश्न विचारला तो सर्वांत महत्त्वाचा प्रश्न आहे. त्यानं विचारलं, 'मनुष्याच्या आयुष्यात सर्वांत महत्त्वाची गोष्ट तुझ्या अनुभवाला कोणती आली?' युधिष्ठिरानं सांगितलं, 'मनुष्याला कळलं तरी कळत नाही, शिकतो तरी शिकत नाही. माणूस कधीच शिकत नाही.'

'असं म्हणतात की मनुष्याच्या आयुष्यातली ही सर्वांत विलक्षण घटना आहे.' हे यक्षानं मान्य केलं. कितीही अनुभव आला तरी त्या अनुभवाचं सार एकत्रित होत नाही.

किती वेळा तुम्ही स्वप्न पाहिलं आहे? किती वेळा तरीही फसला आहात? आज रात्री पुन्हा स्वप्न पाहाल आणि स्वप्न पाहताना सगळं खोटं खरं वाटू लागेल. ज्याला खोटं खरं वाटतं - हजार वेळा हे जाणूनही - त्याच्या जागेपणाला जागृती म्हणाल? तो तर अगदी गाढपणे बेशुद्ध आहे. स्वप्न हे बेशुद्धीचं लक्षण आहे. अगदी गाढबेशुद्धीचं लक्षण आहे. फक्त मनावर उमटलेल्या रेषा आणि चित्रं खरी वाटू लागतात. विसंगत घटनाही स्वप्नात खऱ्या वाटू लागतात.

एक मित्र येतो आहे स्वप्नात. तुम्ही पाहता आहात - तो अचानक घोडा कसा बनला? तरीही तुमच्या मनात अशी शंका निर्माण होत नाही की जो आत्तापर्यंत माणूस होता, अचानक घोडा कसा झाला? स्वप्नामध्ये शंका निर्माण होतच नाही. मोठे मोठे शंकेखोरही स्वप्नात शंका घेत नाहीत. आणि ज्याला स्वप्नामध्ये शंका येते त्याचं स्वप्न भंग पावतं. तो स्वप्नामधून बाहेर

पडतो.

सत्यासाठी पाहिजे श्रद्धा आणि स्वप्नासाठी पाहिजे शंका. ज्याची श्रद्धा आहे त्याला सत्य प्राप्त होतं. जो शंका घेतो त्याचं स्वप्न मोडून जातं. तुम्ही उलटंच करता आहात. सत्याबद्दल शंका घेत आहात आणि स्वप्नावर श्रद्धा ठेवता आहात. तुम्ही शीर्षासन करत आहात.

पायांवर उभे राहा. स्वप्नाबद्दल शंका घ्या आणि ज्या दिवशी तुम्ही स्वप्नाबद्दल शंका घ्याल त्याच दिवशी तुम्हाला कळेल की सत्यावर श्रद्धा ठेवणं सोपं होऊन गेलं आहे. अगदी सोपं होऊन गेलं आहे. तुम्ही आपल्या पायांवर उभे झालात. स्वप्नावर शंका घेताच स्वप्न तुटून जातं. रात्री झोपेत तुम्हाला एवढं जरी जाणवलं की... हे स्वप्न आहे, त्याच वेळी भंगून जाईल कारण एवढं जागं होणंही स्वप्नं संपून जायला पुरेसं आहे. स्वप्न तर खोटं आहे.

मूर्च्छित व्यक्तीची दुसरी अवस्था आहे स्वप्न. आणि तिसरी अवस्था आहे झोप. तुमची जागृतीही खोटी. स्वप्नात तर तीही राहात नाही. जागेपणी थोडीशी राहते असं भासणं एक आभास, एक छाया, एक प्रतिध्वनी - पण स्वप्नात बिलकुल राहात नाही. जेव्हा स्वप्नही शिल्लक राहात नाही तेव्हा झोपेत काय राहणार? तेव्हा तर तुम्ही असे होऊन जाता जणू रस्त्यावरचा दगड. तुम्ही नसताच.

निद्रा याचा अर्थ आहे स्वप्नविरहित निद्रा. तेव्हा तुम्ही नसताच. तुमचं असणं अगदी संपूर्णपणे लुप्त होऊन जातं. दिवा पूर्णपणे विझून जातो. आता काजवेही चमचमत नाही आहेत. जागेपणी काजवे चमचमत होते. स्वप्नामध्ये काजव्याचे पंख बंद होते. चमचमत नव्हते. निद्रेमध्ये संपूनच गेले. पंख बंद असलेल्या काजव्याचंही अस्तित्व नसतंच.

सर्वसाधारण मनाच्या या तीन अवस्था आहेत - मूर्च्छित मनाच्या.

अमूर्च्छित चित्ताची काय परिस्थिती असते? अमूर्च्छित चित्ताच्या कोणत्याही अवस्था नसतात. कारण अमूर्च्छित माणूस कधीही स्वप्न बघत नाही. अमूर्च्छित व्यक्तीला स्वप्न पडूच शकत नाही. कारण जो जागृत आहे त्याला स्वप्न कसं फसवू शकेल? खोटं खरं कसं वाटेल? जसं प्रकाश आल्याबरोबर अंधार हरवून जातो तसंच जागं झाल्याबरोबर स्वप्नं हरवून जातात. अमूर्च्छित व्यक्ती, जागा झालेला प्रबुद्ध माणूस स्वप्नांपासून मुक्त होतो आणि निद्रेपासूनही.

याचा अर्थ असा नाही की तो झोपत नाही. झोपतो पण जागेपणी झोपतो. जसे तुम्ही जागेपणीही झोपता तसा तो झोपलेला असूनही जागा असतो.

कृष्णानं गीतेमध्ये म्हटलं आहे, भोगी माणसाची रात्र असते तेव्हाही योगी जागा असतो. भोगी झोपलेला असतो तेव्हाही योगी जागा असतो. याचा अर्थ असा नाही की कृष्ण कधी झोपत नव्हते. शरीर विश्रांती घेणारच, शरीर हे तर एक यंत्र आहे. थकेल आणि विश्रांती घेईल आणि शरीराच्या पुनरुज्जीवनासाठीही विश्रांतीची जरूरी आहे. पण फक्त शरीरच झोपतं. आतला दिवा जळतच राहतो. शरीर झोपलेलं असतं. आतला पुरुष जागा राहतो.

जागृत व्यक्तीच्या कोणत्याच अवस्था नाहीत. जागृती हीच त्याची अवस्था आहे. तो जागेपणीही जागृत असतो आणि झोपेतही जागृत असतो. जागं असणं हा त्याचा स्वभाव आहे आणि म्हणून सर्व योग एकाच गुरुकिल्लीवर भरवसा ठेवतात आणि ती गुरुकिल्ली आहे जागं होणं. ज्या दिवशी ही जागं होण्याची गुरुकिल्ली तुमच्या झोपेच्या कुलपाला एकदा लागली की दारं उघडलीच.

कबीराच्या या वचनामध्ये त्याच किल्लीचा विचार आहे. तो नीट समजून घ्या.

‘मन रे जागत रहिये भाई ।’

झोप खूप गाढआहे. जागं होण्यानंच उघडेल. सतत सतत अभ्यास करण्यानंच संपेल. लढत राहिल्यानंच नष्ट होईल. प्रयत्न चालू राहू देत. कितीही लहान थेंब असला तरी थेंब थेंब पडून पहाडही फुटू शकतात.

रहीमनं म्हटलं आहे, ‘रसरी आवत जावत है, सिलपर पडत निशान.’ दोराची ताकद ती केवढी. पण विहिरीवर पाणी खेचत राहतो, काम करत राहतो आणि चांगल्या मजबूत अशा दगडावरही त्याचे घट्टे उमटतात. तुमच्या ज्ञानाचा दोर तुमच्या जीवनाच्या घाटावर सरसरत राहिल तर झोप कितीही गाढअसली तरी आज नाही तर उद्या खुणा उमटतीलच.

‘मन रे जागत रहिये भाई ।’

गाफिल होइ बसत मति खोवै, चोर मुसै घर जाई ।

बेसावधपणी जगत राहिलात गाफील राहून जगत राहिलात, शुद्धीत न येता जगत राहिलात, नशेतच जगत राहिलात तर तो जो आतमध्ये राहतो, तो

जो अंतराचा स्वामी आहे त्याचा तुम्हाला कधी पताच लागणार नाही. तो जो आत राहतो तुमच्या घरामध्ये.

संस्कृतमध्ये सांख्य आणि वैशेषिक शास्त्रांमध्ये आत्म्याला पुरुष म्हटलं आहे. पुरुष शब्द फार गोड आहे. ज्या धातूपासून 'पुर' हा शब्द बनतो त्याच धातूपासून 'पुरुष' हा शब्द बनतो. पुर म्हणजे नगर. कानपुर, नागपुर - पुर म्हणजे नगर. आणि पुरुष म्हणजे जो त्या नगरातला रहिवासी आहे तो.

कबीर त्याला म्हणतात - 'बसत' तो जो वसला आहे. आपण म्हणतो ना गावाला - वस्ती - तो जो आतमध्ये वसला आहे.

'गाफिल होइ बसत मति खोवै'

अगर शुद्ध न येता जगत राहिलात तर तो जो आत बसला आहे त्याची जी प्रतिभा आहे, त्याचं जे तेज आहे, जी चमक आहे, ती सगळी हरवून जाईल. त्याची बुद्धी धूसर होऊन जाईल. तिच्यावर धूळ चढेल. आरशावर धूळ बसली की त्यात प्रतिबिंब दिसणं बंद होऊन जाईल. असंच जो तुमच्या आत बसलेला आहे, तुम्ही जर झोपेचे थरावर थर चढवत गेलात तर त्याची मती, त्याची प्रतिभा, त्याची चमक हरवून जाईल.

'गाफिल होइ बसत मति खोवै, चोर मुसै घर जाई ।'

आणि जेव्हा आतला पुरुष, आतला दिवा अंधारानं झाकला जातो, गहन रात्रीमध्ये हरवून जाईल, आतली प्रतिमा झोपी जाईल, जागृत होणार नाही तेव्हा मग चोर घरात घुसणं सुरू होतं.

बुद्ध्यांनी म्हटलं आहे घरात कोणीही नसलं, पण दिवा जळत असेल तरी चोर घाबरतात. घरात कोणीही नसलं पण दिवा जळत असेल तर चोर दूर निघून जातात. कारण दिवा जळतो आहे याचा अर्थ कदाचित घरात कुणी तरी असेल. ज्या दिवशी आतला दिवा पेटेल त्या दिवशी चोर प्रवेश नाही करत.

चोर कोण आहेत? जे कुणी तुम्हाला प्रतिक्रियेकडे नेतात ते सगळे चोर आहेत.

कोणी शिवी दिली - तुमच्यावर परिणाम झाला. चोर आत घुसला. आता हा चोर तुमचं नुकसान करणार. मोठी गमतीची गोष्ट आहे. शिवी देणारा तुमचं काही नुकसान करत नाही, नुकसान करूही शकत नाही. त्याला एवढं सामर्थ्यही नाहीये. चोर बाहेर होता. काय करेल? पण तुम्ही चोराला आत बोलावलंत. तुम्ही रागावलात. आता नुकसान होणार.

महावीराने पुन्हा पुन्हा सांगितलं आहे, तुमच्या स्वतःशिवाय तुमचा सर्वात मोठा मित्र दुसरा कोणीही नाही आणि तुमच्या स्वतःशिवाय तुमचा सर्वात मोठा शत्रूही दुसरा कोणी नाही. तुम्ही चोरांना आत घुसू दिलंत तर तुम्ही शत्रू आहात. ज्यानं शिवी दिली तो शत्रू नाही. कारण तुम्ही जर रागाला बळी पडला नसतात तर त्याची शिवी बाहेर पडून राहिली असती. त्या शिवीचा काहीही परिणाम होऊ न देता तुम्ही तिथून निघून गेला असतात, तर त्याची शिवी आत प्रवेश कसा करू शकली असती. कोणी तुमचा सन्मान केला. सन्मानात काही धोका नाही. पण तुम्ही आखडलात. अहंकार आला. चोर आत घुसला. चोर तुमच्यामुळेच आत घुसतो. दुसऱ्या कुणामुळे नाही.

एक सुंदर स्त्री इथून गेली. तुम्ही तिथे मंदिरासमोर उभं राहून काय करता आहात हे तिला माहीतही नाही. किंवा तुम्ही मंदिराच्या आत पूजा करत होतात आणि तिथेच एक स्त्री येऊन वाकली. स्त्रीला काही ठारूकही नाही, तिचा काही संबंधही नाही. चोर तुमच्या मनात घुसला. कोणी शिवी दिली तर आपण एवढं तरी म्हणू शकतो की कमीत कमी यानं शिवी तरी दिली आहे, याचा काहीतरी हात आहे. पण एक सुंदर स्त्री तुमच्या जवळून गेली, तिंनं तुमच्याकडे पाहिलंही नाही पण चोर आत घुसला. तुम्ही स्वतःच चोराला बोलावून घेतलंत. काम जागा झाला. वासना जागी झाली. तुम्ही गाफील झालात. अडचणीत सापडलात. बैचैन झालात. एका उद्दीपनाने ग्रासून टाकलं. हरवलं तुमचं केंद्र. स्वप्न जागं झालं. झोप आली.

‘गाफिल होइ बसत मति खोवै, चोर मुसै घर जाई।’

तुम्ही निष्काळजी राहिलात, गाफिल राहिलात की चोर आत घुसतो. म्हणजे तुमचं गाफिल राहणं हेच खरं कारण आहे.

बुद्ध एका गावाजवळून चालले होते. लोकांनी शिव्या दिल्या, अपमान केला. बुद्धांनी विचारलं, मी जाऊ का? तुमचं बोलणं पुरं झालं असेल तर... कारण मला दुसऱ्या गावाला लौकर पोचायचं आहे. लोकांनी म्हटलं, असं कसं चालेल? आम्ही वाईटांत वाईट शब्द वापरले, तू काय बहिरा झाला आहेस? ऐकलं नाहीस का?

बुद्धांनी सांगितलं, ऐकतो आहे. नीट लक्ष देऊन ऐकतो आहे. असं लक्ष देऊन मी यापूर्वी कधीच ऐकलं नव्हतं. पण तुम्हाला थोडा उशीर झालाय. दहा वर्षापूर्वी यायला हवं होतं. आता मी जागा झालो आहे. आता चोरांना आत घुसण्याची संधी नाही. तुम्ही शिव्या देता. मी बघतो आहे, त्या शिव्या

माझ्यापर्यंत येतात आणि परत जातात.

ग्राहक हजर नाही. तुम्ही दुकानदार आहात. तुम्हाला जे विकायचं आहे ते तुम्ही घेऊन आला आहात. पण ग्राहकच हजर नाही आहे. ग्राहक दहा वर्षांपूर्वीच मरून गेला आहे. मागच्या गावात काही लोक मिठाई घेऊन आले होते. माझं पोट भरलं होतं तर मी त्यांना सांगितलं परत घेऊन जा. मी तुम्हाला विचारतो, ते काय करतील? कोणी तरी गर्दीतून म्हटलं, जाऊन गावात वाटून टाकू, खाऊन टाकू.

बुद्धानं विचारलं, तुम्ही काय कराल? तुम्ही शिव्यांचं ताट सजवून आणलं आहे. माझं पोट भरलं आहे. दहा वर्षांपासून भरलेलं आहे. तुम्हाला थोडा उशीर झाला आहे. आता तुम्ही काय कराल? या शिव्यांना परत घेऊन जाल की वाटाल की स्वतः खाल? मी नाही घेत. तुम्ही चुकीच्या माणसाकडे आला आहात. आणि जोपर्यंत मी त्या घेत नाही तोवर तुम्ही मला शिव्या कशा देऊ शकाल? देणं तुमच्या हातात आहे. घेण्याची सत्ता तर कायमच माझ्या हातात आहे. फक्त देण्यानं काम पुरं होत नाही. ती अर्धवट प्रक्रिया आहे.

आणि मजा अशी आहे की जर तुम्ही घ्यायला उत्सुक असाल तर कुणी न देताही मिळू शकतं. कोणीतरी माणूस हसतो आहे. तो दुसऱ्याच काही कारणानं हसतो आहे पण तुम्हाला ते लागतं. तुम्हाला वाटतं तो तुम्हालाच हसतो आहे. तुमचा अभिमान असा आहे की तुम्हाला वाटतं जगात जे काही घडतं ते तुमच्या- मुळेच घडतं. लोक हसताहेत तर तुमच्यामुळे हसताहेत. लोक हळूहळू कुजबुज करत काही बोलताहेत तर ते तुमची निंदा करताहेत. नाही तर अशी कुजबुज करत कशाला बोलतील?

जणू काही तुम्ही सगळ्या जगाच्या केंद्रस्थानी आहात. जे काही घडतं आहे इथे ते तुमच्यामुळे होतं आहे? फुलं उमलतात ती तुमच्यासाठी? चंद्र-तारे उगवतात ते तुमच्यासाठी? शिव्या येताहेत त्या तुमच्यासाठी? लोक हसताहेत, चेष्टा-मस्करी करताहेत ते तुमच्यासाठी? तुम्ही सगळं जग स्वतःच्या डोक्यावर घेत आहात. जे तुम्हाला दिलं गेलेलं नाही तेही तुम्ही घेऊन टाकताहात.

जागृत व्यक्ती, बुद्धासारखा जागृत माणूस जे घ्यायला हवं तेच घेतो. तुम्ही देण्याचा प्रश्न नाही, न देण्याचाही प्रश्न नाही. बुद्ध मालक आहेत. गुलामीचे दिवस होते दहा वर्षांपूर्वी - तेव्हा काही कळण्याआधी शिव्या

घेऊनही टाकल्या असत्या.

‘गाफिल होइ बसत मति खोवै, चोर मुसै घर जाई।

षट्चक्र की कनक कोठरी, बस्त भाव है सोई।’

कबीर म्हणतात - हे आतलं - कबीराचं - मनुष्याच्या अगदी अंतरतलाचं विश्लेषण आहे.

योग सहा चक्रं आहेत असं मानतो. त्यांच्या आत तुमची चेतना लपलेली असते. ही सहा षट्चक्रं तुमच्या या शरीराचा भाग नाहीत. या शरीराच्या आतमध्ये जे एक सूक्ष्म शरीर लपलेलं असतं त्या सूक्ष्म शरीराचा भाग असतात. ही सहा चक्रं ऊर्जेची चक्रं आहेत. या सहा चक्रांमुळेच तुम्ही ऊर्जावान आहात. तुम्हाला जीवनात जी शक्ती जाणवते, उठता, बसता, चालता, काम करता, मग थकता. मग शक्ती परत येते. या सहा चक्रांमुळे, या सहा डायनामोजमुळे तुमच्या शरीरात ऊर्जा पैदा होत असते.

डायनामो ज्याप्रमाणे वीज निर्माण करतो, जसं तुम्ही पाण्यापासून वीज तयार होताना पाहता ना - वीज पाण्यात लपलेली आहे. पण तिला बाहेर काढायला यंत्र हवं. पाण्यामध्ये विजेचं ताकदवान रूप लपलेलं आहे. पण ती वीज बाहेर काढून उपयोगात आणण्यासाठी यंत्र हवं.

तुमचा आत्मा ही प्रगाढऊर्जा आहे, अनंत ऊर्जा आहे. ज्यांना ज्ञान झालं आहे ते म्हणतात प्रत्यक्ष परमात्म्याशी जुडलेली आहे. अनंत, अभय अशी त्याची शक्ती आहे. पण त्या शक्तीला सक्रिय बनवण्यासाठी आत सहा चक्रं आहेत. त्या चक्रांच्या फिरण्यामुळे, सतत फिरण्यामुळे आत्म्याची शक्ती शरीराकडे वाहू लागते. योग त्या सहाही चक्रांना जागवण्याचा प्रयत्न करत आहे.

जेव्हा ती सहाही चक्रं नीटपणे सक्रिय होतात तेव्हा आयुष्यात एक मोठी ऊर्जा निर्माण होते. तेव्हा तुम्ही न थकता जगता. तेव्हा तुमच्या आतमध्ये ऊर्जेची एक वाढहोते. तुम्ही कितीही वाटा, कमी होत नाही. कितीही लुटा, संपत नाही. तुम्ही देत जा, आणखी वाहात येते. तेव्हा तुमची क्षमता अपार होऊन जाते. तेव्हा तुमच्या दानाला काही सीमा राहात नाही. तुम्ही प्रेम वाटा, प्रेम वाढतं. तुम्ही ज्ञान वाटा, ज्ञान वाढतं. जे तुम्हाला हवं ते. एकदा का ही सहाही चक्रं नीट चालू लागली की मग तुमचं यंत्र सुनियोजित पद्धतीनं चालू लागतं. आणि तुमच्या अंतरातला पूर कधीच कमी होत नाही. तेव्हा तुम्ही

कंजूष कधीही नसता. म्हणून आजपर्यंत ज्याला अंतरातला थोडासा सुगंध मिळाला आहे असा कोणीही माणूस कृपण सापडलेला नाही.

सारी मानवजातच कृपण आहे. या कंजूषपणाचं कारण असं आहे की तुम्हाला वाटतं संपून जाईल. जे तुमच्याजवळ आहे ते इतकं थोडं आहे की तुम्ही घाबरलेले आहात. ते वाचवत राहता आणि गुंतागुंतीची गोष्ट अशी आहे की जेवढं तुम्ही वाचवता तेवढीच तुमच्या षट्चक्रांची क्रिया कमी कमी होत जाते. कारण जेव्हा जरूरच राहात नाही - वाटून टाकत असाल तर जरूरत वाढणार. जरूरत वाढली तर चक्रं फिरतात, अधिक ऊर्जा निर्माण करतात. जेव्हा जरूरतच नसते तेव्हा चक्रं थांबून जातात, गंजू लागतात. चालतच नाहीत.

कृपण माणूस कमजोर होऊन जातो. कृपणाहून अधिक कमजोर दुसरा कोणीही नाही. लोभी कमजोर होतो. दानी पसरतो. लोभी संकुचित होतो. जसं एक विहीर आहे. तुम्ही त्यातून पाणी भरून घेतलं तर रोज, तर विहिरीखालचे झरे असतात त्यातलं पाणी विहिरीत भरत राहतं. नवं पाणी येतं. नव्या पाण्याचे स्रोत मोकळे होतात. तुम्ही रोज पाणी उपसत जाता. नवं पाणी विहिरीत भरत जातं. पण विहिरीचा तळ मात्र कायम तोच राहतो. ओढून घ्या कितीही पाणी, विहिरीत पुन्हा पाणी भरून येतं. आणि हे पाणी नवं असतं. आणखी नवे झरे उघडे होतात. जेवढी आवश्यकता असेल तेवढी ऊर्जा वाहील.

पण एखाद्या विहिरीकडे कंजूषी आली किंवा एखाद्या विहिरीच्या मालकाला कृपणता आली की एवढंसंच तर पाणी आहे सगळं. हे उपसून संपवून टाकलं तर विहीर रिकामी होऊन जाईल. विहीर म्हणजे काही एखादा घडा नाही आहे, पाणी काढून घेतलं तर रिकामी व्हायला. विहीर काही मेलेली नाही आहे. तिची धारा जिवंत आहे. ती आतून सागराशी जोडली गेलेली आहे. कंजूषी नका करू, नाही तर विहीर सडेल. तिचं पाणी पिण्यायोग्य राहणार नाही. आणि वाढणार तर नाहीच. तिचे झरेही हळूहळू बंद होत जातील. त्यांची जरूरच राहणार नाही. त्यांच्यावर माती बसेल. दगडधोंडे बसतील. विहिरीचं पाणी कुजून जाईल आणि झरे बंद होऊन जातील.

कृपण माणसाचं आयुष्यही असंच असतं. ज्या माणसाच्या आयुष्यात थोडी तरी जागृती आलेली आहे तो वाटून टाकायला सुरुवात करतो. तो स्वतःलाच वाटत असतो. जेवढा वाटतो तेवढा वाढतो. जेवढं वाटतो तेवढे

नवे स्रोत उपलब्ध होतात. जेवढं वाटतो तेवढं परत मिळतं. अनंत पटींनी उपलब्ध होतं. अनंत ऊर्जा उपलब्ध होते.

‘षट्चक्र की कनक कोठरी’

तुम्ही ढीग सोन्याची रास आहात. तुमच्या संपत्तीला काही सीमा नाही - म्हणून कनक कोठरी. तुम्ही सोन्याचा खजिना आहात. तो खजिनासुद्धा काही मेलेल्या सुवर्णाचा नाही. जिवंत ऊर्जा आहे ती परमात्म्याची. पण तो सहा चक्रांशी जोडलेला आहे.

‘षट्चक्र की कनक कोठरी, बस्त भाव है सोई’

आणि त्या कोठरीच्या आतच, त्या असीम संपत्तीच्या आतच पुरुष वसलेला आहे - तुमचा आत्मा, ही सहा चक्रं सक्रिय व्हायला हवीत. जेवढी अधिक सक्रिय होतील तितका आत प्रवेश होईल आणि अगदी अंतरतम ठिकाणी, बरोबर मध्यबिंदूवर, तुमच्या असण्याच्या अगदी केंद्रस्थानी परमात्मा लपलेला आहे. तोच तर आहे खरा रहिवासी. शरीर हे घर आहे. मन हे घर आहे आणि मनाहूनही अधिक गहन हे षट्चक्र आहे.

‘ताला कुंजी कुलफ के लागै, उघडत बार न होई ।’

बस, योग्य ती किल्ली तुम्हाला सापडेल, कुलपाला लागेल तर कुंडलिनी जागृत होईल. ऊर्जा जागी होते. त्या सहा चक्रांमध्ये एकाच ऊर्जेचा प्रवाह वाहात असतो. सहा चक्रांना जोडणाऱ्या ऊर्जेचं नाव आहे कुंडलिनी. ही चक्रं वेगवेगळी फिरत असतात तेव्हा तुम्ही आयुष्यातल्या कामांसाठी लागणारी शक्ती निर्माण करू शकता.

जेव्हा सहाही चक्रं एकत्रितपणे एकाच सूत्रामध्ये बांधली जातात - जणू एखाद्या माळेतले मणी एकाच धाग्यात ओवावे तसे - वेगवेगळे मणी, मणी असतात, माळ नसतात. अलग अलग चक्रं चक्रं असतात, त्यांच्यामधून शक्तीही निर्माण होत असते, पण अजून त्यांची माळ नाही तयार झालेली. जेव्हा सहाही चक्रं एका प्रवाहात जोडली जातात, एका लयीनं बद्ध होतात, सहाही एकाच वेळी सक्रिय होतात आणि त्या सहाहीमधून एक संगीत निर्माण होऊ लागतं, एक माळ तयार होते, त्याचंच नाव कुंडलिनी असं आहे आणि ज्या दिवशी कुंडलिनी जागृत होते ‘उघडत बार न होई’ मग तुमचं परमात्मास्वरूप उघड होण्यात क्षणाचाही उशीर होत नाही.

‘पंच पहिरवा सोई गये हैं, बसतैं जागण लागी ।’

आणि जसे तुम्ही जागृत होता, तुमची पाचही इंद्रियं झोपी जातात. जोवर पाचही इंद्रियं जागी असतात तोवर तुम्ही झोपलेले असता. जसजशी इंद्रियं झोपी जाऊ लागतात, शांत होऊ लागतात, जी ऊर्जा इंद्रियांमध्ये वाहात जाऊन बाहेर निघून जात होती ती ऊर्जा अंतर्यात्रिला निघते. त्यामुळेच तुम्ही जागे होऊ लागता.

‘पंच पहिरवा सोई गये हैं, बसतैं जागण लागी ।’

तो जो आत राहतो आहे तो जागा झाला. ते पाच पहारेकरी झोपी गेले.

‘जरा मरण व्यापै कछु नाही, गगन मंडल लै लागी ।’

आता मरणही नाही आणि जन्मही नाही. कारण तुमच्या आत जो लपला आहे तो कधी जन्मला नाही आणि मेलाही नाही. मरणं आणि जन्म घेणं त्याच्या बाहेरच्या घटना आहेत. तुमचं शरीर मेलं आहे, जन्मलं आहे, तुमचं रूप, तुमचं मन, नाव अनंत वेळा बदललं आहे. पण तो जो आत लपलेला आहे अविनाशी तो सदाच आहे तसा राहणार आहे. तो कधी बदलला नाही. ना जन्मला, ना मरणार आहे. त्याला कोणी निर्माण केलं नाही आणि त्याचा कोणी नाशही करू शकत नाही.

‘जरा मरण व्यापै कछु नाही ।’

आणि ज्यानं याची साक्षात अनुभूती घेतली त्याचं मृत्यूचं भय संपून जातं आणि जीवनाची इच्छाही संपून जाते. ती जीवनाची जगण्याची जी असोशी असते - लस्ट फॉर लाईफ - तीही संपून जाते.

‘गगन मंडल लै लागी ।’

आता त्याची सारी ज्योती, सारं मन शून्याकडे लागून राहतं. गगन म्हणजे शून्य, आकाश, निराकार. ब्रह्म म्हणा, निर्वाण म्हणा, मोक्ष म्हणा, आता त्याची सारी ज्योती शून्याच्या दिशेनं वाहू लागते.

तुमच्या जीवनाची ज्योती नेहमी वस्तूंच्या दिशेनं वाहात जात असते. आकाराच्या दिशेनं, रूपाच्या दिशेनं, धनाच्या दिशेनं, शरीराच्या दिशेनं, घराच्या दिशेनं, पण नेहमी वस्तूंच्याच दिशेनं. इंद्रियं वस्तूंच्या दिशेनंच वाहतात. चेतना नेहमी निर्विकार, निराकार, शून्याच्या दिशेनं वाहते.

‘पंच पहिरवा सोई गये हैं, बसतैं जागण लागी ।’

जरा मरण व्यापै कछु नाही, गगन मंडल लै लागी ।

करत विचार मन ही मन उपजी ना कहीं गया न आया ।

कहै कबीर संसा सब छूटा राम रतन धन पाया ।’

करत विचार - हे सूत्र मोठं मौल्यवान आहे. कबीराच्या एका एका सूत्रामध्ये एक एक उपनिषद आहे.

‘करत विचार मन ही मन उपजी...’

कबीर ज्याला विचार म्हणतात तो तुमचा विचार नाही आहे. तुम्ही तर कधी विचार केलेलाच नाही. तुमच्या आत विचार तर पुष्कळ असतात पण तुम्ही विचार कधी केलाच नाहीत. हा फरक नीट समजावून घ्या. थॉटस् - विचारांची तर तुमच्या आत गर्दी आहे पण थिंकिंग - विचारांची अजिबात शक्यता नाही. विचार तुमच्या आत खूप आहेत पण तुमचा त्यात कोणता विचार आहे? सगळे उधार घेतलेले आहेत. तुम्ही कसला विचार केला आहे? बाहेरून आलेला आहे. जो बाहेरून आला आहे त्याला काय विचार म्हणायचं! दुसऱ्याचा आहे, शिळा आहे, उष्टा आहे, त्याज्य आहे. तुमचा स्वतःचा एखादा विचार आहे?

ज्याला तुम्ही स्वतःचा म्हणता, थोडा नीट विचार केलात तर लक्षात येईल दुसऱ्या कुणाकडून तरी, दुसरीकडून कुठून तरी मिळवला आहात. जास्तीत जास्त तुम्ही काय करू शकला आहात - तर कोणा एकाच्या विचाराचा पाय, कोणा दुसऱ्याच्या विचाराचं डोकं आणि तिसऱ्याच्या विचाराचे हात एकमेकांना जोडून तुम्ही एक प्रतिमा बनवून घेतली आहे. ती नवी वाटते पण नवी नाही आहे. तीही दुसऱ्यांच्या विचारांची जुळवाजुळव आहे. संयोग नवीन असेल पण विचार जुना आहे. त्यात काहीच नवीन नाही.

जेव्हा ध्यान लागू शकेल तेव्हाच तुमच्या मनात मौलिक विचार निर्माण होऊ शकतील. ध्यान याचा अर्थ आहे विचारांची गर्दी निघून जाणं. जेव्हा विचारांची गर्दी निघून जाते तेव्हाच खरे विचार करण्याची क्षमता निर्माण होते. जेव्हा आतमध्ये मनाचं मोकळं आकाश शिल्लक राहतं, एकही विचाराचा ढग नाही, तेव्हाच विचार करण्याची क्षमता निर्माण होते. तेव्हा तुम्ही विचार करत नाही, तुम्हाला तो दिसतो. तेव्हा विचार तत्त्वज्ञान होतात.

‘करत विचार मन ही मन उपजी ।’

कबीर त्या विचाराबद्दल बोलत आहेत. असं शांत बसावं ध्यानात - विचारांची गर्दी नाही, शून्याकडे वृत्ती लागली आहे, जीवनाची ज्योत शून्याच्या दिशेनं धावते आहे, अशा विचाराच्या क्षणात ‘मन ही मन उपजी ।’ आत हा भाव उमटला. आत ही भावना प्रकट झाली. ही धारणा जन्मली.

‘ना कहीं गया न आया ।’

आजवर ना कुठे गेला आहे आणि ना कुठे आला आहे. आजवर ना जन्म झाला ना मृत्यू झाला.

सगळं स्वप्नच होतं. जन्म, मरण आणि या दोहोंच्या मधल्या काळातला सारा व्यवहार - सगळं स्वप्न होतं. म्हणून हिंदू या जगाला माया म्हणतात. मायाचा अर्थ आहे - जे खरोखर जागे झाले आहेत त्यांनाच दिसून येतं की ज्याला आपण जीवन म्हणतो तेही स्वप्नच होतं. ना कुठे गेला ना आला. सदा तिथेच आहे जिथे होतो. शाश्वत सनातन नित्य. थोडाही फरक पडला नाही.

तुम्ही येता आणि जाता. थोडं समजून घ्या - घरातून तुम्ही निघालात, इकडे आलात. इथून निघाल, घरी जाल, दुकानात, कचेरीत जाल. पण जो तुमच्या आत आहे तो आला कुठे? गेला कुठे? तो तर जिथे आहे तिथेच आहे. शरीरानं हालचाल केली, उठून इथे आलात, शरीरानं हालचाल केली, उठून परत गेलात. पण तुमच्या अंतरात जे चित्स्वरूप आहे तुमचं, तो कुठे आला? कुठे गेला? तो तर तिथल्या तिथेच आहे.

तुम्ही हवं तर लंडनला जा, कलकत्याला जा, मॉस्कोला जा, नाही तर पेकिंगला जा. शरीरच जाणार आणि येणार. मन जाईल आणि येईल. तुम्ही तर आहात तिथेच राहणार. तुम्ही कुठे जाणार? कसे जाणार? त्या परमचित्त, त्या परम चेतनेचं काही येण-जाणं नाही.

म्हणून कबीर मोठी विलक्षण गोष्ट सांगत आहेत,
‘करत विचार मन ही मन उपजी ।’

अशा शांत शून्य क्षणी ही गोष्ट जन्मली.

‘ना कहीं गया न आया ।’ आणि जसं हे प्रतीत झालं की कुठेच गेला नाही आणि आला नाही.

‘कहै कबीर संसा सब छूटा ।’

त्या क्षणी ती संपत्ती प्राप्त झाली - जी परमात्म्याची आहे, ब्रह्माची आहे, पाइबो रे पाइबो रे ब्रह्मज्ञान.

‘राम रतन धन पाया ।’

आणि जोवर हे राम रतनाचं धन मिळत नाही तोवर समजून चाला की तुम्ही मूर्च्छित आहात. तोच निकष आहे. तीच परीक्षा आहे.

सोनं जसं घासतात निकषावर, कसोटीवर, तसेच अमूर्च्छेवर तुम्ही घासले जाल, पारखले जाल. मूर्च्छित असाल तर माती आहात. अमूर्च्छित

असाल तर तुम्ही परतात्मा आहात. मूर्च्छित तर तुम्ही मृण्मय. अमूर्च्छित तर तुम्ही चिन्मय. तुमच्या आयुष्यातली मूर्च्छा संपली की मग दुसरं काही संपवायचं नसतंच.

ज्ञानी लोकांनी असं नाही सांगितलं की चोरी करू नका, बेइमानी करू नका, हिंसा करू नका. नाही, ज्ञानी लोकांनी तर फक्त एवढंच सांगितलं आहे की मूर्च्छेत राहू नका आणि ज्यानं मूर्च्छेत राहणं सोडलं तो बेइमानी करणारच नाही. करू शकतच नाही. चोरी करणार नाही. चोरी होऊच शकत नाही. हिंसा अशक्य आहे.

महावीराला कोणीतरी विचारलं, साधू कोण? असाधू कोण? तेव्हा महावीराने मोठं महत्वाचं सूत्र सांगितलं आहे. महावीरानं सांगितलं, जो झोपला आहे तो असाधू. जो जागा आहे तो साधू.

‘असुत्ता मुनि । सुत्ता अमुनि ।’

जैन साधूही विचारात पडतील कारण महावीरांनी खरं तर असं सांगायला हवं होतं, जो अहिंसेचं पालन करतो तो साधू. जो रात्री भोजन करत नाही तो साधू. जो पाणी गाळून पितो तो साधू. पण महावीरानं अहिंसेची गोष्टच काढली नाही. महावीरानं रात्र आणि दिवसाची चर्चाच केली नाही. पाणी गाळणं, न गाळणं याची चर्चा केलीच नाही.

महावीरानं ही चर्चा केली असती तर ते सामान्य साधूच राहिले असते. महावीर जागृत पुरुष आहेत. त्यांना बुद्धत्व, जिनत्व प्राप्त झालेलं आहे. त्यांनी किल्लीची चर्चा केली. सारसूत्र सांगितलं, सुत्ता अमुनि. दोन लहानसे शब्द.

झोपला आहे तो असाधू. असुत्ता मुनि. जागा आहे तो साधू. तेच कबीर सांगताहेत,

‘मन रे जागत रहिये भाई ।’

आज इतकंच.

– भारती पांडे
(‘म्हणे कबीर दिवाणा’
या पुस्तकातून)

नवं कोरं

सुखाच्या शोधात वणवण करणाऱ्या
'वाईल्ड लू' आदिवासी जमातीतल्या
मुलीची थक्क करणारी कहाणी...

काहूर

मूळ लेखक - वेन्डी लॉ-योन
अनुवाद - चित्रा वाळिंबे

किंमत : २५०/-रु. । पोस्टेज : ५०/-रु.

कधीकधी सर्वात अवघड रस्ता हा घराकडे जाणारा असतो. ना गा कायम चांगल्या आयुष्याच्या शोधात राहिली;
पण आता ती, चिनी-बर्मी सीमेवरच्या वॉटिंगमधल्या हॉटेलच्या खोलीत एकटीच बसली आहे.
वांब खाणाऱ्या जंगली समाजातून दूर फेकली गेली आहे. रंगूनमध्येही ना गाची फसवणूक झाली.
तारुण्याच्या उंबरठ्यावरदेखील अवहेलना आणि विश्वासघातच हाती लागला; मात्र काहीही झालं,
तरी ना गा लढणं सोडत नाही;
पण ना गा अशी किती दिवस एकटी भरकटत राहणार?
वॉटिंगमधल्या त्या उदास हॉटेलमध्ये ना गा स्वतःशीच झगडा करते आहे.
आजवर ती घराकडे जाणारा रस्ता का नाकारत आली... त्याचं कारण शोधते आहे.

मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०१७ । ७१

रहस्यमय कादंबऱ्यांचा अभ्यासू लेखक डॅन ब्राऊन

डॅन ब्राऊन हा इंग्रजीतील सिद्धहस्त, बेस्ट सेलर लेखक. त्याच्या प्रतिभेला परिश्रमांची जोड देऊन 'द दा विंची कोड', 'एन्जल्स अँड डेमन्स', 'डिसेप्शन पॉईंट', 'डिजिटल फॉट्रेस', 'द लॉस्ट सिम्बॉल', 'इन्फर्नो' यांसारख्या विविध विषयांवरच्या कादंबऱ्या त्याने लिहिल्या. डॅन ब्राऊनच्या या कादंबऱ्या मराठीत आणण्याचं श्रेय मेहता पब्लिशिंग हाऊसकडे जातं. 'एन्जल्स अँड डेमन्स' व 'द दा विंची कोड' वगळता उपरोल्लेखित त्याच्या चार कादंबऱ्यांचा अनुवाद अशोक पाध्ये यांनी केला आहे. त्यापैकी 'द लॉस्ट सिम्बॉल'मध्ये 'वाचण्यापूर्वी...' या शीर्षकाखाली पाध्ये यांनी डॅन ब्राऊन आणि त्याच्या कादंबऱ्यांविषयी लिहिलं आहे. तर डॅन ब्राऊनच्या कादंबऱ्यांचा ओझरता परिचय आणि अशोक पाध्ये यांनी नोंदविलेली त्याची लेखनवैशिष्ट्यांवर हा एक दृष्टिक्षेप...

एखादा साहित्यिक तरुण वयात धडपडत लेखक होऊ पाहतो. वयाच्या तिशीनंतर व पन्नाशीच्या आत त्याच्या हातून काही पुस्तके, कादंबऱ्या लिहून होतात, त्यांतील दोन-चार कादंबऱ्या गाजतात. मग तेवढ्या भांडवलावर तो 'सुप्रसिद्ध साहित्यिक' बनतो व जन्मभर पुरस्कार, मानसन्मान मिळवत राहतो. परंतु त्याच्या साहित्याचा प्रसार

किती होतो? मराठी लोकसंख्येच्या एक टक्काही त्याची पुस्तके खपलेली नसतात. तरीही तो अन्य काही घटकांच्या जोरावर मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षपदापर्यंत सहज मजल मारू शकतो. बस्स! संपले! कितीही जागतिक मराठी साहित्य संमेलने भरवली, तरी मराठी साहित्य हे जागतिक स्तरावर पोहोचत नाही, इंग्रजीत व अन्य परकीय भाषांत अनुवादित होत नाही. मग 'नोबेल' वगैरेची कल्पना मनातसुद्धा आणू नका. थोडक्यात लेखकाला जी प्रगतीची वाटचाल करावी लागते, ती प्रदीर्घ काळ किंवा वर्षानुवर्षे करावी लागते.

पण इंग्रजीमधील मोजके लेखक पाहिले, तर तुम्हाला हा असला प्रकार दिसणार नाही. तरुण वयात लिहू लागणारे साहित्यिक अल्पावधीतच आपल्या गुणांच्या जोरावर आपल्या पुस्तकांच्या खपांचे विक्रमी उच्चांक प्रस्थापित करू लागतात. 'सिडने शोल्डन', 'आर्थर हेली', 'अॅलिस्टर मॅक्लिन', 'आयर्विंग वॅलेस' अशी लेखकमंडळी पाहिली की, त्यांच्या लेखनकर्तृत्वामुळे थक्क व्हायला होते. या लेखकांची पुस्तके शेकडो-हजारांनी किंवा लाखांनी नव्हे, तर कोटीच्या संख्येने खपतात. जगभर इंग्रजी जाणणाऱ्यांची संख्या भरपूर असली, तरी इंग्रजीत लेखन करणाऱ्यांची संख्याही खूप असते. त्यामुळे लेखनस्पर्धाही अत्यंत तीव्र. अशा तीव्र स्पर्धेत जी पुस्तके विक्रमी खप करतात, त्याचे श्रेय त्या पुस्तकांच्या लेखकाकडेच जाते.

'डॅन ब्राऊन' हा असाच एक अलीकडच्या काळातील लेखक. त्याच्या आजवर गाजलेल्या चार प्रमुख कादंबऱ्या ह्या - 'द दा विंची कोड', 'एंजल्स अँड डिमेन्स', 'डिसेप्शन पॉइंट', 'डिजिटल फॉर्ट्रेस', त्यातील 'डिजिटल फॉर्ट्रेस'(१९९८) ही कादंबरी त्याने प्रथम लिहिली. एक महासंगणक (सुपर कॉम्प्युटर) सरकारच्या हातात आल्यावर त्याद्वारे साऱ्या गुन्हेगारी जगावर लक्ष ठेवता येऊ लागले. पण त्याचबरोबर कोणाचाही ई-मेल उघडून वाचता येणे, सरकारला शक्य असल्याने व्यक्तीच्या स्वातंत्र्याला धोका निर्माण होऊ शकत होता. असा हा वेगळाच विषय जगापुढे आणला गेला. महासंगणकासारखा अत्याधुनिक विषय हाताळल्याने कादंबरीत थरार

आणता येणे शक्य झाले, असे जर कोणी म्हणत असेल, तर 'द दा विंची कोड'(२००३) आणि 'एंजल्स अँड डिमेन्स'(२०००) या कादंबऱ्यांचे विषय तर पौराणिक आहेत. तरीही आजवरच्या खपाचा उच्चांक झाला, तो 'द दा विंची कोड' या कादंबरीने. त्याच्या आजवर जगात सुमारे २५ कोटी अधिकृत प्रती खपल्या. बनावट प्रती किती खपल्या, त्याचा अंदाज करता येत नाही.

अशा या कादंबऱ्यांचा जनक डॅन ब्राऊन याचा जन्म २२ जून, १९६४ रोजी झाला. लॉस एंजल्स शहरात शिकत असताना गाणी रचण्याचा षोक डॅन ब्राऊनला जडला, म्हणून त्याने 'नॅशनल अँकेडेमी ऑफ साँगरायटर्स'मध्ये आपले नाव घातले. त्या संस्थेची संचालिका ब्लिथ न्यूलन ही होती. तिने डॅन ब्राऊनला खूप मदत केली. परिणामी ती त्याच्या प्रेमात पडली. वयाने ती त्याच्यापेक्षा मोठी होती. शेवटी १९९७ साली त्या दोघांचा विवाह झाला. तेव्हापासून आत्तापर्यंत ती डॅन ब्राऊनला त्याच्या कामात मनापासून मदत करत आलेली आहे. डॅन ब्राऊनने त्या काळात म्हणजे १९९३ ते २००० या दरम्यान स्वतःच्या गाण्याच्या सीडी प्रसिद्ध केल्या.

१९९४मध्ये डॅन ब्राऊन ताहिती बेटावर सहलीसाठी गेला असताना त्याने सिडने शेल्डॉन याची The Doom's day Conspiracy ही कादंबरी वाचली. ती कादंबरी वाचून 'आपण यापेक्षा अधिक सरस कादंबरी लिहू शकू', अशी इच्छा त्याच्या मनात उफाळून आली. त्याने मग 'डिजिटल फॉर्ट्रेस' ही कादंबरी लिहिण्यास सुरुवात केली. त्याच वेळी त्याने आपल्या पत्नीबरोबर 187 Men to Avoid : A Guide for the Romantically Frustrated Woman हे विनोदी पुस्तक लिहायला घेतले. पुस्तकावर आपले नाव त्याने डॅन ब्राऊनच्या ऐवजी डॅनिएल ब्राऊन असे घातले. शिवाय पुस्तकात त्याने लिहिले की, "या पुस्तकाचे लेखक हे सध्या न्यू इंग्लंड येथे राहात असून शाळेत शिकवणे व पुस्तके लिहिणे, हा त्यांचा व्यवसाय आहे. ते पुरुषांना नेहमी टाळत असतात."

१९९६मध्ये डॅन ब्राऊन याने शिकवण्याचा पेशा सोडून दिला व तो सर्व वेळ लिखाण करू लागला. 'डिजिटल फॉर्ट्रेस' ही कादंबरी शेवटी १९९८मध्ये प्रकाशित झाली. या पुस्तकाच्या विक्रीसाठी त्याची पत्नी ब्लिथ ही धडपड करू लागली. वृत्तपत्रांसाठी निवेदने करणे, टीव्हीवर डॅन ब्राऊनचे 'टॉक शो' करणे, वृत्तमाध्यमांसाठी मुलाखती ठरवणे, ही कामे ती करू लागली. यानंतर काही दिवसांनी त्या दोघांनी मिळून लिहिलेले, 'द बाल्ड बुक' हे पुस्तक प्रसिद्ध झाले.

डॅन ब्राऊन याने नंतर 'डिसेप्शन पॉइंट', 'एंगल्स अँड डिमेन्स' व 'द दा विंची कोड' या कादंबऱ्या एकामागोमाग लिहून प्रसिद्ध केल्या. यांतली 'द दा विंची कोड' ही कादंबरी खूप गाजली. २००३ साली प्रसिद्ध झालेली ही कादंबरी पहिल्या आठवड्यातच बेस्ट सेलर ठरली. २००६पर्यंत जगभर या कादंबरीच्या ६ कोटी प्रती खपल्या. त्यानंतर अद्यापही या कादंबरीच्या खपाचे आकडे काही कोटींच्या संख्येने वाढतच आहेत. एवढ्या अफाट प्रसिद्धीमुळे डॅन ब्राऊनच्या बाकीच्या तिन्ही कादंबऱ्यांचाही खप असाच कोटींच्या पटींमध्ये वाढत गेला. २००५मध्ये 'टाइम' मासिकाने जगातील १०० प्रभावशाली व्यक्तींची यादी प्रसिद्ध केली. त्यात डॅन ब्राऊनचे नाव झळकले. 'फोर्ब्स' मासिकाने २००५मध्ये 'सिलेब्रिटी १००' अशी श्रीमंत व्यक्तींची यादी प्रसिद्ध केली. त्यातही डॅन ब्राऊनचे नाव आले. या मासिकाने डॅन ब्राऊन याचे वार्षिक उत्पन्न हे सुमारे ७ कोटी, ६५ लाख डॉलर्स असावे, असे जाहीर केले. तर 'टाइम' मासिकाच्या मते, डॅन ब्राऊनला 'द दा विंची कोड' या पुस्तकाच्या खपापोटी सुमारे २५ कोटी डॉलर्स मिळाले असावे.

डॅन ब्राऊनच्या कादंबऱ्यांमधील पात्रांची नावे ही बहुतेक वेळा प्रत्यक्षातील व्यक्तींची असतात. एका मुलाखतीत त्याने आपल्या पत्नीबद्दल सांगितले की, ती ऐतिहासिक कलाकृती व चित्रकला यांतील तज्ज्ञ आहे. डॅन ब्राऊनच्या कादंबऱ्यांसाठी ती अफाट मेहनत घेऊन संशोधन करते.

कोलंबिया पिक्चर्सने 'द दा विंची कोड' या कादंबरीवर चित्रपट तयार केला. रॉन हॉवर्ड या दिग्दर्शकाने तो दिग्दर्शित केला होता. परंतु या चित्रपटाबद्दल फारशी चांगली समीक्षणे छापून आली नाहीत. तरीही या चित्रपटाने वर्षभरात जगातून ७५ कोटी डॉलर्सचा गल्ला गोळा केला. यानंतर त्याच्या 'एंजल्स अँड डिमेन्स' या कादंबरीवर २००९ साली चित्रपट निघाला. त्याबद्दलचे अहवाल, माहिती, समीक्षा वगैरे गोष्टी अजूनही आपल्यापर्यंत पोहोचल्या नाहीत.

कळसावर नेऊन पोहोचवणाऱ्या 'द दा विंची कोड' या कादंबरीनंतर डॅन ब्राऊन स्वस्थ बसला नाही. त्याने आणखी एक विषय निवडला व त्याबद्दलची सारी माहिती गोळा करणे चालू केले. आता त्याने पुराणकथेतील माहितीचा एक तुकडा किंवा एक प्राचीन समजूत यावर आधारित कथा रचण्यास सुरुवात केली. मात्र ती कथा आत्ताच्या काळात घडत असल्याने प्राचीन श्रद्धा, समजूती, परंपरा आणि आधुनिक विज्ञान या सर्वांचे मिळून एक झकास रसायन बनले. ख्रिश्चन पुराणकथांत एके ठिकाणी महामानवाचे - सुपरमॅनचे - वर्णन केलेले आहे. 'मानव' व 'ईश्वर' यांच्यामधला अत्यंत शक्तिशाली असा 'महामानव' बनण्यासाठी एकाची धडपड चालू असते. मग त्यात खून, पोलीस, सीआयए गुप्तचरसंस्था, वृत्तमाध्यमे हे सारे काही आलेच. परिणामी 'द लॉस्ट सिम्बॉल' या पुस्तकाच्या रूपाने पुन्हा एक थरारकथा जिवंत स्वरूपात उभी राहिली. अन् हे सारे शक्य कोटीतले वाटावे; काल्पनिक भासू नये, याची खबरदारी अर्थातच डॅन ब्राऊनने घेतली. त्याच्या बाकीच्या कादंबऱ्यांवर जसे चित्रपट निघत आहेत, तसाच याही कादंबरीवर कोलंबिया पिक्चर्स चित्रपट काढित आहे. इ.स. २०१३मध्ये तो चित्रपट पूर्ण होईल, असा अंदाज आहे. डॅन ब्राऊनने सर्व धर्मांच्या पुराणग्रंथांचा अभ्यास केला. 'बायबल', 'भगवद्गीता', 'कुराण' आदी ग्रंथांत वर्णिल्याप्रमाणे परमेश्वर व त्याची प्रजा म्हणजे 'मानवजात' असे नसून खुद्द मानवामध्ये एवढी अमर्याद सुप्त शक्ती आहे की, त्याला स्वतःलाच ईश्वरीरूप प्राप्त होऊ शकेल किंवा तो स्वतःच ईश्वर बनेल.

या कादंबरीत अवघी १८ पात्रे आहेत अन् नेहमीप्रमाणे कादंबरीतील घटना या चोवीस तासांत संपतात. त्यामुळे वाचकाला फारसा विचार करू न देता नवीन-नवीन घटनांमध्ये सतत त्याला खिळवून ठेवले जाते. अशी ही कादंबरी तयार करायला मात्र डॅन ब्राऊनला काही वर्षे लागली.

१५ सप्टेंबर, २००९ रोजी हे पुस्तक प्रकाशित झाले. त्यासाठी आधीपासून वृत्तमाध्यमातून प्रकाशकाने खूप गाजावाजा केला होता. पुस्तकाची पहिली आवृत्ती ही अर्थातच एक दणकट बांधणीची, चांगला कागद वापरलेली आवृत्ती होती. त्यासाठी कित्येक महिने आधी आगाऊ पैसे घेऊन नोंदणी केली गेली होती. अमेरिका, कॅनडा व इंग्लंड येथून खूप नोंदणी झाली. इंग्लंडमध्ये पुस्तक प्रकाशन समारंभ झाला. सुमारे ६ कोटी ५० लाख प्रती त्यासाठी छापून घेतल्या होत्या. ग्रंथछपाईच्या इतिहासात हा एक विक्रम होता. ही एक अभूतपूर्व घटना ठरली. इतक्या मोठ्या प्रमाणात एखाद्या पुस्तकाची छपाई कधीच झाली नव्हती.

पुस्तकाची विक्री तडाखेबंद होऊ लागली. पहिल्याच दिवशी १० लाख प्रती खपल्या. आठवड्याच्या शेवटी अमेरिका, कॅनडा व इंग्लंड येथे मिळून एकूण वीस लाख प्रतींची विक्री झाली. दर दिवशी विक्रीचे आकडे वाढत चालले होते. शेवटी जादा ६ लाख प्रती (बाउंड बुक स्वरूपातील) छापल्या गेल्या. पहिल्याच दिवशी १० लाखांच्यावर प्रती खपणे, हाही एक पुस्तकविक्रीचा उच्चांक ठरला.

न्यू यॉर्क टाइम्सने आपल्या परीक्षणात या पुस्तकाबद्दल 'एकदा वाचायला घेतले की खाली ठेवत नाही', असे लिहिले. 'न्यूज वीक' या साप्ताहिकाने 'सारखी पाने उलटायला लावणारे पुस्तक... दडपला गेलेला इतिहास उलगडून दाखवणारे पुस्तक... चक्रव्यूह निर्माण करून त्यातून आपल्याला मार्ग काढायला लावणारे पुस्तक...' अशी या पुस्तकाची भलावण केली.

असे हे अफलातून पुस्तक वाचल्यावर उत्कृष्ट साहित्य हे फक्त लेखकाच्या कष्टावर, बुद्धिमत्तेवर व प्रतिभेवर अवलंबून असते, हे मराठी वाचकांना पटेल आणि मराठी लेखकांनाही पटावे!

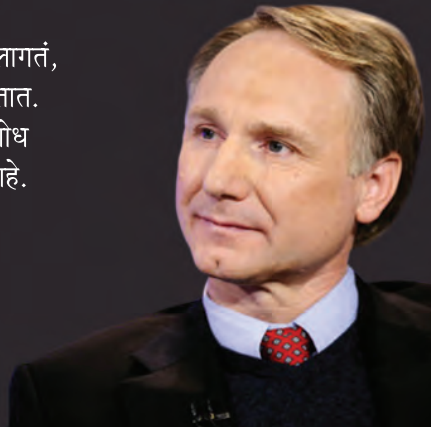
‘इन्फर्नो’ या कादंबरीत गूढगोष्टींचा पाठलाग, मृत्यूनंतरचे जीवन, आत्मे किंवा पिशाच, नरक, परमेश्वर वगैरे सर्व गोष्टी आहेत. नरकातील अग्निप्रलय (Inferno), नीती- अनीती वगैरे गोष्टी आपल्या प्राचीन ग्रंथांतही आहेत. रौरव, कुंभीपाक वगैरे नरकातील विविध प्रकारांची तपशीलवार वर्णनेही आहेत. पिशाच्च, पुनर्जन्म, शाप, तळतळाट वगैरेंबद्दल तर एवढी माहिती भरलेली आहे की, तेवढी पाश्चात्यांच्या प्राचीन ग्रंथांतही नसेल, तसेच आपला इतिहास तर विविध प्रकारचा आहे. मानवी संघर्ष तर रामायण-महाभारत काळापासून घडत आलेले आहेत. नीती-अनीती, पाप- पुण्य या कल्पनांचा ऊहापोह कृष्णाने गीतेत अर्जुनाला उपदेश करताना केला आहे. एवढा सारा खजिना आयता आपल्याकडे असताना त्यावर आधारित कादंबऱ्या लिहिणारा भारतीय डॅन ब्राऊन आपल्याकडे का निर्माण होत नाही?

या प्रश्नाचे उत्तर वाचकांनी ही कादंबरी वाचल्यावर विचार करून ठरवावे.

– अशोक पाध्ये

मी स्वतःला अनेक धर्मांचा
विद्यार्थी समजतो.
जितकं अधिक समजू लागतं,
तितके प्रश्न वाढत जातात.
माझ्यासाठी आत्मिक शोध
आयुष्यभराची क्रिया आहे.

**डॅन
ब्राऊन**

नवं कोरं

पुणं एक साठवण

प्रा. श्याम भुर्के

किंमत : १८०/-रु. । पोस्टेज : ५०/-रु.

पुण्यातली प्रत्येक जागा काहीतरी सांगू शकते इतकं इथं घडलंय. फर्ग्युसन महाविद्यालयात गणित शिकविणाऱ्या विद्वानाकडूनही एकदा प्रमाद घडला होता. डॉ. सरोजिनी नायडू यांचा परिचय करून देताना त्यांना सामाजिक कार्यात रस घेणारी स्त्री असं म्हणायचं होतं, तर ते चुकून 'शी इज पब्लिक वूमन' असं म्हणाले!

माझ्या पुण्याच्या आठवणी या आनंददायी जीवनगाणी सांगणाऱ्या आहेत. येथे नकारात्मक काही नाही. 'अमुक एक गोष्ट या कारणासाठी होऊ शकत नाही' असली रडगाणी नाहीत. सतत सांस्कृतिक, वैभवशाली जीवन. हे सारं पुणेकरांच्या कर्तृत्वामुळे!

लोक नावं ठेवतात ते पुणेरी वृत्तीला - पुणेकरांच्या प्रवृत्तीला नाही. पुण्यात यावं, इथल्या सांस्कृतिक जीवनानं समृद्ध व्हावं आणि मी पुणेकर आहे असं अभिमानानं सांगावं, असं आहे हे

मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०१७ । ७९

शब्द शब्द जपून ठेव...

किमया भावगीतकारांची

‘स्वर आले दुरूनी...’, ‘चांदण्या रात्रीतले ते स्वप्न तू विसरून जा...’, ‘संधिकाली या अशा...’, ‘सहज सख्या एकटाच येई सांजवेळी...’, ‘या कातरवेळी पाहिजेस तू जवळी...’, ‘कसे कसे हासायाचे...’, ‘जाहल्या काही चुका अन्...’, ‘मी सांगू कसे रे आज मनातील तुजला...’, ‘पूर्तता माझ्या व्यथेची...’, ‘उघड्या पुन्हा जहाल्या जखमा उरातल्या...’, ‘कशी काळनागिणी सखे ग वैरीण झाली नदी...’, ‘पहिलीच भेट झाली, पण ओढही युगांची...’, ‘मनी जे दाटले तुला पाहुनि...’, ‘शपथ घालिते तुला समीरा...’, ‘हृदयी जागा तू अनुरागा प्रीतीला या देशील का’ अशा शब्दमधुरतेने, भावमधुरतेने, स्वरमाधुरीने नटलेल्या भावगीतांच्या रेशीमलडी जेव्हा मनात उलगडायला लागतात, तेव्हा आपण एका वेगळ्याच भावविश्वात जाऊन पोहोचतो. या भावविश्वात रसिकांना घेऊन जाण्यासाठी ‘शब्द शब्द जपून ठेव...’ हे सदर दर महिन्याला आपल्या भेटीला घेऊन येणार आहोत.

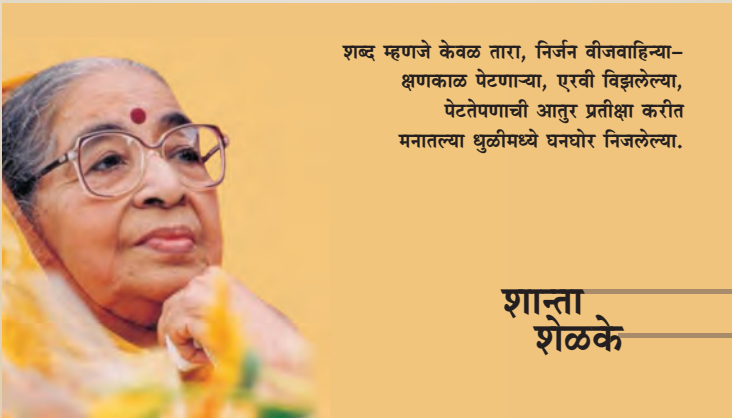
भावगीत म्हणजे केवळ भावगीत म्हणून लिहिली गेलेली आणि ध्वनिमुद्रित झालेली गीतं. ज्या कवितांची नंतर भावगीतं झाली ती भावगीतं. थोडक्यात, आकाशवाणीवरून भावगीतं म्हणून प्रसारित होतात ती गीतं. विविध भावछटांनी नटलेली ही भावगीतं म्हणजे शब्दप्रधान गायकीचा एक उत्तम नमुना. शब्दांच्या माध्यमातून भावनांचे हिंदोळे बांधण्याचं काम भावगीतकारांनी केलं. त्या भावहिंदोळ्यावर रसिकांना झुलवत ठेवलं. ‘शब्द शब्द जपून ठेव...’ या सदरातून सलाम करायचा आहे अशा भावगीतकारांना ज्यांनी मराठीला एकाहून एक सरस भावगीतं बहाल केली. ग. दि. माडगूळकर, भा. रा. तांबे, राजा बढे, मंगेश पाडगावकर, पी. सावळाराम,

शांता शेळके, आरती प्रभू, वंदना विटणकर, गंगाधर महांबरे, सुधीर मोघे,.
ज. के. उपाध्ये, स. अ.शुक्ल, गुरुनाथ शेणई, ना. धों. महानोर, सूर्यकांत
खांडेकर, बालकवी, कुसुमाग्रज, इ. भावगीतकारांनी भावगीतांचं हे दालन
समृद्ध केलं.

भावगीतांचं महत्त्वाचं वैशिष्ट्य म्हणजे भावगीताला विषयाचं बंधन
नव्हतं. त्यामुळे त्या त्या भावावस्थेत स्फुरलेली ती भावचित्रं होती आणि
त्यामुळेच त्यात भाववैविध्य होतं. भावगीतांतही 'प्रेम'भावनेला समर्पित
गीतांची संख्या जास्त असली तरी प्रेमभावनेच्याही विविध छटा त्यातून
अनुभवायला मिळतात. उत्कटता, हळुवारपणा आणि रसिकांच्या हृदयाला
थेटपणे जाऊन भिडण्याचं सामर्थ्य ही भावगीतांची विशेषता. विशिष्ट
भावावस्थांमध्ये स्फुरलेल्या या भावचित्रांमध्ये संगीतकारांनी अनुरूप असे
स्वररंग भरले.

भावगीतकारांच्या या भावावस्था आणि त्या त्या भावावस्थेतील तरलता,
भावपूर्णता, त्यांचं शब्दलाघव आणि भावछटांतील विविधत आपण
अनुभवणार आहोत. चला तर मग! या भावमधुर वळणांवर
रेंगाळण्यासाठी!

– अंजली पटवर्धन

शब्द म्हणजे केवळ तारा, निर्जन वीजवाहिन्या-
क्षणकाळ पेटणाऱ्या, एरवी विझलेल्या,
पेटतेपणाची आतुर प्रतीक्षा करीत
मनातल्या धुळीमध्ये घनघोर निजलेल्या.

शान्ता
शेळके

मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०१७ | ८९

आजी नव्हे 'आई'!

सुमतीबाई खूप आनंदात होत्या. त्यांना नातू झाला होता. त्यांच्या सुनेला नमिताला दुसरा मुलगा झाला होता. तिला घाईघाईत हॉस्पिटलमध्ये घेऊन जाताना तिचे कपडे घरी विसरले होते. ते न्यायला त्या परत घरी आल्या होत्या. त्यांनी चाळीत प्रवेश करताच चाळीतल्या बायका त्यांच्याभोवती जमल्या. “काय झालं, मुलगा की मुलगी?” असा एकच गिलका त्यांनी केला. सुमतीबाई हसत म्हणाल्या, ‘मुलगा!’ त्या बायकांच्या घोळक्यातून पुढे येत त्यांचा मोठा दीड वर्षाचा नातू प्रवीण त्यांना म्हणाला, “आजी, मी येऊ तुझ्याबरोबर?” “नको बाळा. उद्या नेईन हं मी तुला. आता गडबडीत आहे ना!” असं म्हणून त्यांनी प्रवीणला परत चाळीतल्या बायकांच्या स्वाधीन केलं आणि नमिताचे कपडे घेऊन त्या परत हॉस्पिटलमध्ये जायला निघाल्या. रिक्षातून जाताना त्या विचार करत होत्या, ‘अशोक स्वभावाने विचित्र. मुलगा म्हणून सांभाळून घेतो आपण. तशी नमिताही त्याला समजून घेते. त्याची पहिली नोकरी गेली. पदरात नमिता आणि प्रवीण. त्यात नमिताला पुन्हा दिवस गेलेले. कसं मार्गी लागायचं, काळजीच होती; पण अशोकला लगेच दुसरी नोकरी लागली; पण खासगी हॉस्पिटलमध्ये नमिताचं बाळंतपण करण्याइतके पैसे नव्हते. म्हणून सरकारी हॉस्पिटलमध्ये नाव घालावं लागलं. नमिताची तब्ब्येतही नाजूक. सगळं पार पडेपर्यंत जीव टांगणीला लागला होता; पण झालं सगळं सुरळीत. बाळही चांगलं गुटगुटीत आहे.’

विचारांच्या नादात रिक्षा हॉस्पिटलमध्ये कधी पोहोचली त्यांना कळलंच नाही. त्या रिक्षातून उतरल्या आणि नमिताला कुठल्या वॉर्डात हलवलंय असं विचारण्यासाठी रिसेप्शन काउंटरकडे गेल्या. तिथे रिसेप्शनिस्टकडे त्या चौकशी करणार इतक्यात नमिताच्या बाळंतपणाच्या वेळी तिच्याजवळ असलेली नर्स त्यांच्याजवळ आली आणि म्हणाली, “मावशी, इकडे येता

का जरा?” असं म्हणून तिने त्यांना हाताला धरून जवळच्या बाकड्यावर बसवलां. त्यांना काहीच कळेना. काही सेकंद गेल्यावर सावकाश एकेक शब्द उच्चारत ती म्हणाली, “मावशी, मन घट्ट करा! तुमची सून गेली!” “गेली? म्हणजे...” असं म्हणत सुमतीबाई ताडकन उठून उभ्या राहिल्या. ती म्हणाली, “गेली म्हणजे वारली.” सुमतीबाई मटकन बाकावर बसल्या. नर्सचे ते शब्द स्वीकारायला त्यांचं मन तयार होईना. त्या तशाच सुन्नपणे बसून राहिल्या. तेवढ्यात अशोक येऊन त्यांच्या गळ्यात पडला आणि त्याने टाहो फोडला, “आई, नमिता मला सोडून गेली. काय करू गं मी आता? माझ्या बाळांचं काय?” सुमतीबाई नमिताचे कपडे आणायला गेल्या त्यावेळी अशोकच तिच्याजवळ होता. अशोकच्या रडण्याने त्या भानावर आल्या. ‘काय झालं, कसं झालं’ हे सांगण्याच्या मनःस्थितीत अशोक नव्हता. सुमतीबाई उठल्या. त्यांनी अशोकच्या पाठीवरून हात फिरवला. त्याला बाकावर बसवून म्हणाल्या, “बस तू इथं! मी आलेच.”

अशिक्षित असूनही हॉस्पिटलच्या कर्मचाऱ्यांच्या साहाय्याने त्यांनी सगळे कागदपत्रांचे सोपस्कार उरकले आणि नमिताचा मृतदेह ताब्यात घेतला. नर्सने दुपट्यात गुंडाळलेला तो चिमणा जीव त्यांच्या हातात ठेवला. नर्सने त्याला बाटलीतून दूध पाजलं होतं. त्यामुळे तो शांत झोपला होता. त्याला हातात घेतल्यावर सुमतीबाईचा बांध फुटला. त्यांच्या डोळ्यांतले अश्रू त्या लहानग्याच्या तोंडावर पडले. त्याची झोप जराशी चाळवली. त्यांच्या खांद्यावर हात ठेवत नर्स म्हणाली, “असा धीर सोडून कसं चालेल मावशी? आता तुम्हीच त्याच्या आई!” “खरंय,” असं पुटपुटत सुमतीबाई परत रिसेप्शन काउंटरकडे गेल्या. नमिताचा मृतदेह घरी न्यायला अॅम्ब्युलन्स मिळेल का, याची चौकशी त्यांनी केली; पण त्यांना नकारार्थी उत्तर मिळालं.

बाळाला घेऊन त्या रस्त्यावर आल्या. बऱ्याच रिक्षावाल्यांना त्यांनी सत्य परिस्थिती सांगितली; पण ‘डेड बॉडी’ म्हटल्यावर कुणी तयार होईना. पोलिसांचं झंझट कोण मागे लावून घेणार? सुमतीबाई हवालदिल होऊन रस्त्यात उभ्या होत्या. हातात नवजात बालकाला घेऊन उभी राहिलेली म्हातारी बाई बघून एक रिक्षावाला थांबला आणि म्हणाला, “कुठं जायचं आजी?” सुमतीबाईंनी परत एकदा सत्य परिस्थिती सांगितली. त्यावर तो म्हणाला, “देवा, काय रे वेळ आणलीस म्हातारीवर? बसा आजी. मी आत घेतो रिक्षा.” त्याने रिक्षा आत घेतली. अशोक आणि रिक्षावाल्याने नमिताचा मृतदेह रिक्षात बसवला.

रिक्षा चाळीत पोहोचली आणि चाळीतल्या माणसांनाही धक्का बसला; पण भानावर येत चाळीतल्या लोकांनी भराभर सुमतीबाईंच्या गावातल्या आणि परगावी असलेल्या नातेवाईकांना फोन लावले. काहींनी अंत्ययात्रेची आणि अंत्यविधीची तयारी सुरू केली. काही बायका सुमतीबाईंजवळ बसून राहिल्या. काहींनी बाळाला ताब्यात घेतलं. प्रवीणही त्यांच्याबरोबर होताच; पण तो बावरून गेला होता. काय चाललंय काहीच कळत नव्हतं त्याला.

नमिताचा अंत्यविधी पार पडला. तिचे दिवस झाले. नमिता गेली त्या दिवशीच फक्त बाळ शेजाऱ्यांकडे होतं. दुसऱ्या दिवसापासून त्या बाळाचं सगळं करायला लागल्या. त्याला मालिश करायचं, आंघोळ घालायची, वेळच्या वेळी दूध पाजायचं, घुटी घायची, हे सगळं त्या न थकता करायच्या. चाळीतल्या बायका कधी कुणी पोळ्या करून दे, कोणी भाजी निवडून दे, कोणी थोडावेळ बाळाला सांभाळ अशा रीतीने त्यांना मदत करत होत्या. काही जणी प्रवीणची आंघोळ, त्याचं जेवणखाण बघत होत्या. चौदा दिवस झाले आणि सुमतीबाईं अशोकला म्हणाल्या, “तिकडं शेताची कामं खोळंबलीत. मला जायला पाहिजे. पोराना घेऊन जाते.”

सुमतीबाईं गावी आल्या. त्यांचा धाकटा मुलगा नरेन तेव्हा कॉलेजच्या दुसऱ्या वर्षाला होता. आर्थिक ओढग्रस्तीमुळे ग्रॅज्युएट होण्यापेक्षा बांधकामाची कंत्राट घेणाऱ्या चुलत भावाच्या हाताखाली काम करायचं त्यानी ठरवलं आणि तो शहरात गेला. शहरात सुमतीबाईंची डॉक्टर झालेली मुलगी नेहा होती. त्यांच्या डॉक्टर जावयासह नांदत होती. तिचाही नरेनला आधार होता.

गावी आल्यावर सुमतीबाईंनी बाळाचं नाव ठेवलं प्रणव. शेजारच्या पाटलांची सूनही नुकतीच बाळंतीण झाली होती. ती आपल्या बाळाबरोबर प्रणवलाही दूध पाजायची. तो थोडा मोठा झाल्यावर पाटील त्यांच्या गाईचं दूध प्रणवसाठी घायचे. सुमतीबाईंच्या छायेत प्रवीण-प्रणव वाढत होते. ते दोघंही त्यांना ‘आई’च म्हणायचे. सगळ्या गावात त्यांच्या या आईपणाचं कौतुक व्हायचं. साठीच्या पुढच्या वयात त्या परत एकदा आई झाल्या होत्या.

दरम्यान, सुमतीबाईंनी अशोकचं दुसरं लग्न लावून दिलं होत... सुनीताशी. प्रवीण-प्रणव शाळेत जायच्या वयाचे झाले आणि सुमतीबाईंनी त्यांना अशोककडे पाठवलं. ते दोघंही आईला सोडून जायला तयार नव्हते; पण सुमतीबाईंनी मनावर दगड ठेवला. त्या शेताच्या कामात मन रमवायला लागल्या. अधूनमधून अशोककडे जायच्या. त्या गेल्या की प्रवीण-प्रणव

नवं कोरं

पुल एक आनंदयात्रा

प्रा. श्याम भुर्के

किंमत : १३०/-रु. । पोस्टेज : ५०/-रु.

पु.लं.नी हयातभर आनंदाची बरसात केली.
ही बरसात करताना जे धन, मानधन मिळाले ते समाजकार्यास
देऊन दुःखितांच्या जीवनात आनंद निर्माण केला. आपल्या
ट्रस्टद्वारे समाजातील दुःखे दूर करण्याची कायमस्वरूपी व्यवस्था
केली.

असे त्रिकालाबाधित आनंदयात्री म्हणजे आपले लाडके 'पु.लं'.

पु.ल. या आनंदयात्रीचं गुणगान यथोचित शब्दांत
कविवर्य मंगेश पाडगावकरांनी केलंय-

पु.ल.स्पर्श होताच दुःखे पळाली ।
नवा सूर, आनंदयात्रा मिळाली ॥
निराशेतुनी माणसे मुक्त झाली ।
जगू लागली हास्यगंगेत न्हाली! ॥

त्यांना चिटकायचे. त्यांचा पाय तिथून निघायचा नाही; पण शेताकडे दुर्लक्ष करून चालणार नव्हतं. नरेनही आता बऱ्यापैकी कमवायला लागला होता. एक साधारण परिस्थितीतली पण चुणचुणीत मुलगी बघून सुमतीबाईंनी नरेनचं लग्न लावून दिलं. नरेन आणि नयनाचा संसार त्यांनी भाड्याच्या घरात मांडून दिला आणि त्या गावी परतल्या.

आता सुनीताही दोन मुलांची आई झाली होती; पण अशोकला दारूचं व्यसन जडलं होतं...त्याच्या वडिलांसारखं. नवऱ्याच्या दारूच्या व्यसनापायी सुमतीबाईंना विपन्न दशा आली होती. आधार होता तो फक्त शेतीचा. दारूमुळे नवऱ्याने चांगल्या पगाराची नोकरी गमावली. मोठं क्वार्टर, नोकर-चाकर हे वैभव सोडून त्या गावी आल्या. भाऊबंदकीला तोंड देत शेती मिळवली. मातीच्या घरात राहायला लागल्या. नेहाला शहरात एका बाईकडे शिकायला ठेवलं. तिने नाव काढलं. ती डॉक्टर झाली. तिला डॉक्टर नवरा मिळाला. अशोकचंही लग्न झालं. मूल झालं. आता नरेनचं लग्न झालं, की आपण जबाबदारीतून मुक्त होऊ, असं सुमतीबाईंना वाटायचं; पण नमिताच्या जाण्याने त्या परत जबाबदाऱ्यांमध्ये अडकल्या; पण आता सुनीता आल्यामुळे प्रवीण-प्रणवच्या बाबतीत त्यांना निश्चिंत झाल्यासारखं वाटत होतं.

गावी राहून त्या शेतीची कामं करायच्या. कधीतरी अशोककडे जायच्या, कधीतरी नरेनकडे जायच्या; पण यावेळेला जेव्हा त्या अशोककडे गेल्या तेव्हा प्रवीण-प्रणव त्यांना सुकल्यासारखे वाटत होते. त्या निघाल्यावर तर त्यांनी धोशाच लावला, “आई, आम्ही तुझ्याबरोबर येणार.’ त्या दोघांची समजूत घालून त्या कशाबशा एस. टी. स्टँडवर आल्या. त्या एस. टी.ची वाट बघत बसलेल्या असतानाच अशोकच्या शेजारी राहणाऱ्या सखूबाई तिथे आल्या. सुमतीबाईंच्या शेजारी बसत त्या म्हणाल्या, “मावशी, मुद्दाम आले तुमच्या मागोमाग. सुनीतासमोर काही बोलता आलं नसतं. मावशी, तुमच्या लेकरांचे फार हाल चाललेत हो. सुनीता त्यांना वाटेल तसं मारती. राबवून घेती. खायला देत नाही. आम्हाला बघवत नाही हो! अशोक कामावरून आला की नशेत असतो. सुनीता स्वतःच्या मुलांचं कोडकौतुक करती आणि प्रवीण-प्रणवचा छळ. मावशी, घेऊन जा तुम्ही मुलांना परत.” सखूबाईंचं बोलणं ऐकता ऐकता सुमतीबाईंचे डोळे भरून आले. त्यांना त्या नर्सचे शब्द आठवले, “आता तुम्हीच त्याच्या आई.” त्या सखूबाईंना म्हणाल्या, “सखूबाई, आता मी जाते. दोन-तीन दिवसांनी नरेनला सांगते मुलांना घेऊन

यायला.”

नरेन जाऊन प्रवीण-प्रणवला सुमतीबाईकडे घेऊन आला; पण प्रवीणची मावशी त्याला घेऊन गेली. प्रणव सुमतीबाईजवळ राहिला; दरम्यान, त्यांची शेती विकत घेण्यासाठी काही प्रस्ताव त्यांच्याकडे आले. शेतीला भावही चांगला मिळत होता. जे पैसे मिळतील ते बँकेत ठेवावे आणि त्याच्या व्याजावर आपला उदरनिर्वाह करावा, असं सुमतीबाईंना वाटलं. त्यांनी शेती विकली आणि आता प्रणवला घेऊन नरेनकडे राहायला जावं, असं त्यांना वाटलं; कारण अशोक आणि सुनीताकडे जायला त्यांचं मन होत नव्हतं. त्यांनी नरेन-नयनासमोर त्यांच्याकडे प्रणवसह राहायला यायचा प्रस्ताव ठेवला. त्यावर नयना म्हणाली, “तुम्ही आमच्याकडे राहू शकता; पण प्रणव नाही.” तिच्या त्या बोलण्याने सुमतीबाई व्यथित झाल्या. हो-ना करता नयना तयार झाली; पण ती मुद्दाम थोडाच स्वयंपाक करायची. वाढत्या वयाच्या प्रणवची त्यामुळे उपासमार व्हायला लागली. नेहाच्या लक्षात ही गोष्ट आली आणि आता ती प्रणवला जेवायला घालायला लागली; नरेनच्या घरापासून नेहाचं घर खूप लांब होतं. रस्ताही काट्याकुट्यांचा; पण प्रणवसाठी सुमतीबाई तो रस्ताही तुडवायच्या.

सुमतीबाईंना शेतीचे मिळालेले पैसे त्यांनी फिक्स डिपॉझिटमध्ये ठेवले होते; त्याचं व्याज मिळालं तरी ते व्याजाचे पैसे नरेन त्यांच्याकडून काढून घ्यायचा. त्यानी स्वतःचा बिझनेस करण्यासाठी बँकेकडून कर्ज काढलं होतं; पण बिझनेस चालेना. बँकेचं देणं थकलं आणि एके दिवशी बँकेचे लोक नरेनच्या घरी हजर झाले. नरेनला नामुष्कीतून वाचविण्यासाठी सुमतीबाईंनी फिक्स डिपॉझिट मोडलं आणि बँकेचं कर्ज फेडलं. आता त्यांच्याकडे पैसाही नव्हता आणि शेतीही नव्हती. पैसा संपल्यावर नरेन-नयनाने त्यांना त्रास द्यायला सुरुवात केली.

सुमतीबाई प्रणवसह गावी परतल्या. आता त्या लोकांच्या शेतात काम करायला लागल्या. या सगळ्या प्रकारामुळे प्रणवचं शाळेत लक्ष नव्हतं; पण एका शेतकऱ्याच्या शेतावर जाऊन तो भरपूर कष्ट करायचा. शेतकरी त्याला भरपूर खायला-प्यायला घालायचा; हळूहळू प्रणव शेतकऱ्याच्या कुटुंबाचा एक भाग झाला. आता प्रवीण द्विपदवीधर झाला. त्याने नेहाच्या घराजवळ एक घर भाड्याने घेतलं आणि तो सुमतीबाईंसह राहायला लागला. नेहाचीही आर्थिक मदत होतीच. नरेनलाही संपन्न दिवस आले होते. एक मुलगा, एक मुलगी आणि बायकोसह तो आनंदात राहत होता. दाराशी चारचाकी आली

होती; पण सुमतीबाईंना त्यांच्या घरात-जीवनात स्थान नव्हतं. अशोकने दारूच्या पायात नोकरी गमावली होती. सुनीता आणि दोन मुलांसह तोही सुमीबाईंजवळ राहायला होता. प्रवीण आता निरुद्योगी बाप, सावत्र आई, दोन सावत्र भावंडं आणि आजी यांचा भार वाहत होता; मात्र सुमतीबाईंना चिंता होती प्रणवची. त्यांना प्रणवला शेतकऱ्याच्या घरातून काढायचं होतं. त्याच्यावर त्यांनी एक मार्ग शोधला. त्याला भिक्षुकी शिकायला प्राज्ञपाठशाळेत पाठवलं. त्यांचा हा प्रयत्न सफल झाला. तो चांगल्या रीतीने भिक्षुकी शिकला.

अशोकची चारी मुलं मार्गी लागली. प्रवीणचं लग्न ठरलं. नातसुनेला बघताना सुमतीबाईंच्या मनात अपार आनंद दाटला. इतका की तो त्यांना सहन झाला नाही आणि प्रवीणचं लग्न व्हायच्या आधीच त्यांनी प्रवीणच्या मांडीवर शेवटचा श्वास घेतला. प्रवीण-प्रणवची 'आई' त्यांचं जीवन मार्गी लावून शांतपणे देवाघरी गेली.

— रचना

वार्धक्यात असं मुलखावेगळं काय आहे?
 मनुष्य हा सृष्टीचाच एक घटक आहे.
 मग जन्म, बाल्य, तारुण्य, प्रौढत्व, वार्धक्य,
 मृत्यू या जीवनातल्या ऋतुचक्राबद्दल
 त्यानं तक्रार का करावी?
 'बालपण ही रम्य परीकथा आहे,
 यौवन ही सुंदर प्रेमकथा आहे
 व वार्धक्य ही उदात्त तत्त्वकथा आहे!'

वि.स.
 खांडेकर

नवं कोरं

अशी मने असे नमुने

शिवाजी सावंत

किंमत : १८०/-रु. । पोस्टेज : ५०/-रु.

इथं या पुस्तकाच्या रूपानं मी त्यांच्यावर लिहिलं आहे ते काहीच नव्हे एवढं त्यांच्यावर लिहिता येईल. यातील जवळजवळ प्रत्येक व्यक्तिरेखा ही स्वतंत्र कादंबरीचा विषय आहे. अनावृत आकाशाखाली रंगीबेरंगी वस्त्रांनी शरीरं आणि दुपेडी विचारांनी मनं झाकलेली कैक माणसं प्रत्यही भेटत असताना आपण बघत आहोत. आज जगाचा चेहरामोहराच पुरता शेवाळी झाला आहे! म्हणूनच अनावृत आकाशाखाली अनावृत मनांनी भेटणारी सरळधोप माणसं आपली वाटतात. हवीहवीशी वाटतात. मी बेतलेली ही मने व चितारलेले हे नमुने हवेहवेसे वाटणारे नक्कीच आहेत. त्यांच्यातील काही खास लकबी, दोष हे मी लिहायला बसलो तेव्हा आता कुठं मला जाणवले. एरवी या नमुनेदार मनात मी वावरलो तेव्हा काही ते मला कधीच जाणवले नाहीत. आणि यातच माझ्या लेखी त्यांचं आगळेपण आहे आणि सच्चं माणूसपणही आहे.

मेहता मराठी ग्रंथजगत : जून २०१७ । ८९

स्मरण

शंकर वैद्य

तरल भावविश्व सहजपणे जोजवणारी एखादी श्रेष्ठ कविता आपल्या भाग्यवान आयुष्यात अवचितपणे डोकवावी आणि त्या अविस्मरणीय कवितेने आपले काव्यभारले आयुष्य व्यापून टाकावे ना, त्याप्रमाणे कविश्रेष्ठ प्रा. शंकर वैद्य माझ्या आयुष्यात ऐन तारुण्यात आले आणि माझे काव्यविश्व त्यांच्या प्रसन्न आणि मुख्य म्हणजे सदा टवटवीत अस्तित्वाने, फुलातल्या हव्याहवाशा वाटणाऱ्या गंधासारखे अक्षरशः उमलून आले. १९६४-६५चा तो अभिजात वाङ्मयाने बहरलेला सर्वोत्तम कालखंड होता. 'सत्यकथा' ह्या वाङ्मयीन जाणिवा विस्तारणाऱ्या श्रेष्ठ मासिकातून अनेक कवींच्या कविता वाचताना शंकर वैद्य आणि त्यांची कविता ह्यांची प्रथम भेट झाली. ह्या भेटीचे रंग माझ्या अंतःकरणात परावर्तित होत असतानाच, गाढमैत्रीचे रेशमी पदर विणले गेले आणि मी सरांच्या अक्षरशः प्रेमातच पडलो. जवळ जवळ पन्नास वर्ष मला सरांचा आणि त्यांच्या शाश्वत कवितेचा प्रेमभारला सहवास लाभला. एकोणिसाव्या शतकातले शेले-किट्स-बायरन हे माझे तीन आवडते कवी, मी सरांच्या सहवासात, प्रत्यक्ष अनुभवत होतो. प्रा. शंकर वैद्य हे अत्यंत देखणे असे काव्यरसिकाला मोहिनी घालणारे सुंदर

व्यक्तिमत्त्व होते. एखादी अत्यंत तरल कविता मानवी रूपात प्रत्यक्ष प्रगट व्हावी, तसे प्रा. शंकर वैद्य होते. त्यांची आणि विशेषतः त्यांच्या कवितांची गारुडमोहिनी मजवर पडली होती. आम्ही दोघे एकमेकांना असंख्य वेळेला भेटलो. आमच्या दोघांच्याही बोलण्यात प्रामुख्याने अभिजात शाश्वत कवितांचेच फक्त संदर्भ असायचे. सर मराठीचे प्राध्यापक होते. प्राचीन आणि अर्वाचीन कविता हा त्यांच्या अध्यापनाचा विषय होता. त्याहून एकूणच कविता हा त्यांच्या ध्यासाचाच विषय होता. सर मुळात अत्यंत रसिक वृत्तीचे तृप्त व्यक्तिमत्त्व होते. जे सुंदर त्यांच्या दृष्टीस पडे, त्या सौंदर्याची त्यांच्यावर विलक्षण मोहिनी पडायची. ज्ञानदेव, तुकोबा आणि समर्थ रामदासस्वामी हे तीन संतकवी तर त्यांच्या अखंड चिंतनाचा विषय होता. ह्या तीन संतांविषयी शंकर वैद्य बोलायला लागले की, भान हरपून बसायचे. सत्यच सांगायचे तर, मराठी कविताविश्व हा सरांचा जगण्याचा श्वास होता. त्यांनी आपल्या 'कविता लिहिताना' ह्या कवितेची सुरुवात करताना म्हटले होते की,

मनाशी थोडे गुणगुणावे,
नादाने मन स्वच्छ करावे,
गुणगुणण्यानेच एकाग्र व्हावे,
चित्त आपुले...

कवी आपल्या कविता निर्मितीच्या छटा प्रस्तुत कवितेतून प्रगट करताना, आपल्या तरल आणि काव्यसन्मुख मनाची आंदोलने, त्या मनात उमटणारे साद-पडसाद व्यक्त करित, कवितेचा जो शेवट करतो, तो फार महत्त्वाचा आहे.

विषयाने झपाटता मन
भवताल जावे विर्घळून
मत्स्यभेद करण्या अर्जुन
उभा ठाके...

प्रा. शंकर वैद्य ह्यांची एकूणच कविता ही चिंतनशील मनोवृत्तीची आहे. मार्दवता हा त्यांच्या कवितेचा आणि एकूणच जीवनशैलीचा गाभा

आहे. कवितेतला प्रत्येक व्यक्त शब्द हा चपखल असेल ह्याची सर खूप काळजी घेत असत. पूर्णत्वाकडे झुकणारी कविता, पूर्ण आशयघनतेकडे झुकणारे ह्या कवितेचे प्रकटीकरण, रसिकाला मंत्रमुग्ध करून टाकत असे.

प्रा. शंकर वैद्य ह्यांचा 'कालस्वर' हा पहिला कवितासंग्रह १९७१ साली प्रकाशित झाला आणि 'दर्शन' हा दुसरा कवितासंग्रह १९९८ साली प्रकाशित झाला. जीवनातल्या विविध प्रकारच्या त्यांनी स्वतः अनुभवलेल्या जीवनविषयक जाणवा, त्या अनुभूतींची प्रचिती देणारी कविता, हे त्यांच्या कवितांचे प्रधान वैशिष्ट्य, ह्या दोन्ही संग्रहातल्या कविता अधोरेखित करतात. स्वप्नानुभव हा त्यांच्या एकूणच व्यक्तिमत्त्वाचा एक भाग होता. त्याचे साद-पडसाद त्यांच्या कवितांमधून खूप वेळेला परावर्तित होत होते. 'दर्शन'च्या मलपृष्ठावर शंकर वैद्यांच्या कवितांचा एकूणच आवाका प्रकट करताना म्हटले आहे की, "आयुष्यात कोणी कोणाला समजावून घेत नाही. मानवी जीवनाचे आणि व्यवहाराचे स्वरूपही असे आहे की, एकमेकांस पूर्णपणे समजून घेणेही अवघड होते; याच परिस्थितीतून जीवनात वेदना, क्लेश निर्माण होतात. ही आयुष्यासंबंधीची दृष्टी वैद्यांच्या कवितांमधून प्रकटलेली दिसते."

शंकर वैद्य म्हणजे मानवी देहात प्रकट झालेला जणू 'कॉम्प्युटर' वाटावा एवढे जबरदस्त त्यांचे वाङ्मयीन संदर्भ देणे, त्यांच्या बोलण्यातून सहजगत्या चांदणवर्षावासारखे शीतल स्वरूपात व्यक्त व्हायचे. त्यांचे पाठांतर तर विलक्षणच होते. जुन्या-नव्या कवितांचे संदर्भ देण्याच्या संदर्भात, ऐकणारा आश्चर्यचकित व्हायचा. भूपाळी कशी म्हणावी, चालीवर कविता कशा म्हणाव्यात, शार्दूलविक्रिडितातली कविता वाचताना भान कसे जपावे, हे सरांकडून शिकून घ्यावे, एवढे अप्रतिम कसब, त्यांच्यापाशी होते. १५ जून १९२८ ह्या दिवशी शंकर वैद्यांचा ओतूर ह्या छोट्याशा गावात जन्म झाला आणि २३ सप्टेंबर २०१४ रोजी पहाटे, सरांनी आपला

कविताभारला अखेरचा श्वास सोडला. ८६ वर्षांचे प्रदीर्घ आयुष्य त्यांना लाभले. संपूर्ण आयुष्य त्यांनी सर्वोत्तम अशा अध्यापनात घालवले. मराठी विभाग प्रमुख म्हणून सर निवृत्त झाले. अत्यंत व्यवस्थित आणि शिस्तशीर आयुष्य सर जगले. अत्यंत रसिकतेने त्यांनी आयुष्यातला प्रत्येक क्षण वेचला. अत्यंत संवेदनशीलता, हा त्यांच्या स्वभावाचा मूळ गाभा होता; परंतु ३ ऑगस्ट २००७ साली त्यांच्या प्राणप्रिय पत्नी, मराठी वाङ्मयविश्वातल्या अत्यंत श्रेष्ठ विदुषी डॉ. सरोजिनी वैद्य ह्यांचे दुःखद निधन झाले आणि त्या क्षणापासून सर खचत गेले. ते एकाकी पडले. काहीसे सैरभैर झाले.

अभ्रे आभाळात आली
तुटे मिठीतले ऊन
खेळ उधळला अर्धा
नदीतीरी मी विषण्ण...
नदी जाहली परकी
शुभ्र जळ पालवले
उदासल्या झारीतून
मुके बगळे उडाले...
कसा जांभूळ तरुला
आला उत्फुल्ल बहर?
उजाडल्या गोकुळात
टाहो फोडिताहे मोर...

प्रा. शंकर वैद्य अतिशय भावनाप्रधान कवी होते. त्यांच्या एकूणच कविता त्यांच्या ह्या स्वभावाची साक्ष आहेत. प्रा. शंकर वैद्य आणि प्रा. डॉ. सरोजिनी वैद्य हे एक आदर्श असे साहित्यरत जोडपे होते. हे दोघे म्हणजे साहित्याचा चालता-बोलता जणू ज्ञानकोशच होता. साहित्यावर आणि साहित्यिकांवर ह्या दोघांचे विलक्षण प्रेम होते. कविश्रेष्ठ शंकर वैद्यांचे बालकवींवर विलक्षण प्रेम होते. किंबहुना केशवसुत, गोविंदाग्रज, बालकवी, विनायक आणि नारायण वामन तथा रेव्हरंड

टिळक ह्या अर्वाचीन कवितेच्या उगमस्थानी प्रगट झालेल्या आधुनिक कवीपंचकावर त्यांचे विलक्षण प्रेम होते आणि १९६०-७० ह्या दशकात सरांनी 'सत्यकथे'तून ह्या कवीपंचकावर समीक्षा लेख लिहिले होते आणि ते लेखही खूप गाजले होते. सरांनी बालकविताही विपुल लिहिल्या; परंतु त्या कविता संग्रहरूपात प्रसिद्ध झाल्या नाहीत. त्यांच्या अनेक कविता आजही असंग्रहित स्वरूपात आहेत. सरांची लेखणी बहुप्रसवा नव्हती. कविता लिहिल्यावर ते त्या कवितेवर स्वतःच प्रथम चिंतन करित आणि त्यांच्या मनाजोगी लिहिली गेली की मगच ते प्रसिद्धीसाठी 'सत्यकथा', 'मौज', 'हंस' सारख्या दर्जेदार वाङ्मयीन मासिकांना पाठवून देत असत. आधुनिक कवी पंचकातला एक श्रेष्ठ कवी म्हणून सरांनी आपल्या कवितांची स्वतंत्र मोहोर उमटवली, हे मात्र निश्चित...

– वामन देशपांडे

पुष्कळदा सुखाची लाट भरतीसारखी आपण बेसावध असताना
चिंब करून सोडते. त्यातलं काय लुटायचं ह्याचं
आकलन होण्यापूर्वी ती लाट ओहोटीप्रमाणे दूर गेलेली असते.
आपण तसेच काठावर निथळल्या सुखाला स्पर्श करित राहतो.
हवं असलेलं सगळं देऊन कुणीतरी चकवल्यासारख वाटतं.
असं होता कामा नये. सुखाचा जाणतेपणानं
मागोवा घेण्यातलं सुख अपूर्व असतं.

व.पु.
काळे

नवं कोरं

निःशब्दाचे मौन

दिप्ती जोशी

किंमत : १४०/-रु. । पोस्टेज : ५०/-रु.

‘निःशब्दाचे मौन’ हा माझा कथासंग्रह म्हणजे नात्यांचे पदर उलगडत जाणारा प्रवास.

‘निःशब्दाचे मौन’मधील आई-वडील, भावंडांच्या प्रेमाला आसुसलेला समीर, हट्टी निग्रही, स्वतःच्या तत्वांशी तडजोड न करणारी वरून फणसासारखी काटेरी पण आतून गऱ्यासारखी गोड असणारी ‘श्यामची आजी’. या कथासंग्रहातील प्रत्येक कथा म्हणजे माझं अपत्य, त्यांना सुंदर संस्कार देऊन, तुम्हा वाचकांच्या हाती सोपवताना अतिशय आनंद होत आहे. त्यांच्या सुख-दुःखात तुम्हीही नक्कीच सहभागी व्हाल.

मैत्री अशी आणि तशी

इंग्रजी लेखिका जॅन येगर यांच्या 'व्हेन फ्रेण्डशिप हर्ट्स' या पुस्तकाचा सुप्रिया वकील यांनी केलेला अनुवाद म्हणजे 'मैत्री अशी आणि तशी' हे पुस्तक.

'यह दोस्ती हम नहीं तोड़ेंगे', 'यारी है ईमान मेरा' अशी बॉलिवुडी गाणी सतत आपल्या यारी-दोस्तीतल्या इमानाची, सच्चाईची, ताकदीची आठवण करून देतात. मैत्री ही सगळ्यांच्याच आयुष्यातली महत्त्वाची गोष्ट असते. एकसुद्धा मित्र किंवा मैत्रीण नाही, अशी एकही व्यक्ती समाजात सापडणार नाही; कारण मैत्रीमधली सोबत, शेअरिंग हे एखाद्या टॉनिकसारखं असतं. 'जीवन सुंदर आहे; कारण तुमच्यासारखे मित्र सोबत आहेत' वगैरे प्रकारचे गोड गोड संदेशही समाजमाध्यांमध्ये फिरत असतात. असे सगळ्या प्रकारे दोस्तीचे गोडवे गात असतानाच जेव्हा 'मैत्री अशी आणि तशी' हे पुस्तक समोर येतं तेव्हा मैत्रीची नेमकी व्याख्या काय? मैत्रीचे प्रकार कोणते? याबरोबरच मैत्रीत होणारी बेइमानी, त्याच्या बदलत जाणाऱ्या पातळ्या अशा काही कटू सत्यांचं भानही येतं.

मैत्री हे रक्ताच्या नात्यातूनही वेगळं, छानसं नातं सगळेच मानतात. इतर नात्यांप्रमाणे या नात्यातही अनेकदा समस्या उद्भवतात, कठोर निर्णय घ्यावे लागतात; पण दोस्तांशी डील करण्याचे प्रत्येकाचे वैयक्तिक हटके फंडे असतात. फ्रेण्डशिप कोच ही संकल्पना समोर येताच, काही अंशी तत्त्वांचा आणि भावनांचा कल्लोळ उठतो. मैत्रीमध्ये निर्माण होणारे प्रश्न, उडणारे खटके या संदर्भात एखाद्या फ्रेण्डशिप कोचचं मार्गदर्शन

ध्यावं, असा विचार भारतात तरी क्वचितच होत असेल. चित्रपट, कथा-कादंबऱ्यांमधून मैत्रीचं कितीही गुणगान गायलं जात असलं, तरी पुस्तकात नमूद केलेले अनेक नकारात्मक प्रसंग आपल्याकडेही घडत असतात. अशा मैत्री संबंधांमधून जीवघेणे प्रसंग ओढवल्याची उदाहरणंही आपण बघतो; पण मैत्री जुळताना, ती दृढहोताना, समोरच्या व्यक्तीमध्ये, नातेसंबंधांमध्ये कशा प्रकारे अपयश येतं, त्याचं मूळ काय? शाळा-कॉलेज, नोकरी व्यवसायाची ठिकाणं, समाजमाध्यमांवरची मैत्री या प्रत्येक ठिकाणी मैत्रीची व्याख्या, व्याप्ती बदलत जाते का, अशा अनेक प्रश्नांची उत्तरं मिळत जातात, आणि मैत्रीतल्या या बाबींचाही इतका खोल विचार केला जातो, हे वाचतानाच, त्यातून समाजातील निरीक्षणं, वैयक्तिक अनुभव याबाबत वाचकांच्या मनात आपोआपच तुलनात्मक विचार सुरू होतो.

एखादी विनाशकारी मैत्री कशी तोडायची? विशेषतः ही व्यक्ती जवळची वा अगदी खास असेल तर. जिथं खूप आत्मीय भावना असतात आणि अतिशय खासगी माहितीचं आदान-प्रदान झालेलं असतं अशा ठिकाणी तुमच्या माजी मित्र-मैत्रिणीला तुम्हाला संतप्त करायचं नसतं. बऱ्याचदा तुम्हाला अशा मैत्रीचा नाट्यपूर्ण शेवट होण्याऐवजी ती विरून जावी असं वाटत असतं; थेट तोंडातोंडी होण्यापेक्षा हा मैत्रीबंध हळूहळू विलग व्हावा, असं तुम्हाला वाटत असतं. याचं कारण म्हणजे तुम्हाला तुमच्याविरुद्ध सूडसत्र सुरू व्हायला नको असतं. त्याचबरोबर, तुम्हाला नाट्यमय अखेरही टाळायची असते; कारण त्यासाठी भावनांची प्रचंड खळबळ आणि ऊर्जा खर्च होते.

या नात्यासाठी आधीच तुमचे बरेच मौल्यवान साधनस्रोत खर्च झाले आहेत, असं तुम्हाला वाटत असतं. जर 'मजेत जगणं' हा सर्वोत्तम सूड असेल, तर सकारात्मक 'मैत्री असणं' हा सर्वोत्तम सूड आहे. पुस्तकाच्या मूळ इंग्रजी लेखिका जॅन येगर यांच्या मैत्रीविषयीच्या सखोल अभ्यासातून, संशोधनातून असे अनेक निष्कर्ष या पुस्तकात मांडले आहेत. मैत्रीतील सर्वसाधारण मानसशास्त्रीय, समाजशास्त्रीय तत्त्व, परिस्थितीनुसार, काळानुसार त्यात होत गेलेले बदल, मैत्रीसंबंधीची काही यशस्वी, अयशस्वी उदाहरणं अशा मैत्रीबद्दलच्या अथपासून इतिपर्यंत सगळ्या

गोष्टी या पुस्तकात वाचता येतात. मैत्रीबद्दलचं हे लिखाण मराठीत वाचताना ते संशोधनपर असूनही त्यात क्लिष्टता, बोजडपणा जाणवत नाही, हे सुप्रिया वकील यांच्या अनुवादाचं कौशल्य आहे.

अपायकारक मैत्री, नकारात्मक मैत्री टिकवण्यासंदर्भात किंवा तिला पूर्णविराम देण्यासंदर्भातली प्रश्नावली आणि टिप्स, मैत्री करण्यापूर्वी माणसं कशी ओळखावीत, ब्रेक के बाद मैत्री जोडताना करायची पडताळणी, प्रश्नावली समाविष्ट असलेलं हे पुस्तक म्हणजे एक मैत्री ही वैश्विक संकल्पना असली, तरी संस्कृती, परंपरा, सामाजिक, आर्थिक, वैचारिक परिस्थितीनुसार तिचे कंगोरे बदलत जातात. त्यामुळे शालेय परीक्षांसाठी विविध विषयाच्या मार्गदर्शक पुस्तकांचा जसा आधार घेतला जातो, तसाच आधार या मार्गदर्शकाचा घेता येऊ शकतो. शालेय पातळीवरील विषयांचं मार्गदर्शक उत्तरं लिहून गुण मिळविण्यासाठी निश्चितच उपयोगी असतं, तसंच हे मार्गदर्शक मैत्री जोडण्या-तोडण्यासाठी उपयुक्त ठरेल.

मैत्रीच्या विविध पैलूंना स्पर्श करत हे पुस्तक आत्मपरीक्षण करायला प्रवृत्त करतं, अगदी मुखपृष्ठापासून, मनगटावरचे रंगीबेरंगी बॅण्ड्स कितीही आकर्षक असले तरी तुमच्या मैत्रीचे बंध किती दृढआहेत हे त्यावरून ठरू शकत नाही. त्यासाठी एकमेकांत गुंतणं नाही, तर त्या एकमेकांत गुंफलेल्या हातांसारखं गुंफलं जाणं आवश्यक असतं. म्हणूनच मुखपृष्ठावरच सांगितलं आहे, की विश्वासघात करणाऱ्या, नातं तोडणाऱ्या किंवा मनावर घाव घालणाऱ्या मित्रांशी पुन्हा मैत्री करा.

‘मैत्री अशी आणि तशी’

मूळ लेखक - जॅन येगर

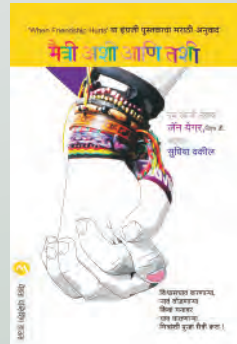
अनुवाद - सुप्रिया वकील

प्रकाशक - मेहता पब्लिशिंग हाऊस

पृष्ठं - २२४

मूल्य - २५०₹.

लोकप्रभा, मे २०१७

मळ्याची माती

...ह्या पहिल्या पावसाचं पाणी
मळ्याच्या अंगाअंगाला कुरवाळत असंल.
काळ्याशार कणाकणांवर, वळखीचा
घामाचा वास दरवळत असंल.

...तिथल्या बाभळींच्या बनाची
नाजूक केलेली बाळ-बेनणी
अजून त्येंची नीटघोल वाढ
जपत असंल खुणा अंग भरूनशानी.

...आंब्यांच्या झाडांस्नी कान देऊन ऐकावं;
नाव मनात घेत असतील,
वयल्या आवडातल्या सोन-केळी
माझ्यापायीच वीत असतील.

...मळ्यात पडणारा एक एक
माझाच वाटत असंल मातीला पाय
नांगरानं उंबळून तिचं हुरदं
वर येत असंल मलाच बघाय.

...ध्यायीची माती त्या मातीत मिसळावी.
दोनपण एकपणात घुसळावं.
तिच्या कणांतनं... माझ्या कणांत
एकच पीक वर वर उसळावं.

- आनंद यादव

(‘मळ्याची माती’ या काव्यसंग्रहातून)

RNI NO-MAHMAR/2000/2739

Regd.No.:PCW/086/2015-2017/ Posted at Marketyard Pso, Pune

Publishing Date : 11 June, 2017.

Posting Date : 11 June, 2017.

मेहता पब्लिशिंग हाऊस

आमची नवीन पुस्तके आणि ऑफर्स संबंधित माहितीसाठी संपर्क :

9420 594665,
9422 323039

info@mehtapublishinghouse.com
customercare@mehtapublishinghouse.com

Website: www.mehtapublishinghouse.com

Email: sales@mehtapublishinghouse.com

Follow us on

<http://www.facebook.com/mehta.publishinghouse>

500 Marathi books | E-book available : play.google.com/store/books |
Available as e-Book | m.dailyhunt.in/Ebooks/marathi | www.amazon.in

मेहता मराठी ग्रंथजगत

१९४१, सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी, बाजीराव रोड,
टेलिफोन भवन समोर, पुणे-३०. फोन-०२० २४४७६९२४

प्रति,

संपादक, मुद्रक, प्रकाशक : सुनिल अनिल मेहता हे मासिक १९४१, सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी, पुणे ४११ ०३० येथून केले. मुद्रण स्थळ : जय गणेश ऑफसेट २०/१डी /१ अ, सोमवार पेठ, महाराजा लॉज मागे, पुणे ४११ ०९१.